МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Н. О. Дугієнко

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

**Навчально-методичний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Облік і оподаткування»
освітньо-професійної програми «Облік і аудит»**

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № від 2026 р.

Запоріжжя
2026

УДК: 330.1(075.8)
Д 802

Дугієнко Н. О. Економічна теорія : навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2026. 137 с.

Навчально-методичний посібник містить зміст навчальної дисципліни; опорні конспекти лекцій; тематику та плани практичних занять із методичними рекомендація до підготовки, питаннями для самоконтролю знань, навчальними завданнями, одноваріантними запитаннями, прикладами розв’язування типових задач, завданнями для самостійної роботи; перелік рекомендованої літератури.

Запропоновано тестові завдання та перелік запитань для контролю знань за підсумками вивченого. Додано короткий словник базових для курсу термінів.

Видання сприятиме засвоєнню системи знань та набуттю вмінь із концептуальних засад, принципів, методів аналізу економічних процесів. Для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит».

Рецензент
Ю. О. Огренич, д-р економ. наук, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Відповідальний за випуск
О. В. Гамова, д-р економ наук, професор, в.о. завідувача кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму

ЗМІСТ

ВСТУП 4

ОПОРНІ КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ

Лекція 1. Тема «Предмет, методи та функції економічної теорії» 6

Лекція 2. Тема «Потреби, ресурси та виробничі можливості» 9

Лекція 3. Тема «Економічна система суспільства. Власність» 13

Лекція 4. Тема «Форми організації суспільного виробництва. Товар. Гроші» 16

Лекція 5. Тема «Ринок та його інфраструктура» 19

Лекція 6. Тема «Попит, пропозиція, ринкова рівновага» 22

Лекція 7. Тема «Конкуренція та її роль в ринковій економіці» 26

Лекція 8. Тема «Домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин» 29

Лекція 9. Тема «Підприємництво і підприємство» 33

Лекція 10. Тема «Витрати виробництва і прибуток» 35

Лекція 11. Тема «Держава та її економічні функції» 38

Лекція 12. Тема «Грошово-кредитна система та монетарна політика» 43

Лекція 13. Тема «Податково-бюджетна система та фіскальна політика» 45

Лекція 14. Тема «Економічне зростання та циклічність розвитку» 47

Лекція 15. Тема «Світове господарство та особливості його розвитку» 51

ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ

Заняття 1. Предмет, методи та функції економічної теорії. Потреби, ресурси та виробничі можливості 55

Заняття 2. Економічна система суспільства. Власність. Форми організації суспільного виробництва. Товар. Гроші 62

Заняття 3. Ринок та його інфраструктура. Попит, пропозиція, ринкова рівновага 68

Заняття 4. Конкуренція та її роль в ринковій економіці 76

Заняття 5. Підприємництво і підприємство. Витрати виробництва і прибуток 81

Заняття 6. Держава та її економічні функції. Грошово-кредитна система та монетарна політика. Податково- бюджетна система та фіскальна політика 88

Заняття 7. Економічне зростання та циклічність розвитку. Світове господарство та особливості його розвитку 96

ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗА ПІДСУМКАМИ ВИВЧЕНОГО 101

ТЕСТИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ 103

ОСНОВНІ НАВЧАЛЬНІ РЕСУРСИ 122

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА 124

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК 125

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку світової економіки зростає потреба у формуванні економічного мислення, здатності аналізувати економічні процеси та приймати обґрунтовані рішення. Економічна теорія досліджує економічні відносини, господарчі механізми і дії людей, спрямовані на ефективне господарювання в умовах обмежених економічних і природних ресурсів. Тому її вивчення дає можливість здобувачам ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит» засвоїти основоположні економічні категорії, економічні закони і принципи функціонування різних економічних систем. При цьому програма курсу «Економічна теорія» передбачає також з'ясування особливостей трансформацій економіки в різних країнах за сучасних умов глобалізації економічного життя людства.

Курс «Економічна теорія» є обов'язковим освітнім компонентом. Він належить до дисциплін циклу професійної підготовки освітньо-професійної програми «Облік і аудит» бакалаврського рівня.

Метою викладання навчальної дисципліни «Економічна теорія» є надання студентам теоретичних знань з об'єктивних закономірностей, умов, процесів і особливостей економічної діяльності суспільства, а також формування у них логіки економічного мислення та навичок прийняття обґрунтованих рішень щодо економічних проблем, які виникають у суспільному житті.

Основними завданнями викладання дисципліни є:

– надати наукове обґрунтування загальних основ економічного життя суспільства;

– розкрити закономірності розвитку суспільного виробництва;

– пояснити механізм дії економічних законів і механізм використання їх людьми у процесі господарської діяльності;

– визначити роль економічної теорії у розробці шляхів формування соціально-орієнтованої економічної системи.

Методи навчання:

– репродуктивні методи (лекція, пояснення, робота з методичними матеріалами);

– наочні методи (демонстрації та ілюстрації: схеми);

– метод проблемного викладу (постановка проблем і розкриття доказового шляху їхнього вирішення);

– дискусійні методи;

– практичні методи (виконання вправ, розв'язування задач, складання схем, таблиць тощо);

– науково-дослідний (частково пошуковий) метод.

Самостійна робота передбачає:

– опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу;

– вивчення окремих питань, що передбачені для самостійного опрацювання;

– поглиблене вивчення літератури на задану тему та пошук додаткової інформації; підготовча робота до практичних занять; виконання завдань для самостійного виконання;

У результаті вивчення курсу «Економічна теорія» здобувач вищої освіти *набуде таких компетентностей*:

– здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

– здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя;

– здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- та мікроекономічного аналізу, робити узагальнення стосовно оцінки прояву окремих явищ, які властиві сучасним процесам в економіці;

досягне таких програмних результатів:

– знати та розуміти економічні категорії, закони, причинно-наслідкові та функціональні зв’язки, які існують між процесами та явищами на різних рівнях економічних систем.

Вивчення економічної теорії ґрунтується на міждисциплінарних зв’язках з іншими навчальними курсами. Курс є початковим і потребує базових знань, отриманих у межах загальної середньої освіти (пререквізити). Вивчення дисципліни забезпечує теоретичне підґрунтя для опанування подальших курсів: «Мікроекономіка», «Макроекономіка», «Нормативно-правове забезпечення підприємницької діяльності та обліку» (постреквізити).

Навчально-методичне видання покликане допомогти здобувачам систематизувати теоретичні знання та набути практичних навичок з основних тем дисципліни «Економічна теорія» у ході аудиторних занять, а також при самостійному вивченні базових методів пізнання та аналізу економічних процесів, що сприятиме формуванню вміння приймати обґрунтовані рішення з приводу економічних проблем, пов’язаних з їх майбутньою професійною діяльністю.

ОПОРНІ КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ

Лекція 1
Тема «Предмет, методи та функції економічної теорії»

«Економіка – дисципліна важка та потребує спеціальних знань,
але ніхто й ніколи в це не повірить»
(*Джон Кейнс, англійський економіст*)

Мета: ознайомитися з етапами становлення та розвитку економічної теорії; з'ясувати сутність та значення економічної теорії у професійній підготовці майбутніх фахівців; розглянути економічні закони та економічні категорії; вивчити методи та функції економічної теорії; закріпити пройдений матеріал за допомогою вирішення економічних задач та ситуацій.

План

1. Становлення та основні етапи розвитку економічної теорії.
2. Предмет економічної теорії.
3. Економічні закони і економічні категорії.
4. Методи та функції економічної теорії.

Основні терміни і поняття

Економіка, економічна теорія, економікс, політична економія, мікроекономіка, макроекономіка, меркантилізм, фізіократи, класична політекономія, маржиналізм, неокласицизм, кейнсіанство, інституціоналізм, монетаризм, предмет економічної теорії, метод економічної теорії, економічна категорія, економічний закон, наукова абстракція, економічне моделювання, економічний експеримент, функції економічної теорії.

Основні теоретичні положення

1. Становлення та основні етапи розвитку економічної теорії. Економічна думка зародилась глибокій давнині, і її витоки пов'язані з необхідністю людей теоретично усвідомити матеріальні умови свого існування. Перші спроби вивчення окремих сторін економічних процесів відомі ще з праць стародавніх грецьких та римських мислителів (Ксенофонта, Аристотеля, Платона, Катона, Варрона), а також мислителів Стародавнього Єгипту, Китаю та Індії. Вони досліджували проблеми ведення домашнього господарства, землеробства, торгівлі, багатства, податків, грошей тощо. Саме Ксенофонт (430 – 354 рр. до н.е.) і Аристотель (384-322 рр. до н.е.) вперше ввели в науковій обіг термін «економія», що означає мистецтво ведення господарства. Аристотель виділяв два терміни: «економіка» (звичайна господарська діяльність, пов'язана з виробництвом продуктів) і «хрематистика» (мистецтво наживати багатство, робити гроші).

Економічна наука як система економічних знань про сутність економічних процесів почала складатися лише в XVI – XVII ст., коли ринкове господарство

почало набувати загального характеру. Основні етапи розвитку економічної науки (з XVII до кінця XIX ст.) такі: меркантилізм, фізіократи, класична політекономія, марксизм і маржиналізм.

У сучасній західній економічній науці існують різні напрями і школи, типологія яких відрізняється як за методами аналізу так і за розумінням предмета й мети досліджень. Концептуально відрізняються і підходи до вирішення економічних проблем. Однак цей поділ значною мірою умовний, тому всю сукупність сучасних течій і шкіл можна згрупувати у такі чотири основні напрями: неокласицизм, кейнсіанство, інституціоналізм, неокласичний синтез.

2. Предмет економічної теорії. Предмет економічної теорії надзвичайно складний і багатогранний, оскільки складною, багатогранною і динамічною є сама життєдіяльність людини. Цим пояснюється неможливість короткого і всеохоплюючого визначення предмета, яке було б придатне для всіх етапів розвитку людського суспільства. Економічна теорія, вивчаючи реальні економічні процеси, сама перебуває у постійному пошуку і розвитку. Зрозуміло, що і сам предмет її дослідження змінюється й уточнюється.

Формування предмета економічної теорії представники традиційних шкіл пов'язували з примноженням багатства, економічними законами, виробничими відносинами між людьми, а сучасні західні економісти – з проблемами «рідкісності», «обмеженості ресурсів та ефективності використання їх», «альтернативності вибору» тощо. Жодне з наведених визначень предмета економічної теорії не може претендувати на повне, вичерпне розкриття сутності досліджуваного об'єкта, а відбиває лише певну сторону, грань, зріз проблеми, що досліджується. Тому абсолютизувати якусь одну концепцію, один підхід до визначення предмета економічної теорії є неприйнятним і непродуктивним.

Економічна теорія – творча наука, яка постійно збагачується новими знаннями, предмет її дослідження розширюється й уточнюється. Розкриття предмету економічної теорії полягає не в протиставленні, а у взаємозбагаченні й науковому синтезі різних концепцій. Виходячи з цього, можна так визначити предмет економічної теорії.

Економічна теорія – це суспільна наука, яка вивчає закони розвитку економічних систем, діяльність економічних суб'єктів, спрямовану на ефективне господарювання в умовах обмежених ресурсів, з метою задоволення своїх безмежних потреб.

3. Економічні закони і економічні категорії. Економічна теорія, пізнаючи об'єктивну економічну реальність, робить відповідні висновки, узагальнення, класифікації тощо. У результаті цього формується понятійний апарат: економічні категорії, економічні закони, економічні принципи.

Економічні категорії – це абстрактні, логічні, теоретичні поняття, які в узагальненому вигляді виражають суттєві властивості економічних явищ і процесів. Наприклад: власність, товар, капітал, прибуток, ринок, попит, ціна та ін.

Економічні закони – відображають суттєві, стійкі і необхідні причинно-наслідкові зв'язки і взаємозалежності економічних явищ і процесів. Вони виражають сутність економічних відносин. Економічні закони у своїй сукупності створюють систему економічних законів, яка включає в себе: всезагальні, загальні, специфічні і стадійні закони. Хоча економічні закони носять об'єктивний характер, у реальному житті дія економічних законів зводиться до свідомого їх використання, оскільки закони не можуть функціонувати без участі людини.

Економічні принципи – теоретичні узагальнення, що містять певні припущення, усереднення, які відображають загальні тенденції розвитку економічної системи. Економічні принципи на відміну від економічних законів менш стійкі і мають менш обов'язковий характер.

4. Методи та функції економічної теорії. Економічна теорія, щоб повною мірою виконувати свої завдання як наукова дисципліна, використовує різноманітні методи досліджень. *Метод економічної теорії* – це сукупність прийомів, засобів і принципів за допомогою яких досліджуються категорії і закони функціонування та розвитку економічних систем.

Економічна теорія застосовує як загальнонаукові, так і специфічні для даної науки методи пізнання економічних явищ і процесів. Серед загальнонаукових методів пізнання чільне місце належить діалектичному і структурно-функціональному методам. *Діалектичний метод* – полягає у пізнанні економічних явищ і процесів у їх взаємозв'язку та взаємозалежності, у стані безперервного розвитку, джерелом якого є єдність і боротьба протилежностей. *Структурно-функціональний метод* розглядає будь-яке явище як системне з обов'язковим аналізом функцій взаємодіючих елементів.

До спеціальних (конкретних) методів пізнання належить: метод наукової абстракції, індукція і дедукція, принципи єдності логічного і історичного, статистичні спостереження, моделювання процесів, економіко-математичні моделі і ін.

Економічна теорія відіграє виключно важливу роль у житті суспільства, виконуючи низку важливих функцій (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Функції економічної теорії

Функція	Сутність функції
Теоретична функція	всебічне дослідження економічних явищ і їх внутрішньої сутності, тим самим збагачує знання людей про економічний розвиток суспільства.
Методологічна функція	полягає в тому, що економічна теорія виступає методологічною базою для цілої системи економічних наук.
Практична функція	зводиться до наукового обґрунтування економічної політики держави.
Прогностична функція	виявляється у розробці наукових основ передбачення перспектив соціально-економічного розвитку в майбутньому.
Виховна функція	полягає у формуванні в громадян економічної культури, логіки сучасного економічного мислення.
Ідеологічна функція	полягає в тому, що знання про істинний стан економіки країни не завжди задовольняють всі групи учасників виробництва. Економічні знання завжди використовуються в політичній боротьбі.

Питання для самоконтролю

1. Які основні риси сучасної економічної науки?
2. Чим була обумовлена еволюція економічних теорій та напрямів?
3. Які заслуги класичної політичної економії?
4. Визначте, що є спільного між політичною економією, економікс і макроекономікою. У чому ви бачите різницю між цими суспільними науками?
5. Назвіть загальнонаукові методи, які використовує політична економія. Як ви розумієте діалектичний метод?
6. Для чого люди мають вивчати економічні закони?
7. Яке практичне значення має економічна теорія?
8. Яке місце економічної теорії у системі економічних наук?

Лекція 2
Тема «Потреби, ресурси та виробничі можливості»

«Економіка – це мистецтво задовольняти безмежні потреби
за допомогою обмежених ресурсів»
(Лоренс Пітер, канадський педагог)

Мета: з'ясувати сутність потреб та розглянути їх класифікацію; розглянути структуру економічних ресурсів; проаналізувати фактори суспільного виробництва та його виробничі можливості; охарактеризувати криву виробничих можливостей; закріпити пройдений матеріал за допомогою вирішення економічних задач та ситуацій.

План

1. Сутність потреб і їх класифікація. Закон зростання потреб.
2. Економічні ресурси та їх структура.
3. Виробничі можливості. Крива виробничих можливостей.

Основні терміни і поняття

Потреби, класифікація потреб, корисність, гранична корисність, ресурси, земля, праця, капітал, підприємницькі здібності, взаємозамінність ресурсів, результативність і ефективність виробництва, виробничі можливості суспільства, крива виробничих можливостей.

Основні теоретичні положення

1. Сутність потреб і їх класифікація. Закон зростання потреб. Людина як соціально-біологічна істота для забезпечення своєї життєдіяльності має задовольняти свої потреби. Саме необхідність задоволення потреб спонукає людину розпочинати процес виробництва. Тому економічний аналіз

розпочинається з такої простої, але такої важливої категорії, як потреба. *Економічні потреби* – ідеальний внутрішній мотив людини, що спонукає її до економічної діяльності для забезпечення власного добробуту.

Потреба – це прояв необхідності в певних речах, бажання володіти ними, відчуття нестачі чогось, якщо бажання залишається незадоволеним.

Потреби розподіляються на: базові та такі, що породжені розвитком цивілізації, матеріальні та нематеріальні; абсолютні, дійсні та платоспроможні. При аналізі потреб існує також їх класифікація, яка отримала назву «піраміда Маслоу». Всі потреби за цією класифікацією можна розділити на п’ять основних груп:

- *фізіологічні потреби*, задоволення яких необхідне для виживання;
- *потреби в безпеці і захищеності* включають потреби в захисті від фізичних і психологічних небезпек навколишнього світу і упевненість в тому, що фізіологічні потреби будуть задоволенні в майбутньому;
- *соціальні потреби* – це поняття, що включає відчуття приналежності до чогось або кому-небудь, відчуття, що тебе приймають інші;
- *потреба в пошані* включає потребу в самоповазі, компетентності, визнанні;
- *потреби в самовираженні* – потреби в реалізації своїх потенційних можливостей і зростанні як особистості.

Всезагальний економічний закон зростання потреб відображає внутрішньо необхідні, суттєві й сталі зв’язки між виробництвом і споживанням, потребами та існуючими можливостями їхнього задоволення. Відповідно до цього закону безперервний розвиток потреб є рушійною силою економічного та духовного прогресу людства, що, у свою чергу, стимулює появу все нових і нових потреб.

Усвідомлені економічні потреби окремих людей, соціальних верств, груп та класів, які знаходять свій вияв у поставлених цілях, конкретних завданнях та діях щодо їх досягнення називають *економічними інтересами.*

2. Економічні ресурси та їх структура. *Виробництво* – це не тільки процес створення благ, необхідних для задоволення різноманітних потреб людини, це ще й відтворення самого життя людей, оскільки при цьому забезпечуються засоби їхнього фізичного існування, а також реалізація і розвиток їхніх здібностей. Виробництво, як процес суспільної праці складається з таких фаз: безпосереднього виробництва, розподілу, обміну, споживання.

Для здійснення господарської діяльності необхідні економічні ресурси. Важливе місце серед них посідають *виробничі ресурси,* що безпосередньо беруть участь у процесі виробництва благ і послуг. Вони поділяються на кілька видів.

1) *Природні ресурси* – ресурси, дані людині природою в натуральному вигляді, у тому числі:

– тваринні ресурси (вівці, соболь та ін.);

– рослинні (дерева, льон та ін.);

– мінеральні (сіль, дорогоцінні метали та ін.);

– паливні (вугілля, газ, нафта та ін.);

– інші (повітря, вода, земля, вітер, кліматичні умови та ін.).

2) *Капітальні ресурси* – інвестиційні ресурси, речі, створені людьми і багаторазово використовувані у виробництві (інструменти, машини, будинки).

3) *Трудові ресурси* – сукупність фізичних і розумових здібностей людей, що застосовуються у виробництві.

4) *Підприємницька здатність* – специфічні здібності людини, яка бере на себе ініціативу поєднання ресурсів у єдиному процесі виробництва, задачу прийняття рішень, новаторство, здатна піти на ризик заради одержання прибутку.

До економічних ресурсів належать також фінансові ресурси (гроші), інформаційні ресурси.

На відміну від безмежних потреб, економічні ресурси обмежені, рідкісні, їх недостатньо для задоволення зростаючих потреб. З якісної точки зору така обмеженість – це ступінь задоволення потреб, що математично визначається як виражене у відсотках відношення наявної кількості ресурсів до потреби в них. З кількісної точки зору розрізняють абсолютну і відносну обмеженість ресурсів. Абсолютно обмежений ресурс, що взагалі не відтворюється або відтворюється у відносно тривалий час (нафта, вугілля і т. п.). Відносно обмеженими є ресурси, поновлювані протягом короткого періоду часу (капітальні, інформаційні та ін.).

3. Виробничі можливості. Крива виробничих можливостей. Оскільки існує проблема невідповідності між обмеженими ресурсами і безмежними потребами, люди, підприємства і країни в цілому змушені вдаватися до *альтернативного вибору*: на досягнення яких цілей варто спрямувати наявні ресурси, а від чого відмовитися.

Використовуючи наявні економічні ресурси для виробництва даних благ, ми відмовляємося від використання їх з іншою метою, а отже, від виробництва інших благ. Таким чином, будь-яке прийняте рішення має ціну вибору. *Альтернативна вартість* – найбільш пріоритетний варіант використання ресурсів серед інших розглянутих, який ми відкинули заради обраного рішення. Іншими словами, це якась кількість іншого блага, від виробництва якого ми змушені відмовитися заради виробництва даного блага. Ми завжди чинимо раціонально, вибираючи той варіант, альтернативна вартість якого мінімальна. Максимально можливий об’єм виробництва благ при повному і ефективному використанні наявних ресурсів складає виробничі можливості суспільства.

Навіть одні й ті самі потреби людини можна задовольнити різними благами (наприклад, потреба в одязі – костюмом, светром, курткою тощо). З іншого боку, практично кожний ресурс використовується по-різному (наприклад, з деревини виробляють папір, олівці, меблі тощо). Однак множинність економічних цілей вимагає від кожної людини, фірми або суспільства визначення умов і напрямку використання обмежених ресурсів. Природно, що економічні суб’єкти прагнуть ефективно використовувати ці ресурси, одержуючи при даному обсязі витрат максимальну кількість благ. Для

досягнення такої мети суспільство повинне забезпечити повну зайнятість усіх придатних ресурсів (що, однак, не виключає наявності природного рівня безробіття).

Обмеженість економічних ресурсів і багатоваріантність їхнього використання графічно представлені на рис. 2.1 кривою виробничих можливостей (КВМ).

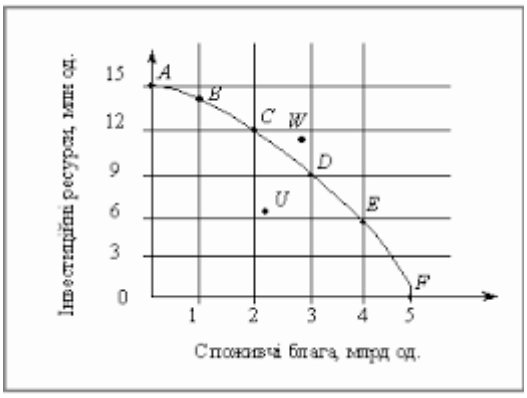

Рисунок 2.1 – Крива виробничих можливостей

КВМ – це геометричне місце точок, кожна з яких представляє альтернативу можливого виробництва, поєднання двох видів чи двох типів товарів в умовах раціонального використання обмежених ресурсів. Точки A і F на графіку – це максимально можливі кількості кожного з товарів, вироблених із наявних ресурсів. Точки B, C, D, E – різні комбінації виробництва двох товарів з обмежених ресурсів.

Кожна з точок, що знаходяться на КВМ, означає ефективний варіант виробництва. Точки, розташовані ліворуч від КВМ (наприклад, точка U), означають неефективний варіант виробництва, оскільки не всі ресурси задіяні з повною віддачею. Точки, що знаходяться праворуч від КВМ (наприклад, W), – неможливий варіант виробництва, тому що наявних ресурсів недостатньо для виробництва даних кількостей товарів одночасно.

Опуклий вигляд КВМ пояснюється невзаємозамінністю ресурсів, тобто їхньою непридатністю для виробництва різних товарів (наприклад, картопля як сировина для виробництва чіпсів непридатна для виробництва швейних машин). Виробництво кожної додаткової одиниці інвестиційних благ буде означати не просте зменшення кількості споживчих благ, але і втрату дедалі більшої їх кількості, оскільки доводиться використовувати порівняно малоефективні ресурси. Таким чином, альтернативна вартість одиниці інвестиційних благ (кількість споживчих благ, від виробництва яких довелося відмовитися заради виробництва одиниці інвестиційних благ) буде зростати зі збільшенням їхнього виробництва. У цьому полягає суть закону зростаючих альтернативних витрат.

Нарощування виробничих можливостей суспільства може досягатися шляхом збільшення кількості ресурсів. Це *екстенсивний шлях*. Виробничі можливості можуть нарощуватися і *інтенсивним шляхом*, тобто за рахунок

чинників, що дозволяють підвищити ефективність використання кількісно незмінних ресурсів.

Матеріальну основу інтенсивного шляху нарощування виробничих можливостей складає науково-технічний прогрес.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть характер походження потреб. Які фактори впливають на їх зміст?
2. У чому полягає економічна суть факторів виробництва?
3. Які особливості використання виробничих ресурсів на сучасному етапі?
4. У чому полягає об’єктивність дії закону зростання потреб?
5. Яким чином взаємодіють між собою потреби та інтереси?
6. У чому полягає різниця між корисністю продукту і його граничною корисністю?
7. Що таке первинні потреби? Яке значення вони мають у житті людини?
8. Чим пояснюється опуклий вигляд кривої виробничих можливостей?
9. За рахунок яких чинників можуть нарощуватися виробничі можливості інтенсивним шляхом?

Лекція 3
Тема «Економічна система суспільства. Власність»

«Економічна система – це спосіб організації національної економіки»
(Степан Панчишин, український економіст)

Мета: розкрити сутність категорій «система», «економічна система»; розглянути структурні елементи економічної системи; з’ясувати особливості моделей змішаної економіки; розкрити структуру економічних відносин та форми власності; вивчити новітні тенденції у розвитку відносин власності.

План

1. Зміст економічної системи та її структурні елементи.
2. Типи економічних систем.
3. Основи аналізу відносин власності.

Основні терміни і поняття

Система, економічна система, поділ праці, змішана економіка, адміністративно-командна система, традиційна економічна система, ринкова система, продуктивні сили, відносини власності, володіння, розпорядження, користування.

Основні теоретичні положення

1. Зміст економічної системи та її структурні елементи. Соціальну систему можна визначити як високоорганізовану цілісність людей, їх

соціальних груп, що об'єднані різноманітними зв'язками і взаємовідносинами в процесі створення матеріальних і духовних благ. Фундамент соціальної системи складає економічна система. *Економічна система* – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Основними елементами економічної системи виступають: *продуктивні сили, техніко-економічні та організаційно-економічні відносини, відносини власності, господарський механізм*. Слід зазначити, що в нових ринкових умовах структурні елементи економічної системи характеризуються більшим динамізмом, рухомістю, гнучкістю і, в той же час, суперечливістю розвитку. Економічна система включає різні сфери функціонування, різні рівні господарювання її суб'єктів.

2. Типи економічних систем. Людству відомі різні економічні системи. Найпоширенішою в економічній науці є класифікація економічних систем за формою власності на засоби виробництва та за способом управління господарською діяльністю. На основі цих ознак розрізняють декілька типів економічних систем.

Типи економічних систем:

I. Ринкові економічні системи:

1. Ринкова економіка вільної конкуренції – чистий капіталізм (IXX ст. – поч. XX ст). Основні ознаки: приватна власність; вільна конкуренція; свобода учасників економічної діяльності; ринкове ціноутворення; стихійне ринкове регулювання.

2. Сучасна ринкова економіка – сучасний капіталізм або змішана економіка. Основні ознаки: поєднання колективної, приватної та державної власності; державне регулювання економіки з метою стимулювання споживчого попиту і пропозиції; маркетингова система керування виробництвом.

II. Неринкові економічні системи:

1. Традиційна економічна система (слаборозвинені країни). Основні ознаки: відстаюча технологія; ручна праця; натуральне виробництво; перевага дрібнотоварного виробництва; активна роль держави.

2. Адміністративно-командна система. Основні ознаки: державна власність на засоби виробництва; монополізація і бюрократизація економіки; централізоване планування і керування виробництвом; централізований розподіл матеріальних трудових і фінансових ресурсів.

Специфіка і особливості економічної системи держави залежить від домінуючої форми власності, комбінацій природно-ресурсних, техніко-технологічних, інституціональних, юридичних, морально-психологічних факторів, що закріплені в економічній національній доктрині. Саме вони формують національну модель економічної системи. Розглядають американську, японську, німецьку, французьку, шведську, китайську та південнокорейську моделі економічних систем.

3. Основи аналізу відносин власності. Вивчення господарського ладу тієї чи іншої країни неминуче ставить перед дослідниками питання: кому належить економічна влада, хто розпоряджається суспільним багатством. Суть цієї влади полягає в характері привласнення засобів виробництва і його результатів. Тому виникає необхідність у розкритті змісту існуючої системи відносин власності. Характер цих відносин на різних етапах суспільного розвитку складався не однаково. Для його характеристики важливо розрізняти типи, форми та види власності.

Історії відомо *два основних типи власності* – приватна і суспільна. *Приватна* характеризується тим, що засоби виробництва, а отже, і вироблений продукт, належать приватним особам. Вони можуть привласнювати продукт як своєї, так і чужої праці. *Суспільній власності* притаманне спільне привласнення засобів виробництва і виробленого продукту. Її можна представити у двох основних видах: як власність народу в цілому і як власність окремих колективів. Реально у господарській практиці вона виступає у формах державної (загальнодержавна, комунальна) і колективної власності (орендна, трудових колективів, суспільних організацій).

Державна власність – це форма власності на засоби виробництва, за якої володарем виступає держава. Вона включає, крім виробничих підприємств та інфраструктури, також рухоме та нерухоме майно, необхідне для функціонування армії, поліції, адміністрації; фонди соціальної інфраструктури (освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я, тощо, засоби державно-кредитної системи).

Кооперативна власність – це колективна власність кооперативів на основі добровільного усуспільнення членами кооперативів всіх або частини засобів виробництва і грошових внесків (паїв), що їм належать.

Перетворення форм власності проявляється як:

1. Приватизація (часткова, масова), по засобу здійснення: зустрічна, знизу до гори, по формі: продаж, викуп, передача.
2. Націоналізація.
3. Реприватизація – повернення власності її колишнім власникам.
4. Роздержавлення – перехід з державної до недержавних форм власності.

Питання для самоконтролю

1. Які основні структурні елементи та принципи побудови економічної системи?
2. У чому полягає економічний зміст власності?
3. Охарактеризуйте адміністративно-командну систему економіки.
4. Розкрийте сутність і структуру економічної системи.
5. У чому полягають особливості сучасної ринкової економіки у порівнянні з системою вільного ринку?
6. Охарактеризуйте специфіку основних національних моделей економічних систем. Які з національних моделей економічних систем в сучасних умовах є найбільш ефективними та конкурентоспроможними?

Лекція 4
Тема «Форми організації суспільного виробництва. Товар. Гроші»

«Товар – все те, що може задовольнити нужду, або потребу
та пропонується ринку з метою залучення уваги,
придбання, використання та споживання»
(Філіп Котлер, економіст)

Мета: з'ясувати сутність та рівні розподілу праці; розглянути форми організації суспільного виробництва; ознайомитись з сутністю товару та його властивостями; розглянути та обговорити теорії вартості товару; розкрити сутність грошей, дати характеристику їх властивостям та функціям; ознайомитись із законами грошового обігу.

План

1. Форми організації суспільного виробництва.
2. Товар та його властивості.
3. Гроші: виникнення, сутність та функції.
4. Закони грошового обігу.

✎ Основні терміни і поняття

Суспільне виробництво, натуральне виробництво, товарне виробництво, просте і розвинуте товарне виробництво, поділ праці, міжнародний поділ праці, спеціалізація, товар, вартість товару, споживна вартість, мінова вартість, конкретна праця, абстрактна праця, гроші, функція міри вартості, функція засобу обігу, функція платежу, функція нагромадження, функція світових грошей, ліквідність, валюта, банкноти, монета, готівка, безготівкові гроші, електроні гроші, емісія грошей, грошовий обіг, паперові гроші, грошовий чек, грошова система.

🖘 Основні теоретичні положення

1. Форми організації суспільного виробництва. Історично першим виникло *натуральне виробництво*. У найбільш чистому вигляді натуральне виробництво існувало в первісній общині, коли люди не знали суспільного поділу праці. У натуральних господарствах існував замкнений кругообіг (рух) продукту, який, як правило, не виходив за їхні межі. Кожна господарська одиниця була повністю відокремлена від інших як у виробництві, так і в споживанні.

Натуральне виробництво було переважною формою господарювання докапіталістичної епохи. На зміну йому поступово приходить *товарне виробництво.*

Матеріальною основою виникнення товарного виробництва є *суспільний поділ праці*, що означає *спеціалізацію* виробників на виготовленні окремих видів продукції або на певній виробничій діяльності. Проте він стає причиною виникнення товарного виробництва тільки тоді, коли поділ праці відбувається

одночасно з відчуженням виробників. А це означає, що виробники, між якими відбувся поділ праці, виступають як відокремлені власники. Обмежуючись певним видом виробничої діяльності, вони для задоволення своїх потреб змушені обмінювати власний продукт на інші продукти. Тільки у такий спосіб вони можуть задовольнити свої потреби. Обмін між різними власниками набуває форми товарообміну. Розвиток товарного виробництва можна вивчати за *етапами суспільного поділу праці.*

Товарне виробництво, що виникло як протилежність натуральному господарству ще сім-вісім тисяч років тому, зберігається і є ефективним сьогодні. Воно має такі визначальні риси: суспільний поділ праці; повну соціально-економічну відокремленість виробників; економічні зв'язки між відокремленими товаровиробниками, що відбуваються шляхом обміну; приватну власність на результати праці. Розрізняють *просте* та *розвинене* товарне виробництво.

2. Товар та його властивості. *Товар* – це продукт праці, що задовольняє певну потребу людини і вироблений для обміну. Розглядаючи сутність товару, необхідно чітко відокремити одну його сторону від іншої, проаналізувати кожну з них. При цьому аналіз слід починати з його речового змісту, зі *споживної вартості*. З цього погляду товар є насамперед, річ, яка завдяки своїм властивостям задовольняє певні людські потреби. При цьому йдеться про задоволення потреб не самого товаровиробника, а інших осіб, тобто ця властивість виявляється як суспільна споживна вартість. Іншою властивістю товару є мінова вартість. *Мінова вартість* – це видиме кількісне співвідношення, в якому споживні вартості одного роду обмінюються на споживні вартості іншого. Кожний окремий товар можна обмінювати на безліч інших у різних кількісних пропорціях; отже, він має безліч мінових вартостей.

Якщо різні товари обмінюються у певних пропорціях, це означає, що між ними є щось спільне, яке робить їх співмірними, а саме: вони є продуктами праці. Саме та обставина, що різні споживні вартості є результатом праці взагалі, незалежно від її конкретної форми, тобто витрат енергії, розуму, нервів тощо формує *вартість* товару. Остання виявляється при обміні.

Визначивши, що продукт праці стає товаром лише за наявності двох сторін – споживної вартості та вартості, слід вказати, що причина цієї двоїстості полягає у втіленій у товарі праці, яка також має двоїстий характер. Споживну вартість створює *конкретна праця* (праця столяра, слюсаря, архітектора тощо), а вартість – *абстрактна* (витрати людської енергії).

3. Гроші: виникнення, сутність та функції. *Гроші* – це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар, тобто є загальним еквівалентом.

Гроші виникають з появою та розвитком товарно-грошових відносин. На різних етапах історичного розвитку в різних країнах і місцевостях роль загального еквівалента виконували найбільш ходові продукти (сіль, бавовняні тканини, мідні браслети, коні, мушлі, сушена риба, хутра). Однак торгівля, що розвивалась, не могла брати до уваги різні місцеві еквіваленти. Тому з часом ця

роль закріпилася за дорогоцінними металами: сріблом і золотом. Отже, історично гроші виникли як особливий товар, що виконує роль еквівалента, тобто вимірювача вартості всіх товарів.

Економічна сутність і роль грошей розкривається в їхніх функціях. Гроші виконують п'ять функцій:

міра вартості – це функція, в якій гроші забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни;

засіб обігу – це функція, в якій гроші є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг;

засіб платежу – це функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин, що виникають у процесі розширеного відтворення;

засіб нагромадження – це функція, в якій гроші обслуговують нагромадження вартості в її загальній абстрактній формі в процесі розширеного відтворення;

світові гроші – це функція, в якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами.

Існують дві основні форми грошей: *готівка* та *безготівкові.* Готівка включає *паперові гроші* та розмінні *монети.*

4. Закони грошового обігу. Кількість грошей, яка перебуває в обігу, не може бути необмеженою, оскільки для реалізації товарів, що надійшли в сферу обігу, слід чітко визначити кількість грошей. Для розрахунку кількості грошей в обігу використовують формулу, пропоновану американським економістом І.Фішером:

$$MV = PQ ,$$

де M – грошова маса; V – швидкість обігу грошової одиниці; P – середній рівень цін; Q – кількість вироблених товарів і послуг.

Грошей в країні має бути стільки, щоб усі торгові операції могли здійснюватися стабільно за цінами, що склались. Грошова маса і необхідність *емісії грошей* залежать від швидкості їх обігу. Якщо економіка країни розвивається стабільно, то швидкість обігу грошей близька до постійної величини.

Питання для самоконтролю

1. За яких умов продукт праці стає товаром?
2. Чому товарне виробництво й товарно-грошові відносини є найпрогресивнішою з відомих людству форм господарювання?
3. У чому полягає суть споживної вартості?
4. Як застосовується механізм реалізації законів грошового обігу на практиці?
5. Як виникли гроші? 6. Розкрийте суть функцій грошей.
7. Які спільні та відмінні риси простого і розвинутого товарного виробництва?
8. Як відбувається перехід від золото грошової системи до системи кредитних грошей?

Лекція 5
Тема «Ринок та його інфраструктура»

«Ринок – це місце, спеціально призначене,
щоб обдурювати і обкрадати один одного»
(Анахарсіс, скіфський мудрець).

Мета: з'ясувати умови та причини виникнення ринку; ознайомитись з поняттями «ринкові відносини» та «ринок»; розглянути суб'єкти, об'єкти та функції ринку; охарактеризувати структуру ринку; розглянути інфраструктуру ринку; виявити проблеми формування ринку в Україні.

План

1. Ринкові відносини, їх суб'єкти і об'єкти.
2. Суть та функції ринку.
3. Структура ринку.
4. Інфраструктура ринку.

Основні терміни і поняття

Ринкові відносини, ринкова система, ринок, суб'єкти ринкової економіки, об'єкти ринкової економіки, функції ринку, структура ринку, інфраструктура ринку, акції, облігації, векселі, ваучери, сертифікати, коносаменти, біржі, торговельно-промислові палати, торговий дім, магазин, ярмарок, маркетинг, консалтинг, аудиторська фірма.

Основні теоретичні положення

1. Ринкові відносини, їх суб'єкти і об'єкти. В умовах товарно-грошових відносин процеси обміну набувають форму ринкових відносин.

Ринкова економіка ґрунтується на таких інституціональних засадах і принципах: приватна власність на ресурси; свобода підприємництва і вибору; особистий інтерес як головний мотив вибору; конкуренція; опора на систему цін; обмежена роль держави і ін.

Ринкова економіка чітко виявляє значення свободи, підприємництва і вибору. Споживачі вільні купувати те, що їм подобається; підприємства – виробляти і продавати те, що вважають доцільним; постачальники ресурсів можуть за власним вибором знаходити місце застосування матеріальних і людських ресурсів.

Складовою ринкової економіки є ринкова система.

Ринкова система – це система ринків, цін і конкуренції. Ринкова система являє собою механізм, що виконує одночасно дві корисні функції: по-перше, інформує споживачів, виробників і постачальників ресурсів про рішення, які кожен з них прийняв; по-друге, синхронізує ці рішення, що забезпечує узгодження виробничих цілей.

Конкретними ланками ринкової системи є такі категорії, як попит, пропонування, рівноважна ціна, конкуренція, ринок.

Ринкові відносини – це відносини і зв'язки, які складаються між продавцями і покупцями в процесі купівлі-продажу товарів.

Суб'єктами ринкових відносин є споживачі, виробники і постачальники ресурсів.

При аналізі ринкових відносин прийнято також виділяти два таких основних суб'єкти: домогосподарства і підприємства. Ці суб'єкти властиві для чистої ринкової економіки, за якої роль держави в економічних процесах мінімальна.

У змішаній ринковій економіці важливим суб'єктом ринкових відносин є держава (уряд). Держава і ринкова система ділять між собою основні фундаментальні проблеми ринкової економіки.

Основними об'єктами ринкових відносин є: товари і послуги; робоча сила, або праця; земля та інші природні ресурси; нерухомість: будівлі, споруди, житло.

2. Суть та функції ринку. Ринкові відносини знаходять своє втілення в такій категорії, як ринок. Ринок є результат природно історичного процесу розвитку товарного виробництва, яке обумовлене суспільним поділом праці і відособленням суб'єктів господарювання. Із розвитком товарного виробництва розвивається і ускладнюється як сам ринок, так і розуміння його економістами. Ринок багатогранний, тому вивчати його можна з різних сторін. Саме цим пояснюється наявність в економічній літературі множини визначень ринку.

З точки зору купівлі-продажу ринок розглядається як сфера взаємодії попиту і пропозиції, виробника і споживача.

З точки зору організації економіки ринок називають суспільною формою функціонування економіки.

З позиції учасників ринку його визначають як форму суспільного зв'язку між суб'єктами господарювання.

В якості узагальнення можна сказати, що ринок – це система організаційно-економічних відносин, яка здійснюється через купівлю-продаж у всіх ланках відтворення: в сфері виробництва, розподілу, обміну, споживання.

Сутність ринку найбільш повно проявляється в його функціях: регулюючій, стимулюючій, розподільчій, санаційній, інформаційній, інтеграційній.

3. Структура ринку. Ринок має певну структуру. *Структура ринку – це внутрішня будова окремих елементів ринку.*

Структуру ринку класифікують за різними критеріями, найважливішими з яких є наступні:

- *За економічним призначенням об'єктів ринкових відносин*: предметів споживання і послуг; засобів виробництва; нерухомості; науково-технічних розробок та інформації; фінансовий (капіталу, фондовий; валютний; праці (робочої сили).

- *За ступенем зрілості ринкових відносин*: розвинений; ринок, що формується; з різним ступенем обмеження конкуренції (монопольний, олігопольний).

- *Відповідно до чинного законодавства*: легальний (офіційний); нелегальний (тіньовий).

- *За адміністративно – територіальною ознакою*: місцевий; національний (внутрішній); світовий.

- *За галузевою ознакою:* автомобільний, зерновий і т.п.

- *За характером продаж:* оптовий та роздрібний.

4. Інфраструктура ринку. *Інфраструктура ринку* – це комплекс інститутів, служб, підприємств, організацій, які забезпечують нормальний режим безперебійного функціонування ринку.

Будова інфраструктури ринку дуже складна. Вона включає в себе такі основні підсистеми:

- *організаційно-технічна*: товарні біржі; оптові ринки; аукціони, торговельно-промислові палати; сервісні центри; опціони; ярмарки; транспортні комунікації; земельні аукціони;

- *фінансово-кредитна*: банки, фондові біржі; фінансові небанківські інститути (страхові компанії, інвестиційні та інші фонди), ощадні каси, ломбарди та ін.;

- *державно-регулятивна* (законодавче регулювання ринкових відносин): біржі праці (служби зайнятості); ліцензування; оподаткування; митна система; державні фонди для сприяння діловій активності тощо;

- *науково-дослідне та інформаційне забезпечення*: науково-дослідні установи з вивчення ринкових проблем; консалтингові компанії; інформаційні центри та агентства; рекламні агентства; спеціальні навчальні заклади; юридичні контори; рекламні агентства і т. ін.

Функції інфраструктури ринку: правове та економічне консультування підприємств, захист їхніх інтересів у державних та інших структурах; страховий захист підприємницької діяльності; забезпечення фінансової підтримки і кредитування підприємств; підвищення оперативності ефективності, роботи суб’єктів ринку; створення умов для ділових контактів підприємців; сприяння матеріально-технічному забезпеченню і реалізації товарів та послуг; регулювання руху робочої сили; здійснення маркетингового, інформаційного та рекламного обслуговування.

При створенні в Україні ринкової моделі функціонування всієї економічної системи господарювання важливо врахувати досвід країн з розвиненою ринковою економікою. У сучасних умовах можна виокремити сім характерних моделей ринкової економіки: американська, японська, німецька, шведська, французька, південнокорейська, китайська.

Україна має будувати таку модель ринкової економіки, яка найбільше відповідає особливостям її розвитку, структурі економіки, географічному положенню, менталітету народу.

Для України найсприятливішою є модель соціально-орієнтованого ринку, який у кінцевому підсумку підпорядковуватиме діяльність своїх функціональних структур задоволенню матеріальних і духовних потреб людини. Така стратегія має ґрунтуватися на чітко визначених пріоритетах економічного розвитку, які сприяли б досягненню зазначених цілей.

Питання для самоконтролю

1. За якими критеріями здійснюється класифікація сучасних ринків? Які види ринків вам відомі?
2. Що ви розумієте під інфраструктурою ринку?
3. Яка роль держави за умов ринкової економіки?
4. Чи можлива ринкова економіка без біржових інститутів?
5. У чому полягає сутність стимулюючої функції ринку?
6. Перелічіть риси, властиві біржовому товару.
7. Які угоди здійснюються на фондовій біржі?
8. Що являє собою державна служба зайнятості в Україні та які її функції?
9. Які проблеми національної економіки нездатний розв'язати ринок?
10. У чому полягають особливості формування та функціонування ринкових відносин в Україні?

Лекція 6
Тема «Попит, пропозиція, ринкова рівновага»

«Незважаючи на величезні розходження в деталях, майже всі економічні проблеми мають ту ж саму суть.
Ця суть є необхідність… зрівноважування попиту і пропозиції»
(Альфред Маршалл, англійський економіст).

Мета: визначити поняття «ринковий попит» і «ринкова пропозиція»; виявити основні чинники, що впливають на попит та пропозицію; опанувати графічне зображення функції попиту і функції пропозиції; пояснити, чому і як зміщується ринкова рівновага; закріпити пройдений матеріал за допомогою вирішення економічних задач та ситуацій.

План

1. Попит. Закон попиту. Нецінові фактори попиту.
2. Пропозиція. Закон пропозиції. Нецінові фактори пропозиції.
3. Еластичність попиту і пропозиції.
4. Взаємодія попиту і пропозиції. Ринкова рівновага.

Основні терміни і поняття

Попит, закон попиту, функція попиту, крива попиту, зміна величини попиту, зміни у попиті, пропозиція, функція пропозиції, крива пропозиції, закон пропозиції, зміни обсягу пропозиції, зміни у пропозиції, товари-субститути, товари-комплементи, нормальні товари, еластичність попиту за ціною, еластичність попиту за доходом, перехресна еластичність, рівновага, дефіцит, надлишок.

📚 Основні теоретичні положення

1. Попит. Закон попиту. Нецінові фактори попиту. Ринковий механізм здійснюється через взаємодію попиту і пропозиції. Попит – це одна із сторін процесу ринкового ціноутворення. *Попит* – це кількість товару, яку споживачі бажають і спроможні купити на ринку за певну ціну за певний проміжок часу. Попит – це платоспроможні потреби людей: нема грошей – нема й попиту.

Закон попиту – чим нижча ціна на товар, тим більша величина попиту і навпаки, чим вища ціна, тим менша величина попиту за інших рівних умов. Отже, закон попиту відображає обернену залежність між ціною товару і величиною попиту на нього. Графічне зображення цієї залежності називають *кривою попиту* і позначають буквою D (англ. Demand – попит). Вона іде зверху вниз, зліва направо, тобто має спадний характер. Спадна траєкторія кривої попиту зумовлена двома причинами:

1) *Ефектом доходу*, зміст якого полягає в тому, що зі зниженням ціни продукту купівельна спроможність грошового доходу збільшується, що дає змогу купувати більше певного продукту, ніж раніше. І навпаки.

2) *Ефектом заміщення*, зміст якого полягає в тому, що споживачі замінюють дорожчі продукти дешевшими.

Ефект доходу та ефект заміщення діють одночасно і обидва змінюють величину попиту на продукт.

Розрізняють *індивідуальний і ринковий попит. Індивідуальний попит* – це попит окремого споживача. *Ринковий попит* – це сума індивідуальних попитів, які пред'являються кожним споживачем за різних цін.

Ціна – найважливіший чинник, що визначає обсяг попиту. Але існують і інші *нецінові чинники*, що впливають на нього:

- кількість покупців;
- доходи споживачів (товари, попит на які прямо залежить від зміни доходу, називають нормальними товарами; якщо зі зростанням доходів попит на певні товари знижується, то такі товари називають нижчими);
- очікування споживачів;
- ціни на супутні товари (якщо зниження ціни на один продукт зменшує попит на інший, то такі продукти називають взаємо замінюваними; якщо зниження ціни на один продукт збільшує попит на інший продукт, то такі товари називають взаємодоповнюючими);
- місткість ринку;
- кліматичні умови.

Слід розрізняти поняття «зміни обсягу (величини) попиту» і «зміни у попиті». *Зміни обсягу попиту* відбуваються через зміну ціни і графічно характеризується рухом по кривій попиту. *Зміни в попиті*, зумовлені нецiновими чинниками, зміщують положення кривої попиту, зсуваючи її праворуч або ліворуч.

2. Пропозиція. Закон пропозиції. Нецінові фактори пропозиції. Якщо споживачі (покупці) репрезентують попит, то продавці (виробники) – пропозицію. *Пропозиція* – це кількість товарів, яку виробники хочуть і можуть

поставити на ринок за різною ціною за певний проміжок часу. Чим вища ціна, тим більшу кількість продукції виробники захочуть поставити на ринок і навпаки. Пряма залежність між ціною та кількістю пропонованого продукту називається *законом пропозиції.* Графічне зображення цієї залежності називають *кривою пропозиції*, яку позначають буквою S (англ. Supply – пропозиція). Крива пропозиції є висхідною.

Пропозиція, як і попит, набуває форми не тільки індивідуальної, а й ринкової пропозиції. *Ринкова пропозиція* визначається як загальна сума індивідуальних пропозицій.

Нецінові фактори впливу на пропозицію:

- технологічний прогрес;
- зміна цін на ресурси;
- зміна цін на споріднені товари;
- зміни у бюджетно-податковій політиці;
- очікування підприємців.

Нецінові фактори впливу на пропозицію викликають *зміни пропозиції*, зміщуючи графік кривої пропозиції праворуч або ліворуч.

3. Еластичність попиту і пропозиції. В аналізі попиту і пропозиції використовують поняття «еластичності».

Здатність однієї економічної змінної реагувати на зміни, що відбулися в іншій економічній змінній, називають *еластичністю*.

Кількісно еластичність визначається показником, який називається *коефіцієнтом еластичності* (Е) і вимірюється через відношення відсоткової зміни однієї величини до відсоткової зміни іншої.

Розрізняють еластичність попиту за ціною, доходом і перехресну еластичність.

Еластичність попиту за ціною (E_{dp}) показує на скільки відсотків зміниться обсяг попиту, якщо ціна зміниться на один відсоток.

$$E_{dp} = \frac{\text{Відсоткова зміна попиту}}{\text{Відсоткова зміна ціни}} = \frac{\Delta Q_d / Q_d}{\Delta P / P}$$

де E_{dp} – коефіцієнт еластичності попиту за ціною; ΔQ_d – зміна обсягу попиту; Q_d – первинний обсяг попиту; ΔP – приріст ціни; P – первинна ціна.

Залежно від ступеня еластичності розрізняють: еластичний попит ($E_{dp} > 1$), нееластичний попит ($E_{dp} < 1$), з одиничною еластичністю ($E_{dp} = 1$), абсолютно нееластичний ($E_{dp} = 0$), абсолютно еластичний попит ($E_{dp} \to \infty$)

Товари-субститути (взаємозамінні) і товари-комплементи (взаємодоповнюючі) по різному реагують на зміну цін свого парного товару.

Фактори, що впливають на цінову еластичність попиту: значимість товару для споживача; наявність і доступність товарів-субститутів; значимість товарів комплементів у загальній структурі споживання; фактор часу.

Коефіцієнт перехресної еластичності попиту ($E_{d\ A/B}$) – це відношення відсоткової зміни попиту на товар А ($\Delta Q_{dA}/Q_{dA}$) до відсоткової зміни ціни товару В ($\Delta P_B/P_B$).

$$E_{d\ A/B} = \frac{\text{Відсоткова зміна } Q_{dA}}{\text{Відсоткова зміна } P_B} = \frac{\Delta Q_{d\ A}/Q_{dA}}{\Delta P_в/P_B}$$

В залежності від коефіцієнта перехресної еластичності для різних пар товарів А і В, якщо $E_{dA/B}>0$ вони є субститутами, при $E_{d\ A/B} < 0$ – комплементи, коли $E_{d\ A/B} = 0$ – незалежні.

Коефіцієнт еластичності попиту за доходом (E_{di}) визначається як відношення відсоткової зміни обсягу попиту (ΔQ_d / Q_d) до відсоткової зміни обсягу доходу споживача (ΔI / I).

$$E_{di} = \frac{\text{Відсоткова зміна обсягу попиту}}{\text{Відсоткова зміна доходу}} = \frac{\Delta Q_d / Q_d}{\Delta I/I}$$

Для нормальних товарів $E_{di} > 0$, для нижчих – $E_{di} < 0$.

Коефіцієнт цінової еластичності пропозиції (E_{sp}) визначається як відношення відсоткової зміни обсягу пропозиції ($\Delta Q_s/Q_s$) до відсоткової зміни ціни ($\Delta P/P$):

$$E_{sp} = \frac{\Delta Q_s/ Q_s}{\Delta P/P}$$

На еластичність пропозиції впливають фактор часу і взаємозамінність факторів виробництва.

Використання коефіцієнтів еластичності попиту робить можливим на практиці розраховувати сумарний вплив різноманітних чинників на ринковий попит.

4. Взаємодія попиту і пропозиції. Ринкова рівновага. Взаємодія попиту і пропозиції призводить до встановлення рівноважної (ринкової) ціни.

Рівноважна (ринкова) ціна – це та ціна, за якої врівноважуються величини попиту і величини пропозиції.

Графічно рівноважна ціна встановлюється у точці перетину кривих попиту і пропозиції (рис. 6.1). Точка Е називається точкою рівноваги.

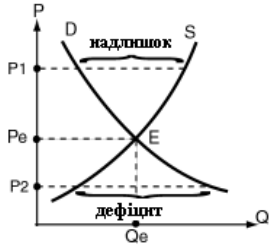

Рисунок 6.1 – Графік рівноваги попиту і пропозиції

Рівноважна ціна – це ціна, за якої інтереси покупців і продавців збігаються: кількість продукту, яку *хочуть придбати* покупці, саме дорівнює кількості продукту, яку *хочуть продати* продавці.

Якщо ціна (P_1) буде встановлена *вище* рівноважної, то відбувається перевищення пропозиції над попитом і як результат, – *надлишок* (перевиробництво). Якщо ж ціна (P_2) буде встановлена *нижче* рівноважної, то виникне – *дефіцит* (нестача). Ситуація дефіциту або надлишку не може продовжуватись довгий час. Під впливом конкуренції в умовах вільних цін вона встановиться на рівні рівноважної.

Ринковий механізм – це механізм координації діяльності суб'єктів через систему цін. Багато економістів, від А.Сміта і до Фрідріха А. Фон Хайєка вважали, що механізм вільного ціноутворення є найбільш ефективним засобом розділу ресурсів.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність понять «попит», «пропозиція».
2. Що характеризує взаємодія попиту та пропозиції?
3. Наведіть приклади нецінових факторів попиту. Покажіть графічно вплив будь-якого нецінового фактору на криву попиту.
4. Що таке ціна попиту?
5. Що таке ціна пропозиції?
6. Які ви знаєте нецінові детермінанти пропозиції?
7. Що означає «цінова еластичність попиту»?
8. Що означає еластичність попиту за доходом? У чому її практична функція?
9. Назвіть фактори, що впливають на еластичність попиту?

Лекція 7
Тема «Конкуренція та її роль в ринковій економіці»

«Конкуренція забезпечує найкращі якості продуктів і розвиває найгірші якості людей»
(*Давид Сарнов, американський бізнесмен)*

Мета: розглянути сутність, суб'єкти та значення конкуренції; ознайомитись з видами конкуренції; проаналізувати сутність та особливості досконалої і недосконалої конкуренції; розкрити особливості розвитку антимонопольного законодавства у світі.

План

1. Сутність, суб'єкти та значення конкуренції.
2. Типи конкуренції.
3. Регулювання конкуренції державою та антимонопольне законодавство.

Основні терміни і поняття

Конкуренція, конкуренція продавців, конкуренція покупців, внутрішньогалузева конкуренція, міжгалузева конкуренція, досконала конкуренція, недосконала конкуренція, цінова конкуренція, нецінова конкуренція, добросовісна конкуренція, недобросовісна конкуренція, монополістична конкуренція, монополія, олігополія, антимонопольне законодавство, антимонопольний комітет.

Основні теоретичні положення

1. Сутність, суб'єкти та значення конкуренції. *Конкуренція* (лат. concurrentia – змагання, суперництво) – боротьба між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва і збуту товарів і послуг, за привласнення найбільших прибутків; механізм стихійного регулювання пропорцій суспільного виробництва. Конкуренція є об'єктивним економічним законом розвинутого товарного виробництва, дія якого є для товаровиробників зовнішньою примусовою силою для підвищення продуктивності праці на своїх підприємствах, збільшення масштабів виробництва, прискорення НТП, впровадження нових форм організації виробництва, форм і систем заробітної плати тощо.

Конкуренція корисна для суспільства: стимулює раціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, примушує виробників постійно поновлювати асортимент, пильно стежити за науково-технічними новинками й активно впроваджувати їх у виробництво. Результати такого суперництва оцінюють самі споживачі, під час купівлі віддаючи перевагу тим чи іншим товарам.

У ринковій економіці конкуренція виконує чимало функцій: сприяє розподілу ресурсів, взаємодії попиту і пропозиції, формуванню ринкових цін, стимулює зниження витрат виробництва й запровадження нових видів продукції.

Водночас конкуренція має і негативні риси: є однією з причин безробіття; прямо чи опосередковано спричиняє нерівномірний розподіл доходів між різними групами населення; призводить до розорення дрібних товаровиробників.

2. Типи конкуренції. Залежно від режиму конкурентної боротьби розрізняють досконалу і недосконалу конкуренцію. *Досконала конкуренція* – економічне суперництво між великою кількістю дрібних і середніх підприємств, що виробляють однорідну продукцію, при цьому для входу нових підприємств у галузь та виходу будь-якого підприємства з неї немає жодних перешкод. Жоден продавець або покупець за цих умов не в змозі якимось чином серйозно вплинути на ринкову ціну товару. Цей вид конкуренції є найсприятливішим для оптимального функціонування ринкового механізму. *Недосконала конкуренція* пов'язана з певним обмеженням вільного підприємництва і виступає у формах *монополістичної конкуренції, олігополістичної конкуренції та монополії*.

Розрізняють також *внутрішньогалузеву та міжгалузеву* конкуренцію. Внутрішньогалузева конкуренція існує між виробниками певної галузі за найвигідніші умови виробництва і збуту продукції, за отримання максимально можливого в галузі прибутку. Міжгалузева конкуренція виникає між виробниками різних галузей за вищі прибутки та вигідніше застосування капіталу.

Конкуренцію можна класифікувати й за методами її ведення. Так, розрізняють *добросовісну (чесну) і недобросовісну конкуренцію, цінову і нецінову*. Добросовісна конкуренція – це таке суперництво, при якому дотримуються правових та етичних норм взаємовідносин з партнерами, а недобросовісна включає технічне шпигунство, переманювання фахівців-професіоналів, підкуп працівників підприємства-конкурента, неправдиву рекламу тощо. Що стосується цінової конкуренції, то вона здійснюється маневруванням цінами з метою більш вигідного використання ринкової кон'юнктури. При цьому застосовують монопольно високу ціну, ціну лідера, престижну ціну, психологічну ціну та ін. Нецінова ж конкуренція ґрунтується на технічних перевагах, вищій якості та більшій надійності товару, використанні реклами, ефективних методах збуту тощо.

3. Регулювання конкуренції державою та антимонопольне законодавство. Державне регулювання конкурентних відносин полягає в дотриманні оптимального поєднання монопольно-регулюючих та конкурентних сил на тих чи інших ринках. Цю функцію виконує *антимонопольний комітет*, керуючись антимонопольним законодавством. *Антимонопольне законодавство* – складна, розгалужена мережа законів, судових рішень, а також система заходів, спрямованих на регулювання дій фірм, об'єднань, корпорацій на ринку щодо обмеження і усунення монопольних впливів, боротьби з монополізмом та відсікання тих фірм, які порушують права споживачів і виробників товарів та послуг.

Антимонопольне законодавство поширюється на всі види товарного виробництва і комерційної діяльності, включаючи виробництво і товарообіг, платні послуги, проектування продукції та технології, а також на наукові розробки, що призначені для використання їхніх результатів у виробництві та товарообороті, у платних послугах. В антимонопольному законодавстві встановлюються форми завчасного попередження, відповідальності та компенсації на випадок здійснення заборонених дій. В Україні в 1992 році було прийнято Закон «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», а в 2001 році – «Про захист економічної конкуренції».

Контроль за розвитком конкуренції та обмеженням монополістичної діяльності учасників ринкової економіки здійснюють спеціально створені антимонопольні органи. До їхніх функцій належить: 1) розробка заходів щодо розвитку конкуренції, демонополізації виробництва та обігу; 2) комплексний аналіз стану ринків і конкуренції на них; 3) підготовка пропозицій з питань удосконалення антимонопольного законодавства тощо. При антимонопольних органах можуть бути створені спеціальні ради з питань монополізму та

конкуренції. Таким радам надають характер консультаційних і дорадчих структур.

Питання для самоконтролю

1. У чому суть конкуренції, чим вона породжується, які її позитивні та негативні риси?
2. Визначте види економічної конкуренції.
3. Які функції виконує конкуренція?
4. В яких умовах виникає і проявляється монополістична конкуренція? Яке її основне завдання?
5. Що таке недобросовісна конкуренція і в чому вона проявляється?
6. Що таке олігополія? Чим відрізняється олігополія від монополії?
7. У чому полягає суть нецінової конкуренції?
8. Які методи визначення ціни в умовах ринку досконалої конкуренції?
9. У чому полягає цінова дискримінація?
10. Які причини зумовлюють втручання держави у ринковий механізм?

Лекція 8
Тема «Домогосподарство в системі ринкових відносин»

«Домашнє господарство – це та клітина, яка живить всю національну економіку»
(Михайло Крупка, економіст)

Мета: розглянути домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин; охарактеризувати структуру доходів домогосподарств; дати характеристику витрат домогосподарств.

План

1. Домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин.
2. Доходи домогосподарств.
3. Витрати домогосподарств.

Основні терміни і поняття

Домогосподарство, сім'я, ресурси домогосподарств, доходи домогосподарств, трансфертні платежі, сукупний дохід домогосподарств, прожитковий мінімум, розподіл доходів між домогосподарствами, оптимальний споживчий бюджет, споживання та заощадження домогосподарств.

Основні теоретичні положення

1. Домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин. Домогосподарство – це особа або група осіб, об'єднаних спільним веденням господарства. А сім'я – це сукупність осіб, що живуть разом, пов'язаних родинністю та спільним бюджетом. Домогосподарство є основною одиницею соціального та

біологічного відтворення, пов'язаного із соціально-економічною макроструктурою. Домогосподарство – постачальник ресурсів праці, грошей, капіталу.

Економічне значення цього суб'єкта визначається такими чинниками:

– задоволення потреб домогосподарств у матеріальних та нематеріальних благах є природною метою виробництва. Попит домогосподарств – один із найвагоміших компонентів сукупного попиту на кінцеві блага;

– домогосподарства як власники чинників виробництва передають їх діловим одиницям (фірмам), які ефективно поєднують їх;

– частина доходу, що не використовується домогосподарствами впродовж поточного року (періоду), перетворюється на заощадження і може за певних обставин стати потужним джерелом економічного зростання країни.

Головні функції домогосподарства: забезпечення економіки ресурсами, в тому числі послугами чинників виробництва, використання отриманих за це грошей для придбання на ринку товарів та послуг з метою споживання та здійснення заощаджень для задоволених своїх майбутніх потреб.

2. Доходи домогосподарств. *Головне джерело доходів домогосподарств* – це доходи від ресурсів, які домогосподарства постачають суспільному виробництву, або доходи від факторів виробництва. Крім того домогосподарства отримують ще трансфертні платежі – виплати, які відповідають реальному економічному внеску домогосподарства, але не еквівалентні виробничим витратам.

Статистика України виокремлює такі статті доходів населення:

- оплата праці членів сім'ї;
- пенсії, стипендії, допомоги, субсидії, дотації та путівки до санаторно-курортних установ для дорослих і дітей, на утримання дітей у дошкільних закладах;
- надходження від особистого підсобного господарства;
- дохід з інших джерел.

Структура доходів населення за джерелами досить різноманітна і залежить від структури суспільних відносин країни, рівня розвитку продуктивних сил. Отже, *сукупний дохід домогосподарства* це вся сума доходів, які воно отримує в грошовій чи натуральній формі з будь-яких джерел. Сукупний дохід домогосподарства не повинен бути нижчим за прожитковий мінімум, тобто нижчий ніж вартість набору товарів і послуг, розрахована за нормами і нормативами споживання і забезпеченості населення першочерговими життєвими засобами.

Прожитковий мінімум використовується для встановлення мінімального рівня доходів сімей, а також мінімальних розмірів заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат і пільг.

Оптимальний споживчий бюджет – вартість набору життєвих засобів, розрахована за нормами і нормативами споживання, які задовольняють розумні раціональні потреби людей.

Розподіл доходів дає змогу отримати уявлення про рівень життя в країні, вирішення соціальних проблем, спосіб існування пануючої соціально-

економічної системи. Кожному типу суспільства відповідають певні *принципи розподілу доходів*. Історія знає розподіл за працею, капіталом, власністю, факторами виробництва. У змішаній економіці всі ці форми співіснують, переплітаються, взаємодіють між собою. Їх удосконалення сприяє підвищення суспільного добробуту. У *вивченні проблем розподілу доходів* зарубіжна економічна наука виділяє два основних *підходи*: функціональний розподіл доходів та особистий розподіл доходів. *Функціональний* означає, що грошовий дохід країни поділяється на заробітну плату, ренту, процент і прибуток, а о*собистий* пов'язаний зі способом, за допомогою якого сукупний дохід суспільства розподіляється серед окремих домогосподарств.

Дохід споживача після різних виплат поділяється на заощадження та споживання. Споживання домогосподарств – це придбання товарів особистого користування, витрати на соціально-культурні та прибуткові послуги. Заощадження – це та частина доходу домогосподарства, що не сплачується у вигляді податку та не витрачається на купівлю товарів особистого споживання.

3. Витрати домогосподарств. Для задоволення своїх потреб члени домашнього господарства здійснюють певні витрати, тобто використовують наявні у них ресурси на певні цілі. Це може відбуватися двома шляхами: використанням грошових доходів або через натуральне самозабезпечення за рахунок власної трудової діяльності окремих членів господарства. Тобто, витратами домашнього господарства можна вважати грошові кошти або інші матеріальні активи (скажімо, продукцію особистого підсобного господарства), які вже використані домашнім господарством з метою задоволення особистих чи колективних потреб. Іншими словами, витрати домашнього господарства можна охарактеризувати як фактичні затрати, які спрямовані на задоволення матеріальних і духовних потреб його членів та є необхідними для забезпечення життєдіяльності і розвитку домогосподарства. За основу класифікації витрат можна брати такі ознаки: цільове призначення, ступінь регулярності здійснення витрат, періодичність здійснення витрат; ступінь необхідності здійснення витрат (рис. 8.1).

Загальна сума витрат домашніх господарств залежить від низки чинників, які, з погляду сфери виникнення, можна поділити на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх факторів належать (у порядку значущості): величина сукупних грошових доходів домогосподарства; ступінь забезпечення потреб домашнього господарства за рахунок ведення натурального господарства; рівень організації ведення бюджету домашнього господарства; рівень матеріальних і духовних потреб членів домогосподарства тощо. Зовнішніми чинниками є: рівень роздрібних цін на спожиті домашнім господарством товари і послуги; величина державних дотацій, що направляються на фінансування медицини, освіти, транспорту; суми сплачених домогосподарством податків та інших обов'язкових платежів; рівень розвитку споживчого кредитування в національній економіці тощо. Окрім того, у різних країнах світу на величину, структуру і динаміку витрат домашніх господарств суттєвий вплив здійснюють також історичні, кліматичні умови, а також умови проживання і стереотипи поведінки населення.

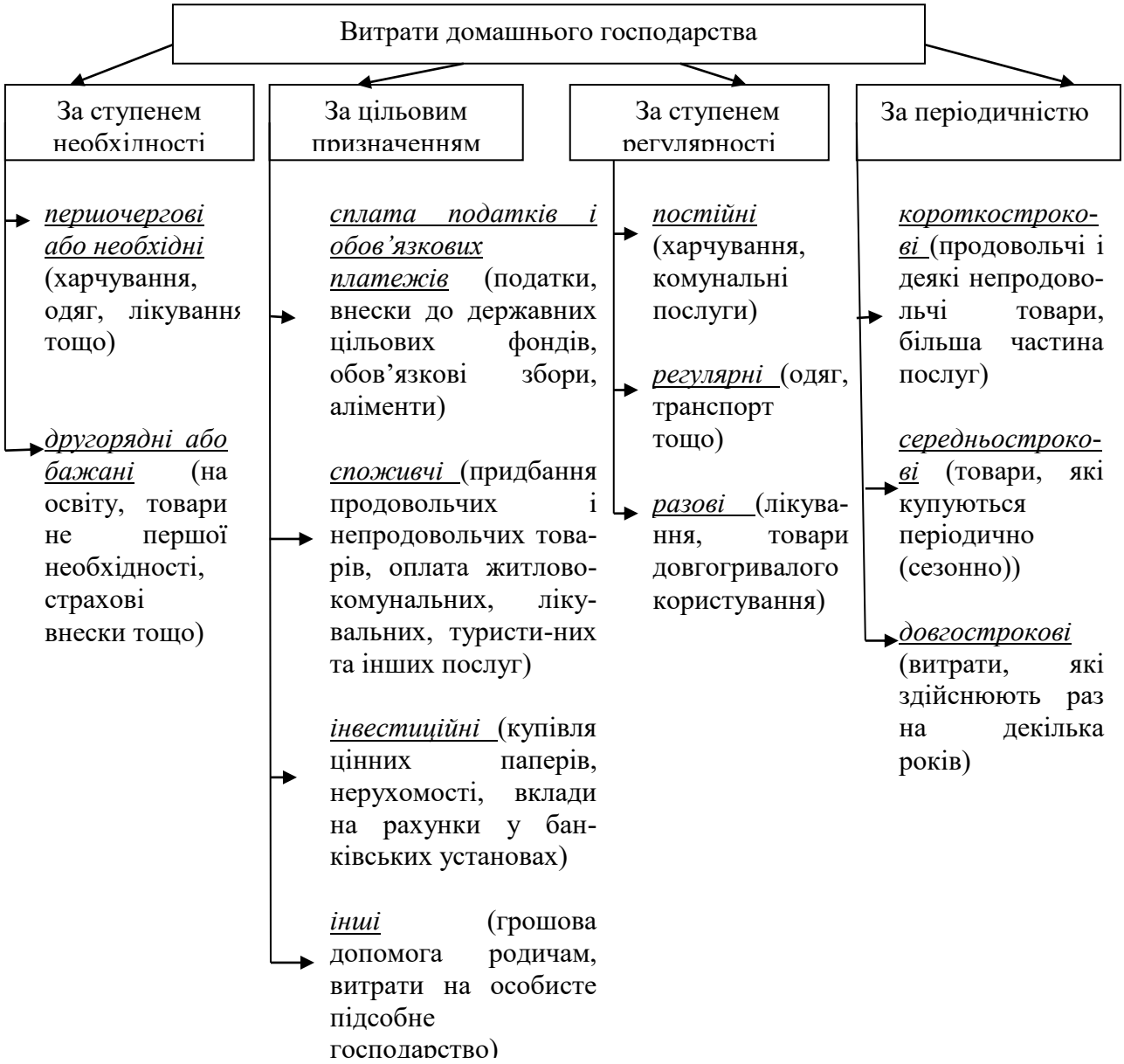

Рисунок 8.1 – Витрати домашнього господарства

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність домогосподарства?
2. Які економічні функції домогосподарств?
3. Які складові споживання домогосподарств?
4. У чому полягає сутність ефекту доходу?
5. Що являє собою розподіл доходів домогосподарств?
6. Яка причина того, що споживач купуючи товари, має змогу одержати споживчий надлишок?
7. У чому полягає зміст заощадження домогосподарств?
8. Які чинники спонукають домогосподарства здійснювати заощадження?

Лекція 9
Тема «Підприємництво і підприємство»

«Підприємець – революціонер в економіці. Прибуток для нього – лише символ успіху. Головне – вступити на незвіданий шлях там, де закінчується звичний порядок»
(Йозеф Шумпетер, австрійський економіст).

Мета: розкрити сутність понять «підприємництво», «підприємство»; розглянути організаційно-правові форми підприємств; ознайомитися з сучасними формами підприємницької діяльності в Україні; виявити особливості становлення підприємницьких структур в Україні.

План

1. Поняття підприємницької діяльності та її функції.
2. Організаційно-правові форми підприємств.
3. Умови здійснення підприємницької діяльності.

Основні терміни і поняття

Підприємницька діяльність, підприємство, функції підприємств, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, командитне товариство, державне підприємство, приватне підприємство, малі підприємства.

Основні теоретичні положення

1. Поняття підприємницької діяльності та її функції. У понятті *«підприємництво»* переплітається сукупність економічних, юридичних, політичних, психологічних відносин. Сутність підприємництва розкривається у виявленні ініціативної, новаторської і самостійної діяльності. Його мета – одержання прибутку і ефективне використання факторів виробництва.

В Україні правові аспекти підприємницької діяльності регулюються Законами України «Про підприємства в Україні», «Про підприємництво», «Про власність» та ін., в яких визначаються поняття підприємства, підприємництва, організаційно-правові форми підприємств. У законі України «Про підприємництво», сформульовано наступне визначення: *підприємництво* – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик, діяльність щодо виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та зайняття торгівлею з метою одержання прибутку.

Суть підприємництва як методу господарювання розкривають його основні функції: ресурсна, організаційна та творча.

Ресурсна функція підприємництва передбачає, що воно націлене на найбільш ефективне використання матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів з урахуванням досягнень науки, техніки, управління і організації виробництва.

Організаційна функція зводиться до діяльності по організації виробництва, збуту, маркетингу, менеджменту і реклами.

Творча функція полягає у сприянні генеруванню та реалізації нових ідей, здійсненню техніко-економічних, наукових розробок, проектів, що пов'язані з господарським ризиком.

2. Організаційно-правові форми підприємств. Підприємницька діяльність здійснюється в певних організаційних формах, вибір яких визначається об'єктивними умовами – сферою діяльності, наявністю грошових коштів, перевагами та недоліками відповідних форм підприємств. Тобто, організаційною одиницею підприємництва є фірма. Фірма, або *підприємство* – економічний агент, що є споживачем факторів виробництва на ринках факторів, виробником продукції та її продавцем на ринках товарів і послуг. *Головна мета* діяльності фірми – максимізація прибутку як різниці між виручкою та вартістю виробництва.

Сучасна економічна теорія визнає три основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності:

1) одноосібне володіння – це таке підприємство, власником якого є одна особа чи сім'я, що самостійно веде справу у своїх інтересах, одержує весь дохід і повністю несе ризик від бізнесу. Власник має матеріальні ресурси та обладнання, необхідні для виробничої діяльності, або купує їх, а також особисто контролює діяльність підприємства;

2) партнерство (товариство) – це підприємство, організація або установа, створені на засадах угоди двох чи більше окремих осіб (у тому числі юридичних) шляхом об'єднання їхнього майна та підприємницької діяльності. Об'єднуючи свої фінансові ресурси і вміння вести справу, партнери таким чином розподіляють ризик, а також прибутки і збитки. Розрізняють товариства з обмеженою відповідальністю, з додатковою відповідальністю, повні та командитні.

3) корпорація (акціонерне товариство) – форма організації підприємств, що існує переважно у вигляді відкритого акціонерного товариства, засновники якого формують акціонерний капітал шляхом об'єднання власних ресурсів через механізм випуску і продажу цінних паперів (передусім акцій), а співвласники несуть обмежену відповідальність.

3. Умови здійснення підприємницької діяльності. Умови, які необхідні для формування і розвитку підприємництва можна об'єднати у чотири групи:

– *економічні* – полягають у тому, щоб у суспільстві функціонували багатосуб'єктні (приватні, колективні, державні, кооперативні) власники. Це сприятиме свободі підприємницької діяльності, можливості на свій страх і ризик приймати рішення про використання майна, продукції, прибутків;

– *політичні* – визначаються стабільністю і демократизацією суспільного життя в Україні. Цього можна досягти надавши усім господарюючим суб'єктам гарантії збереження їхньої власності, виключення можливостей націоналізації;

– *юридичні* – полягають у створенні нормативної бази підприємництва та його правової захищеності;

– *психологічні* – полягають у створенні сприятливого психологічного клімату серед населення. У цьому плані у нас є ще багато проблем, оскільки життя кількох поколінь відбувалося в умовах, які створювали негативне ставлення до підприємництва.

Питання для самоконтролю

1. Що ви розумієте під підприємництвом?
2. Які функції виконує підприємництво?
3. Які існують види підприємств в ринковій економіці?
4. Які чинники впливають на розмір підприємств в Україні?
5. Визначте позитивні і негативні риси діяльності малих підприємств.
6. Яка основна мета діяльності підприємства ?
7. Що являють собою орендні підприємства?
8. Охарактеризуйте особливості функціонування акціонерного товариства. Яка його роль в ринковій економіці?

Лекція 10
Тема «Витрати виробництва і прибуток»

«Бізнес повинен починатися з малого та зростати за рахунок власного прибутку. Якщо його немає, то це сигнал для власника, що він марно витрачає свій час і йому не місце в цьому бізнесі»
(Генрі Форд, американський промисловець)

«Не треба боятися великих витрат. Треба боятися маленьких доходів»
(Джон Девісон Рокфеллер, американський підприємець)

Мета: розкрити зміст усіх видів витрат; розглянути види витрат у короткостроковому та довгостроковому періодах; з'ясувати сутність собівартості та її різновидів; виявити умови мінімізації фірмою власних витрат, а також оптимальний шлях росту фірми; закріпити пройдений матеріал за допомогою вирішення економічних задач та ситуацій.

План

1. Витрати виробництва, їх сутність і види.
2. Витрати виробництва, вартість товару і його ціна.
3. Прибуток: сутність і структура.

Основні терміни і поняття

Витрати підприємства, вартість продукції, собівартість продукції, зовнішні витрати, внутрішні витрати, постійні витрати, змінні витрати, граничні витрати, середні витрати, середні постійні витрати, середні змінні витрати, цехова собівартість, виробнича собівартість, повна собівартість,

прибуток, бухгалтерський прибуток, економічний прибуток, рентабельність, норма прибутку.

Основні теоретичні положення

1. Витрати виробництва, їх сутність і види. Виражені у грошовій формі витрати ресурсів на здійснення підприємницької діяльності називають *витратами виробництва*. Слід розрізняти *витрати суспільства і витрати підприємства.*

Поняття витрат в економічній науці базується на загальній ідеї обмеженості ресурсів і можливості альтернативного використання їх, оскільки вибір певного варіанта виробництва зумовлює втрату вигод використання відповідних ресурсів найкращим із можливих способів. У зв'язку з цим витрати виробництва поділяються на зовнішні та внутрішні. *Зовнішні (явні) витрати* – витрати на оплату економічних ресурсів, постачальники яких не є власниками фірми (грошові витрати на придбання сировини, палива, обладнання, трудових та транспортних послуг тощо).

Внутрішні (неявні) витрати – витрати фірми на використання власних (неоплачуваних) ресурсів. Неявні витрати включають недоотримані підприємцем доходи при найвигіднішому альтернативному застосуванні власних ресурсів.

Розподіл на зовнішні та внутрішні витрати відображає два підходи до розуміння природи витрат підприємства. Бухгалтерський підхід передбачає врахування зовнішніх витрат, які оплачуються безпосередньо після отримання рахунку або накладної. Оскільки вони відображаються в балансі фірми, то це – *бухгалтерські витрати.*

Економічний підхід передбачає врахування не тільки зовнішніх, а й внутрішніх витрат, пов'язаних з можливістю альтернативного використання ресурсів. Тобто, *економічні витрати* відрізняються від бухгалтерських на величину альтернативної вартості власних ресурсів. Таким чином, е*кономічні витрати* – це дійсні витрати на виробництво товару, які відображають вартість ресурсів при найкращому з можливих варіантів їхнього застосування.

Залежно від строку, впродовж якого можлива зміна економічних ресурсів, залучених підприємством до виробництва певного виду продукції, розрізняють: витрати в довгостроковому періоді та витрати в короткостроковому періоді.

Витрати в короткостроковому періоді поділяються на:

сукупні витрати – вартість усіх видів ресурсів, що витрачаються для виготовлення певної кількості продукції; *постійні* – витрати, що не залежать від обсягів виробництва продукції (вони існують навіть тоді, коли продукція зовсім не виробляється: амортизація, капітальний ремонт, витрати на управління); *змінні* – вартість змінних ресурсів, що використовуються для виробництва заданого обсягу продукції і тому ці витрати залежать від випуску продукції: витрати на паливні матеріали, електроенергія; *середні постійні* – кількість постійних витрат виробництва, що припадає на одиницю виробленої продукції; *середні змінні* – кількість змінних витрат, що припадає на одиницю виробленої продукції; *середні сукупні* – кількість сукупних витрат, що припадає

на одиницю виробленої продукції; *граничні витрати* – приріст сукупних витрат в результаті приросту обсягу випуску на одиницю, або додаткові витрати пов'язані з виробництвом ще однієї додаткової одиниці продукції.

2. Витрати виробництва, вартість товару і його ціна. Витрати виробництва в грошовій формі на одиницю продукції – це її *собівартість.* Тобто собівартість можна розглядати як сукупні витрати, поділені на кількість створеної продукції. Собівартість відображає реальні, прямі витрати підприємства на виробництво продукції і таким чином дозволяє визначити ефективність його роботи. До собівартості входять такі витрати: вартість спожитих у процесі виробництва предметів праці (сировини, палива, електроенергії); перенесена вартість засобів праці; витрати на оплату праці; видатки на реалізацію продукції. Залежно від обсягу витрат на промисловому підприємстві розрізняють *цехову, виробничу і повну собівартість продукції*.

Слід зазначити, що метою підприємництва є отримання максимального прибутку за певних умов. Максимізацію прибутку визначають насамперед два чинники – рівень витрат виробництва і ціни на продукцію. *Ціна* – це грошовий вираз вартості товарів. Вона залежить від багатьох факторів: величини затрат, середньої норми прибутку і рентабельності, співвідношення попиту та пропозиції на конкретний товар, купівельної спроможності тощо.

Ціни можна класифікувати за різними критеріями:

– залежно від ступеня свободи їх встановлення: *вільні, договірні, регульовані державою та фіксовані*;

– за критерієм обсягу продукції, що реалізується: *оптові та роздрібні*;

– за територіальним критерієм: *світові*, *національні, регіональні*.

Є також ціни *базисні, контрактні, ціни пропозиції, монопольні, довідкові, закупівельні, прейскурантні* тощо.

3. Прибуток: сутність і структура. Із витратами виробництва пов'язана ще одна категорія – прибуток. *Прибуток* – це грошове вираження різниці між вартістю реалізованої продукції та витратами на її виробництво. Сутність прибутку повніше виявляється через функції, які він виконує: оцінка діяльності підприємства; регулювання розподілу ресурсів між суб'єктами підприємництва, галузями і сферами виробництва; стимулююча функція (здійснення нововведень, запровадження нової техніки і технології).

Розрізняють: *бухгалтерський прибуток* (виручка фірми за вирахуванням явних, зовнішніх витрат виробництва) та *економічний прибуток* (пов'язується з усіма витратами, включаючи і приховані). Крім того виділяють *балансовий прибуток, прибуток від іншої реалізації, прибуток від позареалізаційної діяльності, засновницький прибуток, чистий (розрахунковий) прибуток.*

Слід зазначити, що прибуток є важливим показником ефективності діяльності підприємств, проте якість їх роботи не можливо оцінити за масою прибутку. Для того, щоб обчислити прибутковість підприємства, потрібно зіставити прибуток з витратами підприємства (собівартістю) або з обсягом виробничих фондів підприємства (основних фондів і оборотних засобів). Таке зіставлення характеризує рентабельність.

Питання для самоконтролю

1. У чому суть витрат виробництва? Які види витрат виробництва?
2. Що таке собівартість продукції, як вона визначається?
3. Чим відрізняється короткостроковий від довгострокового періоду у функціонуванні підприємства?
4. Наведіть приклади постійних витрат.
5. У чому полягає сутність прибутку як економічної категорії?
6. Які форми прибутку виділяють у діяльності підприємницьких структур?
7. Чи може величина прибутку слугувати повноцінним критерієм рівня ефективності виробництва ? Обґрунтуйте свою відповідь.
8. За яких умов підприємство одержує максимальний прибуток?
9. Що таке норма рентабельності, як вона визначається?

Лекція 11
Тема «Держава та її економічні функції»

«Держава значною мірою впливає на стан конкурентного середовища,
перебираючи на себе виконання тих функцій,
які ринок відмовляється виконувати…»
(Віктор Базилевич, український економіст)

«Система національних рахунків, дозволяє тримати руку на економічному пульсі країни, вимірювати обсяг виробництва в конкретний момент часу, передбачити функціонування економіки в довгостроковій перспективі і виступає основою формування державної політики, яка без таких розрахунків ґрунтувалась би на інтуїції»
(К. Макконнелл і С. Брю, американські економісти)

Мета: розглянути еволюцію теоретичних уявлень про роль держави в економіці; засвоїти економічні функції держави; з’ясувати форми, методи та інструменти державного регулювання; розкрити сучасні напрями економічної політики; усвідомити сутність основних макроекономічних показників національної економіки; виявити взаємозв’язок між основними макроекономічними показниками; засвоїти методи розрахунку ВВП.

План

1. Еволюція теоретичних уявлень про роль держави в економіці.
2. Форми, методи та інструменти державного регулювання.
3. Сучасні напрями економічної політики.
4. Система національних рахунків та її основні макроекономічні показники.
5. Методи розрахунку ВВП.

Основні терміни і поняття

Держава, державна політика, державне регулювання економіки, функції держави, методи державного регулювання, економічна політика, система національних рахунків, валові внутрішні інвестиції, валовий внутрішній продукт, чисті внутрішні інвестиції, валовий національний доход, чистий внутрішній продукт, національний доход, особистий доход, резидент, використовуваний доход, проміжна продукція, кінцева продукція, додана вартість.

Основні теоретичні положення

1. Еволюція теоретичних уявлень про роль держави в економіці. Державне регулювання економіки – це цілеспрямована діяльність держави щодо створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для найбільш ефективного функціонування ринкового механізму і мінімізації його негативних наслідків.

Дослідження історичних, соціально-політичних і економічних аспектів державного регулювання дає можливість зробити висновок про те, що ринковий механізм, володіючи внутрішніми здібностями до саморегулювання, в певних умовах не може розглядатися як автоматичний регулятор розвитку як національної економіки, так і суспільства в цілому.

Історично склалися два провідних методологічних підходи до регулювання ринкової економіки: кейнсіанська школа і синтез неокейнсіанських, часом консервативних, доктрин невтручання держави в господарське життя суспільства.

Ці дві теоретичні течії мають загальні основи. Вони розглядають державу як суб'єкт економічної системи, що володіє визначеною власністю і господарськими функціями для проведення економічної політики, спрямованої на досягнення стратегічних цілей суспільства. Різниця між концепціями зводиться до використовуваних методів державного впливу.

Наявність вад ринкового саморегулювання зумовлює необхідність державного регулювання економіки. Міра державного втручання в економіку в різних країнах неоднакова і залежить від багатьох причин: історичних, політичних, ідеологічних і т. п.

Теорія і практика сучасного суспільного розвитку свідчить про глобальне зростання ролі держави в економічному житті суспільства. Нині держава виконує *політичну, соціальну, міжнародну та економічну функції* (забезпечення економіки необхідною кількістю грошей, формування правових засад функціонування економіки, усунення вад ринкового саморегулювання, перерозподіл доходів, забезпечення людей обов'язковими товарами).

2. Форми, методи та інструменти державного регулювання. *Методи державного регулювання економіки* класифікуються за двома ознаками:

– формами впливу (методи прямого та непрямого впливу);

– засобами впливу (правові, адміністративні, економічні та пропагандистські методи).

Правове регулювання складається у встановленні державою правил «економічної гри» для фірм-виробників і споживачів. Система законодавчих норм і правил визначає форми і права власності, умови контрактів і функціонування фірм, взаємні зобов'язання в області трудових відносин профспілок і роботодавців і ін.

Адміністративне регулювання – це ліцензування, квотування тощо. За допомогою системи адміністративних заходів здійснюється державний контроль над цінами, доходами, дисконтною ставкою, валютним курсом.

Економічні методи припускають вплив на характер ринкових зв'язків і розширення ринкового поля в рамках національного утворення через вплив на сукупний попит, сукупну пропозицію, ступінь концентрації капіталу, структуризацію економіки і соціальних умов, використання факторів економічного зростання. З цією метою використовуються:

- бюджетна і фіскальна політика;
- грошово-кредитна політика;
- програмування;
- прогнозування і планування.

Пропагандистські методи включають заходи виховання, роз'яснення і популяризації цілей і змісту регулювання, засоби морального заохочення тощо. Суть цих методів полягає в тому, щоб формувати й підтримувати в людей певні переконання, духовні цінності, моральні позиції, психологічні настанови щодо діяльності людини.

Слід зазначити, що форми, механізми і методи державного регулювання економіки не можуть залишатися незмінними. Вони повинні коригуватися і удосконалюватися по мірі розвитку суспільства.

3. Сучасні напрями економічної політики. Механізм взаємозв'язку політики держави з економікою сьогодні досить складний. Економіка, як реальний базис суспільства, як система історично зумовлених виробничих відносин багато в чому визначає політику держави. Соціальна структура постіндустріального суспільства складна. Інтереси всіх соціальних верств сьогодні відображаються в діяльності і захищаються багатьма політичними партіями, профспілками, суспільними організаціями. Через їх посередництво економічні інтереси різних соціальних верств інтегруються в політичну систему суспільства, впливають на характер рішень, у тому числі й економічних, що приймаються державною владою. Так визначаються основні напрями економічної політики держави, галузі бюджетного фінансування, системи і розміри податків, соціальні програми, масштаби державного втручання в економіку.

4. Система національних рахунків та її основні макроекономічні показники. *Система національних рахунків (СНР)* – це система взаємопов'язаних показників і класифікацій, які використовуються для описування та аналізу найзагальніших результатів і аспектів економічного процесу на макрорівні. СНР сформульована в категоріях і термінах ринкової економіки. ЇЇ концепції та визначення передбачають, що економіка, описана за її допомогою, функціонує на основі дії ринкових механізмів та інститутів.

Головним показником при розробці СНР, основним показником результатів економічної діяльності на макрорівні є *валовий внутрішній продукт (ВВП),* який характеризує сукупну ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами в поточному періоді в економічній території країни.

Окрім ВВП, існує цілий ряд інших взаємопов'язаних показників національного рахівництва. Всі вони розраховуються на підставі ВВП і використовуються з тією чи іншою метою макроекономічного аналізу.

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) можна отримати із ВВП, коли його зменшити на величину амортизаційних відрахувань.

Національний доход (НД) – сукупний доход в економіці, який отримують власники факторів виробництва (праці, капіталу, землі) – можна отримати, коли показник ЧВП зменшити на величину чистих непрямих податків на бізнес.

Показник *особистого доходу (ОД)* можна отримати, коли від національного доходу відняти внески на соціальне страхування, нерозподілений прибуток корпорацій, податки на прибуток корпорацій і додати суму трансфертних платежів. Необхідно також відняти чистий процент і додати особисті доходи, отримані у вигляді процента.

Використовуваний доход (ВД) розраховується шляхом зменшення показника особистого доходу на суму прибуткового податку з громадян та деяких неподаткових платежів державі. Це доход, який залишається у розпорядженні домогосподарств. Він використовується на споживання і заощадження.

5. Методи розрахунку ВВП. Показник ВВП можна розрахувати трьома методами:

1) *за виробленою продукцією (виробничий метод);*

При розрахунку ВВП виробничим методом підсумовується додана вартість, створена всіма галузями економіки. Тобто по кожній галузі економіки спочатку розраховується валовий випуск, який потім зменшується на величину проміжного споживання. Отриманий показник характеризує сукупну вартість кінцевої продукції, або додану вартість, створену всіма галузями економіки.

2) *за витратами (метод кінцевого використання);*

При розрахунку ВВП методом кінцевого використання підсумовуються витрати всіх економічних агентів, які використовують ВВП: домогосподарств, фірм, держави та іноземців, які експортують товари з даної країни. У підсумку отримуємо сукупну вартість всіх товарів і послуг, спожитих суспільством:

$$ВВП = Y=C+I+G+X_N,$$

де С – споживання домашніх господарств, яке складається з поточного споживання товарів довготривалого використання;

І – валові інвестиції – це витрати для створення активів, які приносять прибуток (серед них – інвестиції на заміщення, збільшення капіталу та інвестиції нематеріальні запаси);

G – державні закупки товарів та послуг урядом для державного користування, зокрема, для виконання своїх функцій;

X_N – чистий експорт визначає ефективність участі країни у світовій торгівлі (різниця між експортом крани та її імпортом).

3) *за доходами (розподільчий метод).*

ВВП визначається як сума доходів постачальників економічних ресурсів у межах національної економіки:

$$ВВП=W+P+ I_{кап} +R+ T_{под} +A,$$

де W – заробітна плата у межах національної економіки, як дохід від наданої праці;

P – доходи від власності підприємницького сектору, доходи осіб вільних професій;

$I_{кап}$ – процентні платежі – доходи від надання грошового капіталу;

R – рентні платежі, як дохід власників землі;

$T_{под}$ – трансфертні платежі (виплати соціального страхування, допомога по безробіттю, пенсійні платежі, платежі з фонду професійного ризику, тощо), які формуються за рахунок оподаткування підприємств;

A – амортизаційні витрати – кошти підприємств, які відраховуються з прибутку для поновлення та збільшення основного капіталу, інших активів.

Питання для самоконтролю

1. Чим обумовлюється глобальне зростання ролі держави в сучасній економіці?
2. Чому в економіці виникають вади ринкового саморегулювання?
3. Назвіть основні форми державного регулювання економіки.
4. Чим обумовлюється необхідність синтезу державного регулювання і ринкового саморегулювання в сучасній економіці?
5. У чому полягає сутність економічних методів ДРЕ?
6. Розкрийте сутність пропагандистських методів ДРЕ.
7. З чим пов’язана нездатність приватного сектору забезпечувати людей суспільними товарами?
8. За рахунок яких коштів фінансується виробництво суспільних товарів?
9. Що належить до інструментів прямого державного регулювання?

Лекція 12
Тема «Грошово-кредитна система та монетарна політика»

«Добре, що народ не розуміє, як працює наша банківська система. Інакше завтра ж сталася б революція»
(Генрі Форд, американський промисловець)

«Розумні люди дають кредити. Решта їх беруть ....»
(приказка)

Мета: розглянути сутність грошової системи; з'ясувати сутність, завдання та структуру банківської системи; розкрити функції та роль кредиту в ринковій економіці; вивчити основні інструменти грошово-кредитної політики; закріпити пройдений матеріал за допомогою вирішення економічних задач та ситуацій.

План

1. Грошова система.
2. Банківська система та її структура.
3. Кредит, його функції та роль в ринковій економіці.

Основні терміни і поняття

Грошова система, монометалізм, біметалізм, золоті і срібні монети, паперові гроші, банки, кредитні ресурси, банківські операції, фінансовий капітал, депозити, чеки, платіжні доручення, золотовалютні резерви держави, позичковий капітал, кредит, кредитор, позичальник, споживчий кредит, іпотечний кредит, лізинговий кредит, ломбардний кредит, державний кредит.

Основні теоретичні положення

1. Грошова система. *Грошовий обіг* – це рух грошей у процесі товарного обігу, надання послуг, погашення боргових зобов'язань. Формою організації грошового обігу, що встановлюється, як правило, державним законодавством певної країни, є *грошова система.* Вона містить:

– товар, що відіграє роль загального еквівалента;

– грошову одиницю – масштаб цін;

– засоби обігу та засоби платежу (металеві, паперові, електронні, кредитні гроші);

– порядок карбування монет і випуску в обіг паперових грошей; форми і умови безготівкового платіжного обороту та обігу кредитних грошей;

– порядок обміну національної валюти на іноземні та фіксований державою валютний курс.

Необхідність розвитку кредиту зумовила появу кредитних грошей, найпростішим видом яких є *вексель* як боргове зобов'язання кредитора погасити борг у певний строк. Обмеженість сфери вексельного обігу робить

необхідним заміну його банкнотним обігом. *Банкнота* – це вексель на банкіра, за яким пред'явник її у будь-який час може одержати гроші.

Паперові гроші – це номінальні знаки вартості, що мають примусовий курс і випускаються державою для покриття своїх витрат.

Валюта – це грошова одиниця країни, тип грошової системи, що діє в країні; іноземні гроші, які використовує та чи інша країна в міжнародному платіжному обороті. Паперові гроші виростають із обігу металевих і обов'язково зберігають на собі «відбиток» благородних металів через масштаб цін. *Масштаб цін* – це фіксована державою певна вагова кількість благородного металу, що прийнята в цій країні за грошову одиницю для визначення цін інших товарів.

2. Банківська система та її структура. Банківська система України є дворівневою і складається з Національного банку України та комерційних банків.

Центральний банк – це державна установа, яка є головною ланкою кредитної системи. *Функції центрального банку:* розробка та реалізація грошово-кредитної політики; емісія готівкових грошей – монопольне право центрального банку; емісія безготівкових грошей; зберігання золотовалютних резервів країни; акумуляція та зберігання касових резервів комерційних банків; кредитування комерційних банків у період економічних труднощів; виконання кредитних та розрахункових операцій на потребу уряду.

Головне завдання центрального банку – управління емісійною, розрахунковою та кредитною діяльністю.

Комерційні банки є основою кредитної системи. Найбільшого поширення набула така організаційно-правова форма банків, як акціонерна.

Функції комерційних банків: ведення поточних рахунків; акумуляція строкових депозитів вкладників; видача грошових засобів з рахунків; перерахування з одного рахунка на інший; розміщення акумульованих грошових засобів шляхом надання кредитів, купівлі – продажу цінних паперів; продукування кредитних грошей шляхом мультиплікації банківських депозитів.

3. Кредит, його функції та роль в ринковій економіці. *Кредит* – це система відносин з приводу акумуляції та використання тимчасово вільних грошових засобів на основі повернення та платності у формі позичкового відсотка.

Джерелом кредитних ресурсів є грошовий капітал, що вивільняється в процесі кругообігу промислового та торговельного капіталу. Наступним джерелом кредитних ресурсів є рух бюджетних засобів, цільових фондів та резервів. Третім джерелом тимчасово вільних грошових засобів є грошові доходи і заощадження приватних осіб.

Принципи функціонування кредиту: обов'язковість повернення кредиту; платність; строковість.

Форми кредиту: комерційний кредит; банківський кредит; споживчий кредит; іпотечний кредит; лізинговий кредит; ломбардний кредит; міжнародний кредит; кредит «стенд – бай»; безпроцентний кредит.

Функції кредиту: перерозподільна; емісійна; економія витрат обігу; забезпечує зростання рівня концентрації та централізації капіталу; виступає важливим засобом державного регулювання економіки. Отже, кредит є невід'ємним елементом сучасної економіки, його використання підвищує рівень ефективності економічної співпраці людей.

Питання для самоконтролю

1. Що таке гроші? Які їх функції?
2. У чому різниця між грошовими агрегатами М1 і М2, М2 і М3?
3. В якому обсязі комерційний банк може здійснювати активні ділові операції? Поясніть, від чого це залежить?
4. Назвіть інструменти грошово-кредитної системи.
5. Які є види кредитів?
6. Охарактеризуйте місце і роль комерційних банків у фінансовій системі.
7. Охарактеризуйте принципи кредитування.
8. Які чинники визначають параметри попиту на гроші?

Лекція 13
Тема «Податково-бюджетна система та фіскальна політика»

«Фінанси є тією точкою опори, яка, за Архімедом,
дозволяє перевернути весь світ»
(кардинал Рішельє)

«Ніщо не вимагає стільки мудрості і розуму,
як визначення тієї частини, яку у підданих забирають,
і тієї, яку їм залишають»
(*Шарль Л. Монтеск'є, філософ)*

Мета: з'ясувати необхідність, зміст, структуру та функції фінансів; пояснити зміст та основні цілі державного бюджету; розкрити особливості податкової політики держави; розглянути основні види податків.

План

1. Необхідність, зміст, структура та функції фінансів.
2. Державний бюджет.
3. Податкова система і податкова політика держави.

Основні терміни і поняття

Фінанси, фінансова система, суб'єкти фінансів, державний бюджет, асигнування, субсидії, субвенції, дотації, бюджетний дефіцит, державний борг, податки, податкова система, джерела оподаткування, класифікація податків.

Основні теоретичні положення

1. Необхідність, зміст, структура та функції фінансів. *Фінанси* – це

система економічних відносин між державою, юридичними та фізичними особами, а також між окремими державами і міжнародними економічними інститутами й організаціями щодо акумуляції та використання грошових засобів на основі розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) і національного доходу (НД).

Суб'єкти фінансових відносин: держава, державні органи різних рівнів управління, підприємство, його структурні підрозділи, громадські організації, члени суспільства.

Види фінансових відносин характеризують суть відносин між суб'єктами. *Види фінансів: державні* (загальнодержавні, регіональні, муніципальні, фінанси державних підприємств, фінанси державних установ та організацій, що здійснюють некомерційну діяльність); *громадських об'єднань* (різних спілок, політичних партій, громадських рухів, спеціальних цільових та благодійних фондів); *приватні* (фінанси приватних підприємств і корпорацій, фінанси комерційних установ та організацій, фінанси домогосподарств).

Основні *функції фінансів: розподільча функція, регулююча функція, контролююча функція, стимулююча функція*.

2. Державний бюджет. *Державний бюджет* – це основний фінансовий план створення і використання фонду грошових коштів держави.

Сутність бюджету реалізується через його функції, з яких досить чітко можливо виділити дві – розподільчу і контрольну.

Через *розподільчу функцію* держава контролює в своїх руках всі джерела бюджетних надходжень, щоб потім використати їх з найбільшою ймовірною ефективністю. Це перерозподіл між міністерствами, відомствами, напрямками між блоками галузей, територіальний розподіл. Основою бюджетного розподілу є чистий дохід, який утворюється в суспільстві.

Суть *контрольної функції* полягає в тому, що суспільство в особі специфічних державних або недержавних структур контролює і вирівнює бюджетний розподіл. Основа контрольної функції – рух бюджетних ресурсів як в частині збору, так і розподілу бюджетних ресурсів.

Головні джерела формування надходжень до державного бюджету: податки; відрахування на соцстрах та інші види відрахувань; державна позика (внутрішня та зовнішня); емісія грошей; продаж державного майна.

Форми виплат із державного бюджету: асигнування; субсидії; субвенції; дотації.

Бюджетний дефіцит – це та сума, на яку в поточному році видатки бюджету перевищують його доходи. Розрізняють бюджетний дефіцит: *фактичний* (відображає реальні надходження і видатки за певний період часу); *структурний* (показує, якими мають бути надходження, урядові витрати і дефіцит при потенційному обсязі національного виробництва); *циклічний* (відбиває вплив циклічних коливань на надходження, видатки та дефіцит і визначається як різниця між фактичним і структурним дефіцитом).

3. Податкова система і податкова політика держави. *Податкова система* – сукупність чинних у країні податків, форм, принципів та методів

їхньої побудови, а також інститутів та організацій, що забезпечують вилучення їх, здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства.

Податок – обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня податків у порядку та на умовах, визначених законодавством.

Класифікація податків: залежно від рівня державних структур (загальнодержавні, місцеві); за об'єктом оподаткування (податки на доходи фізичних і юридичних осіб (заробітну плату, прибуток, ренту тощо), податки на майно, податки на споживання); за методом стягнення (розкладні; окладні).

Податкова політика – це діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави. Податкова політика спрямована на вирішення поставлених перед суспільством завдань, серед яких виділяють довгострокові і короткострокові. Довгострокові цілі: економічне зростання, максимальний рівень зайнятості і благополуччя населення. Короткострокові цілі: поповнення державного бюджету, його збалансованість на певному рівні відносно до ВВП, стимулювання інвестиційної діяльності.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність фінансів?
2. Які основні функції фінансів?
3. Які складові частини фінансової системи?
4. Назвіть джерела формування державного бюджету.
5. Коротко охарактеризуйте основні проблеми в здійсненні та проведенні фіскальної політики.
6. У чому полягає різниця між циклічним дефіцитом і структурним дефіцитом?
7. Які ви знаєте методи скорочення зовнішньої заборгованості?

Лекція 14
Тема «Економічне зростання та циклічність розвитку»

«Спад − це коли ваш сусід втрачає роботу,
криза – коли роботу втрачаєте ви»
(Гаррі Трумен, політик і державний діяч)

Мета: розглянути типи економічного зростання; зрозуміти сутність економічного циклу і розкрити зміст основних його фаз; з'ясувати сутність безробіття, розглянути його види та наслідки; проаналізувати умови та причини виникнення інфляції, охарактеризувати її види; дослідити сутність природного рівня безробіття та розкрити зміст закону Оукена.

План

1. Економічне зростання та його типи.
2. Циклічні коливання економіки.

3. Безробіття, його види та наслідки.
4. Інфляція. Вимірювання інфляції. Види інфляції.

Основні терміни і поняття

Економічне зростання, інтенсивний тип економічного зростання, безробіття, екстенсивний тип економічного зростання, економічний цикл, фрикційне безробіття, структурне безробіття, циклічне безробіття, інфляція.

Основні теоретичні положення

1. Економічне зростання та його типи. *Економічне зростання* – це довгострокова тенденція збільшення реального ВВП. Теоретично розрізняють наступні типи економічного зростання: і*нтенсивний* (збільшення виробничого потенціалу в результаті вдосконалення техніки та технології); з*мішаний* (збільшення виробничих потужностей в результаті збільшення кількості факторів виробництва, що використовуються, або вдосконалення техніки і технології); е*кстенсивний* **(**збільшення виробничих потужностей в результаті збільшення кількості факторів виробництва, що використовуються).

Фактори економічного зростання можна розподілити на три групи: фактори пропозиції (природні, трудові ресурси, обсяг основного капіталу, технологія); фактори попиту (рівень сукупних витрат) і фактори розподілу (ефективне використання ресурсів). Але при аналізі проблем економічного зростання на перший план, як правило, висуваються фактори пропозиції.

Інформацію щодо темпів економічного зростання дає наступний показник:

$$Темпи_зростання_ВНП = \frac{ВНП_поточного_року}{ВНП_базисного_року}$$

Економічне зростання не тотожне *економічному розвитку*. Зростання є складовою економічного розвитку, яке являє собою процес, що включає періоди зростання та спаду. Економічне зростання – це позитивна складова економічної динаміки.

2. Циклічні коливання економіки. Ринкова економіка розвивається циклічно. Економічне зростання змінюється занепадом виробництва, процвітання – кризою і депресією. Такі періодичні зміни в обсязі виробництва, зайнятості та доходах становлять суть ділового або економічного циклу. *Економічний цикл* – це повторення протягом кількох років піднесень і занепадів рівнів економічної активності, які відрізняються один від одного тривалістю та інтенсивністю за наявності довгострокової тенденції до економічного зростання.

Виділяють *чотири фази ділового економічного циклу: рецесія(спад), депресія, пожвавлення, піднесення (бум).* Перехід від однієї фази до іншої здійснюється автоматично – на основі ринкових само регуляторів.

Рецесія (спад) – це фаза ділового циклу, коли національний обсяг виробництва скорочується, зменшуються обсяги купівлі населенням, насамперед товарів тривалого користування, і зростають запаси цих товарів на складах у торговельній мережі.

Депресія – найнижча точка спаду, глибока і тривала. Спад в економіці призводить до її кризи або стагнації. Економіка перебуває у стані прецесійного розриву, тому що фактичний ВВП менший за потенційний. Це період недовикористання економічних ресурсів і високого безробіття. Виникає максимальний спад виробництва і торгівлі. Різко зменшуються доходи і платоспроможний попит.

Пожвавлення є дзеркальним відображенням спаду. Кожна з рис пожвавлення виявляється у протилежній формі: зростають ВВП і прибутки, зменшуються кількість безробітних та ін. Підприємці або купують продуктивне обладнання (продовжують виробництво старого товару з меншими витратами), або переозброюють виробництво (переходять на виробництво нової продукції).

Піднесення (бум) – найвища фаза циклу. Доходи в суспільстві зростають, попит випереджає пропозицію, що викликає зростання цін. В економіці спостерігається повна зайнятість, а виробництво працює на повну потужність. Але саме тут закладаються підвалини наступної кризи перевиробництва

3. Безробіття, його види та наслідки. *Безробіття* – соціально-економічне явище, за якого частина економічно активного населення не може знайти роботу, тобто залишається тимчасово незайнятою.

Причинами безробіття є: структурні зрушення в економіці, що обумовлені впровадженням нових технологій, устаткування; економічний спад чи депресія; політика профспілок і уряду в галузі оплати праці; сезонні зміни в рівні виробництва окремих галузей економіки; зміни в демографічній структурі населення; пошуки найбільш вигідних умов роботи.

Залежно від цих причин розрізняють такі види безробіття:

1) *Фрикційне безробіття* – короткострокове безробіття, зумовлене неоднорідністю людей і робочих місць, пов’язане з пошуком першого чи більш вигідного місця роботи, зміною місця проживання, тимчасовою втратою сезонної роботи, звільненням. Фрикційне безробіття вважається неминучим і навіть бажаним.

2) *Структурне безробіття* – безробіття, викликане змінами в технології виробництва, споживчих перевагах. Це триваліший тип безробіття, оскільки потрібен час на перепідготовку, перекваліфікацію, переїзд людей. Сума рівнів фрикційного і структурного безробіття називається природним рівнем безробіття.

3) *Циклічне безробіття* – безробіття, що виникає в періоди спаду економічного розвитку й зумовлене недостатнім сукупним попитом на робочу силу.

Визначити рівень безробіття можна, розрахувавши фактичний рівень безробіття.

$$\text{Фактичний рівень безробіття} = \frac{\text{Кількість безробітних}}{\text{Кількість економічно активного населення (робоча сила)}} * 100\%.$$

До безробітних належать особи працездатного віку, що втратили роботу, зареєстровані на біржі праці й активно шукають роботу.

Економічно активне населення, або робоча сила, включає зайнятих і безробітних працездатного віку.

Безробіття в будь-якій країні має тяжкі економічні й соціальні наслідки. Економіка втрачає частину ВВП, скорочуються податкові надходження до державного бюджету, зростають витрати на виплату грошових допомог безробітним, утримання значного апарату державних органів з питань праці, зайнятості та соціального забезпечення.

Відповідно до закону Оукена, перевищення фактичного рівня безробіття, порівняно з його природним рівнем, на 1 % призводить до зменшення потенційного ВВП (при повній зайнятості) на 2,5-3%.

4. Інфляція. Вимірювання інфляції. Види інфляції. Порушення законів грошового обігу, розбалансування грошової системи породжує інфляцію. *Інфляція* (лат. inflation – роздувати) – процес знецінення грошей у результаті перевищення кількості грошових знаків, що перебувають в обігу, над сумою цін товарів і послуг. Це означає, що не всяке зростання цін є інфляцією.

До найважливіших інфляційних причин зростання цін відносять: дефіцит державного бюджету, штучне підвищення цін підприємствами-монополістами, диспропорції в економіці, циклічний характер економічного розвитку, необґрунтована економічна політика держави тощо.

Відповідно до темпів інфляційного процесу виділяють три різновиди інфляції:

– *помірна (повзуча) інфляція* має місце тоді, коли ціни в країні зростають у середньому до 10% за рік. Такий вид інфляції вважається безпечним, а коли ціни приростають усього на декілька відсотків, то навіть і бажаним. Незначне підвищення цін справляє стимулюючий ефект для економічних суб'єктів;

– *галопуюча інфляція* виникає при зростанні цін понад 10% за рік (і, приблизно, до 100 чи навіть 200%). Цей вид інфляції стає вже небезпечним, оскільки за стрибків цін люди втрачають спокій, щоразу очікуючи чергового підвищення цін;

–- *гіперінфляція* – найбільш небезпечний вид інфляційних процесів. Під час гіперінфляції ціни зростають надзвичайно швидко, вони наче вибухають, сягаючи астрономічних висот, наприклад, понад 1000% за рік, або 50% за місяць, чи 1% за день).

Крім того розрізняють *інфляцію попиту, інфляцію пропозиції*. Інфляція попиту – це інфляція, зумовлена надмірністю сукупного попиту. Вона проявляється у тому, що грошові витрати населення, фірм і держави випереджають ріст виробництва, тобто виробництво не встигає наситити платоспроможний попит. А інфляція пропозиції, або витрат – це інфляція, зумовлена зростанням витрат виробництва. Зростання витрат виробництва відбувається через: 1) необґрунтоване підвищення номінальної заробітної плати; 2) свідоме завищення цін підприємствами-монополістами; 3) імпорт дорогих ресурсів (природного газу, нафти тощо). Зростання витрат змушує виробників або піднімати ціни на свою продукцію, або скорочувати

виробництво, оскільки воно стало менш прибутковим. Скорочення виробництва, у свою чергу, призводить до зменшення пропозиції тієї чи іншої продукції, а отже, і її подорожчання.

З'ясування зовнішніх і внутрішніх причин інфляції дає змогу визначити шляхи боротьби з нею. Розрізняють три методи стабілізації грошового обігу: *нуліфікацію, ревалоризацію* і *девальвацію.*

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте фази економічних циклів.
2. За якою формулою визначається рівень безробіття?
3. Охарактеризуйте різновиди безробіття.
4. Яким є розподіл населення за категоріями у відповідності з міжнародними стандартами?
5. Чи може безробіття принести користь суспільству?
6. У чому полягає сутність інфляції? Які є способи визначення її рівня?
7. Які існують види інфляції?
8. Які соціально-економічні наслідки інфляції?

Лекція 15
Тема «Світове господарство та особливості його розвитку»

«Ми не можемо «відмінити» глобалізацію, або ігнорувати її – як не можемо «відмінити» грозу, зиму, або сонячну активність.
Глобалізація – це об'єктивний наслідок розвитку економіки.
Ми просто повинні навчитися жити в таких умовах»
(Андрій Новак, український економіст)

Мета: закріпити теоретичні знання з теми та розглянути особливості розвитку світової економіки; ознайомитися із сутністю та особливостями міжнародної торгівлі; виявити особливості міжнародних економічних організацій; розглянути економічні аспекти глобальних проблем; проаналізувати особливості глобальної екологічної проблеми.

План

1. Поняття світового господарства та етапи його розвитку.
2. Міжнародна торгівля.
3. Міжнародні економічні організації.
4. Економічні аспекти глобальних проблем.

Основні терміни і поняття

Світове господарство, міжнародна торгівля, міжнародна міграція капіталу, міжнародна міграція робочої сили, міжнародна валютна система, валюта, глобалізація, форми прояву глобалізації, ризики глобалізації, класифікація глобальних проблем, форми міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних проблем.

⛃ Основні теоретичні положення

1. Поняття світового господарства та етапи його розвитку. *Світове господарство* – сукупність національних економік, пов'язаних міжнародним поділом праці, торговельно-виробничими, фінансовими та науково-технічними зв'язками.

Етапи розвитку:

I – кінець XIX – початок 20-х років XX ст.;

II – друга третина 20-х років – кінець 80-х років XX ст.;

III – кінець 80-х початок 90-х років XX ст. і продовжується нині.

Економічними засадами функціонування світового господарства є міжнародний поділ праці, інтернаціоналізація економіки, міжнародна конкуренція.

Міжнародний поділ праці – це спеціалізація окремих країн у межах світового господарства на виробництві певної продукції та послуг відповідно до їхніх природно-кліматичних, історичних та економічних умов, що обумовлює і передбачає необхідність обміну результатами різної діяльності на світовому ринку. Існує кілька видів міжнародного поділу праці: загальний, частковий та одиничний.

Інтернаціоналізація економіки – формування, розвиток та поглиблення економічних взаємозв'язків між країнами завдяки відкритості національних економік.

Міжнародна економічна інтеграція (МЕІ) – процес зближення та взаємопроникнення національних господарств групи країн, спрямований на створення єдиного господарського механізму.

Міжнародні економічні відносини (МЕВ) – економічні відносини в системі світового господарства. Міжнародна торгівля – це сукупність зовнішньої торгівлі всіх країн світу. Міжнародна міграція капіталу – рух капіталу між країнами. Міжнародна міграція робочої сили – переміщення трудових ресурсів між країнами і використання їх за межами національних кордонів протягом певного часу.

Міжнародна валютна система (МВС) – форма організації валютно-фінансових відносин між країнами. Основними елементами МВС виступають національні і колективні резервні валюти; механізм валютних паритетів та курсів; умови конвертації валют; режим міжнародних валютних ринків та ін.

Валюта – грошові інструменти, які використовуються в міжнародних розрахунках.

2. Міжнародна торгівля. Міжнародна торгівля є важливою умовою економічного зростання країн світового співтовариства. Особливо зростає роль міжнародних торговельних відносин у сучасних умовах, коли набувають інтенсивного розвитку процеси міжнародної економічної інтеграції, транснаціоналізації, міжнародного поділу праці, глобалізації світового господарства.

Міжнародна торгівля є формою зв'язку між товаровиробниками різних країн, що виникає на основі міжнародного поділу праці, і виражає їхню взаємну

економічну залежність. Міжнародна торгівля включає експорт і імпорт товарів, співвідношення між якими називають торговельним балансом. Міжнародна торгівля є важливим стимулом розвитку та підвищення ефективності виробництва кожної країни. Це обумовлюється тим, що вона є засобом, за допомогою якого країни можуть розвивати спеціалізацію, підвищувати продуктивність своїх ресурсів, і таким чином збільшувати обсяг виробництва. Основними видами міжнародної торгівля є: традиційна торгівля, торгівля продукцією в рамках кооперації, зустрічна торгівля. Продавцями і покупцями в цій сфері економічних відносин є державні організації, фізичні та юридичні особи.

Можна виділити такі етапи розвитку міжнародної торгівлі:

I – початковий (з XVIII ст. до першої половини XIX ст.);

II – друга половина XIX ст. – початок Першої світової війни (1914р.);

III – період між двома світовими війнами (1914–1939рр.);

IV – повоєнний (50–60-ті роки XX ст.);

V – сучасний (з початку 70-х років XX ст.).

3. Міжнародні економічні організації. Міжнародні організації (*Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Банк міжнародних розрахунків (БМР), Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Європейський соціальний фонд (ЄСФ), Європейський фонд розвитку (ЄФР)* тощо) відіграють усе більш помітну роль у світовій економіці. По-перше, їхня діяльність дозволяє внести необхідну регулюючу основу і певну стабільність у функціонування валютно-розрахункових відносин. По-друге, вони покликані служити форумом для налагодження валютно-розрахункових відносин між країнами, причому ця їхня функція незмінно посилюється. По-третє, зростає значення міжнародних валютно-фінансових і кредитних організацій у сфері вивчення, аналізу й узагальнення інформації про тенденції розвитку і вироблення рекомендацій з найважливіших проблем світового господарства.

4. Економічні аспекти глобальних проблем. *Глобалізація* – складний процес, який охоплює усі сфери суспільного розвитку і втілюється у зростаючу взаємозалежність країн світу в результаті формування єдиного всесвітнього господарського організму.

Класифікація глобальних проблем:

– проблеми взаємодії природи і суспільства;

– проблеми суспільних взаємовідносин;

– проблеми розвитку людини та забезпечення її майбутнього.

Головною причиною загострення глобальних проблем є криза індустріальної цивілізації внаслідок:

– безсистемної, безконтрольної утилізації ресурсів природи;

– низького рівня технологічної культури виробництва;

– максимізації, а не оптимізації темпів економічного зростання;

– домінування технократичного підходу;

– швидкої урбанізації населення планети.

Передумовою розв’язання глобальних проблем виступає перегляд і перебудова системи міжнародних відносин на засадах загальнолюдських цінностей, об’єднання зусиль і ресурсів людства на основі усвідомлення єдності інтересів і спільної відповідальності перед майбутніми поколіннями.

Питання для самоконтролю

1. У чому проявляються природні порівняльні переваги України?
2. Що є основними причинами та формами вивозу капіталу?
3. Які основні причини міжнародної міграції робочої сили?
4. У чому полягають соціально-економічні наслідки міжнародної міграції робочої сили?
5. У чому проявляються особливості створення зовнішньоекономічного сектору в трансформаційних економіках?
6. Які фактори зумовлюють процес глобалізації?
7. Чи стосуються соціально-економічні аспекти глобальних проблем людства в цілому і кожної людини окремо?
8. У чому полягає зміст глобальних проблем у сфері взаємодії природи і суспільства?

ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ

Заняття 1
Тема «Предмет, методи та функції економічної теорії. Потреби, ресурси та виробничі можливості»

План

1. Основні етапи розвитку економічної теорії: економічні вчення світу античності; меркантилізм; фізіократи; класична школа; утопічний і науковий соціалізм; сучасні економічні теорії і вчення (маржиналізм, неокласицизм, теорія економічної рівноваги, неолібералізм, неокейнсіанство, інституціоналізм).
2. Предмет економічної теорії. Функції економічної теорії.
3. Економічні категорії та закони.
4. Методи дослідження економічних явищ та процесів.
5. Економічні потреби суспільства, їх суть та структура. Закон зростання потреб. Економічні інтереси: сутність, суб'єкти, класифікація.
6. Економічні ресурси та їх класифікація. Виробничі можливості. Крива виробничих можливостей.

Питання для самостійного опрацювання

1.Розвиток економічної думки в Україні.
2.Місце економічної теорії в системі економічних наук.

Методичні рекомендації

Перше питання теоретичного блоку практичного заняття вимагає від студента чіткого розуміння основних етапів розвитку економічної теорії. Розпочати доцільно з праць стародавніх грецьких і римських мислителів, а також мислителів Стародавнього Єгипту, Китаю та Індії, в яких були перші спроби дослідження економічних процесів, зокрема проблеми ведення домашнього господарства, землеробства, торгівлі, багатства, податків, грошей тощо. А потім необхідно охарактеризувати еволюцію економічних шкіл XVII-XIX ст. (меркантилізм, фізіократи, класична політекономія, марксизм і маржиналізм) та сучасні напрями економічної теорії XX-XXI ст. (кейнсіанство, монетаризм, інституціоналізм). При відповіді доцільно вказувати представників шкіл економічної думки та коротко формулювати основні положення кожного етапу.

Друге питання передбачає засвоєння предмету, структури та завдань курсу «Економічна теорія». Спочатку варто проаналізувати еволюцію визначення предмету економічної теорії різними школами, теоретичні підходи до визначення категорій «економіка», «економічна теорія», розкрити місце та роль економічної теорії в системі економічних наук, охарактеризувати розділи економічної теорії: політична економія, мікроекономіка, мезоекономіка,

макроекономіка, мегаекономіка. Надалі обґрунтувати, що економічна теорія відіграє важливу роль у житті суспільства, виконуючи низку функцій: теоретичну, методологічну, практичну, прогностичну, виховну, ідеологічну. Пояснити, як економічна теорія залежно від функціональної мети поділяється на позитивну та нормативну економічну теорію.

При опрацюванні *третього питання* слід розпочати з визначення сутності економічних категорій, пояснити їх роль, навести приклади. Далі варто пояснити об'єктивний характер економічних законів. Пояснити, що економічний закон виявляє суттєві, стійкі та необхідні причинно-наслідкові зв'язки і взаємозалежності даного економічного процесу. З'ясувати особливості класифікації економічних законів на всезагальні закони, особливі економічні закони, специфічні економічні закони, стадійні.

Четверте питання теоретичного блоку практичного заняття вимагає від студента чіткого розуміння сутності методу економічної теорії як сукупності прийомів, засобів і принципів, за допомогою яких досліджуються категорії і закони функціонування та розвитку економічних систем. Варто детально розглянути загальнонаукові методи (наукова абстракція, аналіз і синтез, індукція і дедукція, історичний і логічний, діалектичний, статистичний, математичний методи) та спеціальні методи (граничний аналіз, економічний експеримент, економічне моделювання, методи абсолютних і порівняльних переваг, альтернативний аналіз), які економічна теорія застосовує для пізнання економічних явищ і процесів.

При опрацюванні *п'ятого питання* слід акцентувати увагу на тому, що потреба – це прояв необхідності в певних речах, бажання володіти ними, відчуття нестачі чогось, якщо бажання залишається незадоволеним. Варто пояснити класифікацію економічних потреб за суб'єктами, за характером виникнення, за засобами задоволення, за можливостями задоволення, за участю у відтворювальному процесі, за мірою реалізації. При аналізі потреб також доцільно охарактеризувати ієрархію потреб за Маслоу. Важливо також розкрити всезагальний економічний закон зростання потреб, відповідно до якого безперервний розвиток потреб є рушійною силою економічного та духовного прогресу людства, що, у свою чергу, стимулює появу все нових і нових потреб.

Шосте питання передбачає розуміння того, що виробництво – матеріальна основа задоволення потреб і для здійснення господарської діяльності необхідні економічні ресурси, важливе місце серед яких посідають виробничі ресурси. Тому потрібно охарактеризувати їх види (основні – природні ресурси, капітальні ресурси, трудові ресурси, підприємницька здатність; інші – інформація, екологія, наука). Особливу увагу варто приділити тому, що економічні ресурси обмежені, рідкісні, їх недостатньо для задоволення зростаючих потреб. Тож далі потрібно пояснити поняття виробничих можливостей як максимального обсягу виробництва товарів і послуг, який може бути досягнутий в економіці за наявних ресурсів, технологій і повного їх використання. Обмеженість економічних ресурсів і багатоваріантність їхнього використання графічно варто продемонструвати

кривою виробничих можливостей, пояснити альтернативні витрати на прикладі двох товарів.

Питання для самоперевірки

1. Чому сьогодні широка економічна освіта – одна з найважливіших загальнолюдських цінностей, без яких неможливий подальший прогрес цивілізації?
2. Яким чином, обмеженість, альтернативна вартість та проблема вибору вплине на те, як ви витратите перший заробіток?
3. Чи мала альтернативну вартість ваша остання велика покупка? Що було альтернативною вартістю вашого рішення провести час так, як ви прагнули?
4. Які основні риси нормативної і позитивної економіки?
5. Чим визначається необмеженість людських потреб та обмеженість ресурсів? У чому полягає діалектика їх взаємозв'язку?

Навчальне завдання

1. Визначте основні напрями сучасної економічної думки.
2. Проаналізуйте природно-виробничий потенціал України.
3. Охарактеризуйте систему економічних інтересів.
4. Охарактеризуйте джерела економічної думки України за часів Київської Русі.
5. Дайте порівняльну характеристику методів економічної теорії – аналізу і синтезу. Наведіть приклади.
6. «Давньогрецькі мислителі визначили економіку як науку про домашнє господарство». Прокоментуйте це положення.

Одноваріантні запитання («Так» чи «Ні»)

1. Макроекономіка досліджує те, як домогосподарства і фірми ухвалюють рішення і як вони взаємодіють на конкретних ринках.
2. Економічні моделі мають точно і без спрощень відображати реальність, бо інакше вони нічого не варті.
3. Позитивна економічна наука вивчає позитивні тенденції в економічному розвитку.
4. Мікроекономіка оперує такими величинами як загальний обсяг продукції, загальний рівень цін, загальний рівень зайнятості.
5. Економічна наука користується такими самими методами пізнання, що й природничі науки.
6. Межа виробничих можливостей відображає альтернативні комбінації двох продуктів, які національна економіка може виготовити з наявної кількості ресурсів.
7. Альтернативна вартість будівництва нової школи – це витрати на утримання нової школи.
8. Гроші є одним із головних видів економічних ресурсів.

9. Інтенсивний тип економічного зростання – це збільшення виробництва товарів і послуг завдяки підвищенню ефективності використання ресурсів.
10. В ефективній економіці не діє закон спадної віддачі.

Завдання для самостійного виконання

Завдання 1. Міркуємо та аналізуємо.

Поміркуйте, чи потрібна економічна наука майбутнім фахівцям та суспільству. Поясніть, чому для формування професійних якостей майбутнього фахівця недостатньо технічних наук, які дають відповіді на конкретні запитання та пов'язані з вирішенням практичних завдань.

Завдання 2. Прокоментуйте вислів: «Економічна теорія не є набором готових рекомендацій для безпосереднього застосування у господарській практиці. Вона є скоріше методом, ніж вченням, інтелектуальним інструментом, технікою мислення, допомагаючи тому, хто володіє нею, доходити вірних висновків» (Дж. М. Кейнс).

Завдання 3. Установіть відповідність між назвами наукових праць та їх авторами.

1.	Дослідження про природу і причини багатства народів	А	Дж. Ст. Мілль
2.	Основи політичної економії	Б	Дж. М. Кейнс
3.	Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей	В	Д. Рікардо
4.	Нариси про зовнішню торгівлю зерном	Г	В. Леонтьєв
5.	Початок політичної економії й оподаткування	Д	Р. Торренс
6.	Парадокс Леонтьєва	Е	М. Фрідман
7.	Капіталізм і свобода	Є	А. Сміт

Завдання 4. Установіть відповідність між назвами економічних шкіл та їх представниками.

1.	Меркантилізм	А	Ф.Енгельс
2.	Фізіократія	Б	Дж. М. Кейнс
3.	Класична політична економія	В	Д.Хікс
4.	Марксизм	Г	А. Монкретьєн
5.	Неокласичний напрям	Д	А. Тюрго
6.	Кейнсіанство	Е	М. Фрідман
7.	Неокейнсіанство	Є	А. Сміт
8.	Монетаризм	Ж	Т. Веблен
9.	Неокласичний синтез	З	Р. Харрод
10.	Інституціоналізм	І	А. Маршалл

Завдання 5. Поясніть, які з наступних тверджень є позитивними, а які нормативними?

1. Низькі ціни на бензин сприяють більшому його споживанню.
2. Ціни на хліб повинні бути низькими.
3. Громадяни з низьким рівнем доходів не повинні сплачувати податки.
4. Обмеження ввозу іноземних автомобілів сприятиме підвищенню прибутків вітчизняних виробників.
5. Подолання дефіциту державного бюджету сприятиме підвищенню добробуту життя населення.
6. За минулий місяць загальний рівень цін зріс на 2%.
7. Якщо Україна підвищить митні тарифи на імпортні товари, вони подорожчають для українських споживачів.

Завдання 6. Заповніть таблицю.

Ознака класифікації	**Види потреб**
За характером виникнення	
За засобами задоволення	
За нагальністю задоволення	
За можливостями задоволення	
За участю у відтворювальному процесі	
За кількісною визначеністю та мірою реалізації	
За суб'єктами вияву	

Завдання 7. Заповніть таблицю.

Потреби	**Індивідуальні**	**Колективні**
Матеріальні		
Нематеріальні		
Першочергові		
Другорядні		

Завдання 8. Міркуємо та аналізуємо.

Поясніть вислови:

1. «У потреб немає вихідних» – британський дослідник, письменник, дипломат Р. Бертон.

2. «Оскільки бажання людини частіш за все ненаситні, вони хочуть мати в величезній кількості не тільки речі корисні і необхідні, а і приємні безглузді речі» – французький політик, філософ, економіст Ж. Боден.

3. «Дайте людині все, що вона бажає, і в ту ж мить вона відчує, що це все не є все» – німецький філософ І. Кант.

4. «Чим більше нам дано, тим більше ми бажаємо» – давньоримський філософ, поет, державний діяч Л. Сенека.

Завдання 9. Визначте, що із переліченого відноситься до: а) матеріальних, б) духовних, в) соціальних потреб.

Категорія	**а), б), в)**
1. Житло.	
2. Відвідування театру.	
3. Участь у міському суботнику.	
4. Одяг.	
5. Відвідування концертів у філармонії.	
6. Ремонт автомобіля.	
7. Відвідування лекцій з архітектури міста.	
8. Консультація юриста.	
9. Благодійність.	
10. Облаштування спортивного майданчика.	

Завдання 10. Приведіть у відповідність.

Економічні ресурси	**Складові**
1. Природні ресурси	а) сукупність фізичних і розумових здібностей людей, що застосовуються у виробництві
2. Капітальні ресурси	б) специфічні здібності людини, яка бере на себе ініціативу поєднання ресурсів у єдиному процесі виробництва, задачу прийняття рішень, новаторство, здатна піти на ризик заради одержання прибутку
3. Трудові ресурси	в) інвестиційні ресурси, речі, створені людьми і багаторазово використовувані у виробництві (інструменти, машини, будинки).
4. Підприємницька здатність	г) тваринні ресурси (вівці, соболь та ін.); рослинні (дерева, льон та ін.); мінеральні (сіль, дорогоцінні метали та ін.); паливні (вугілля, газ, нафта та ін.)

Завдання 11. Визначте, до якої категорії економічних ресурсів відносяться:

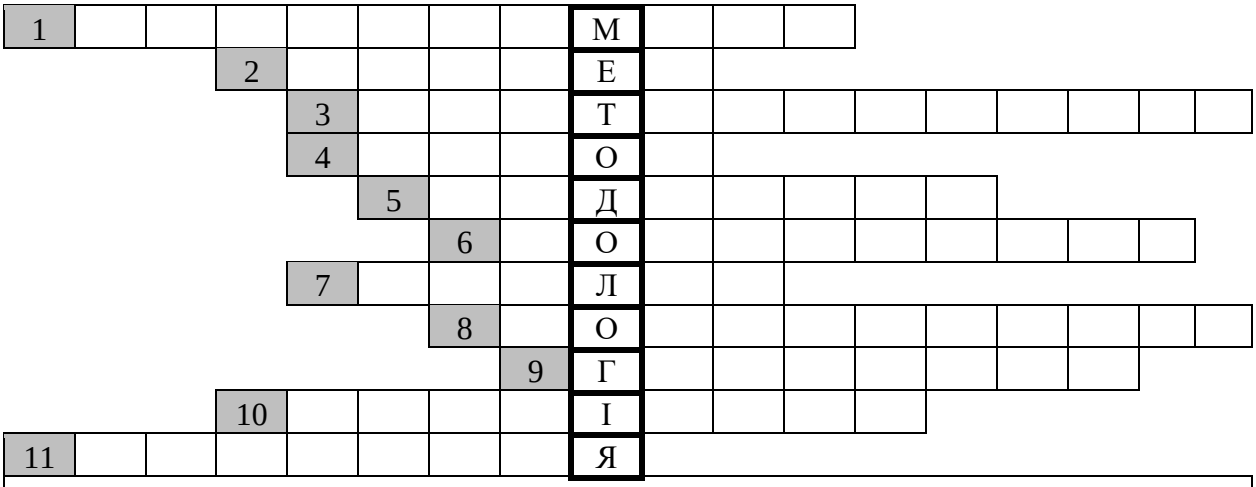
1. Лікар-стоматолог.
2. Підземні джерела питної води.
3. Будинок міської гімназії.
4. Начальник будівельного управління.
5. Бетономішалка.
6. Земельна ділянка під будівельний майданчик.
7. Кар’єр з видобутку вапна.
8. Міні-пекарня «Дока-піца».
9. Вода в Кременчуцькому водосховищі.
10. Корпуси заводу «Мотор Січ».

Завдання 12. Варіанти вибору між виробництвом автомобілів і сиру за умови повного використання обмежених ресурсів наведені в таблиці. Побудуйте криву виробничих можливостей. Визначте альтернативну вартість кожної додаткової тони сиру.

Таблиця – Альтернативні можливості виробництва гармат і масла

Альтернативи	Автомобілі, тис. шт.	Сир, тис. кг
А	15	0
Б	14	1
В	12	2
Г	9	3
Д	5	4
Е	0	5

Завдання 13. Кросворд

По горизонталі

1. Штучне відтворення економічних процесів і явищ з метою вивчення їх за оптимально сприятливих умов та подальшого практичного впровадження.
2. Поєднання окремих елементів у єдине ціле.
3. Метод пізнання дійсності, який заснований на звільненні матеріалу від випадкових і не суттєвих фактів.
4. Сукупність прийомів, засобів і принципів, за допомогою яких досліджуються категорії і закони функціонування та розвитку економічних систем.
5. Метод пізнання від загального до одиничного.
6. Метод, що використовується для визначення схожості і відмінності господарських явищ.
7. Метод, при якому об’єкт дослідження розумово або фактично розкладається на складові, кожна з яких вивчається окремо.
8. Формалізований опис і кількісне вираження економічних процесів і явищ, структура якого абстрактно відображає реальну картину економічного життя.
9. Науково обґрунтоване припущення про можливі зв’язки, відносини, причини явищ.
10. Метод, що використовується для наглядного зображення динаміки економічних процесів.
11. Метод пізнання від окремого до загального.

Заняття 2
Тема «Економічна система суспільства. Власність. Форми організації суспільного виробництва. Товар. Гроші»

План

1. Суть економічної системи та її елементи.
2. Національні моделі економічних систем.
3. Поняття відносин власності: суть та економічний зміст. Типи і форми власності.
4. Натуральне господарство та товарне виробництво.
5. Товар та його властивості.
6. Гроші, їх суть та функції.

Питання для самостійного опрацювання

1. Роздержавлення і приватизація.
2. Специфіка основних національних моделей економічних систем.

Методичні рекомендації

Перше питання теоретичного блоку практичного заняття вимагає від студента чіткого розуміння поняття економічної системи та її елементів. Так, економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства. А основними елементами економічної системи виступають: продуктивні сили, техніко-економічні та організаційно-економічні відносини, відносини власності, господарський механізм. Їх сутність варто розкрити при відповіді на питання. Також необхідно охарактеризувати типи економічних систем: традиційна економіка; ринкова економіка вільної конкуренції; командно-адміністративна економічна система; змішана економічна система.

При опрацюванні *другого питання* слід усвідомити, що залежно від історичного досвіду, традицій, менталітету народів, комбінацій природно-ресурсних, техніко-технологічних, інституціональних, юридичних, морально-психологічних факторів у різних регіонах світу формуються свої, специфічні національні моделі розвитку змішаної економіки. Тож варто розглянути американську, японську, німецьку, французьку, шведську, китайську та південнокорейську моделі економічних систем.

У *третьому питанні* необхідно пояснити економічний зміст та юридичну форму власності. Для цього насамперед варто проаналізувати власність як економічну категорію (а саме як це сукупність відносин між суб'єктами господарювання з приводу привласнення засобів виробництва та його результатів) та охарактеризувати суб'єкти та об'єкти власності. Далі доцільно розкрити юридичний аспект власності, який реалізується через право власності (володіння, розпорядження, користування). Характер відносин власності на різних етапах суспільного розвитку складався не однаково, тож для його характеристики важливо розрізняти типи, форми та види власності. Доцільно

також розглянути трансформацію форм власності в Україні, особливості роздержавлення та приватизації.

Для розкриття *четвертого питання* потрібно охарактеризувати форми організації суспільного виробництва, акцентувавши увагу на тому, що історично першим виникло натуральне виробництво, а на зміну йому поступово прийшло товарне виробництво. Тож при відповіді потрібно розкрити основні риси натурального і товарного (простого і розвинутого) виробництва, виділити причини виникнення товарного виробництва.

У *п'ятому питанні* необхідно пояснити, що товар – це продукт праці, що задовольняє певну потребу людини і вироблений для обміну. Розглядаючи сутність товару, необхідно розкрити властивості товару: вартість, мінову вартість, споживчу вартість, корисність, цінність, відносну рідкісність.

При опрацюванні *шостого питання* слід усвідомити, що гроші – це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар, тобто є загальним еквівалентом. Пояснюючи походження грошей, необхідно показати, що вони з'явилися в результаті розвитку товарного обміну і на різних етапах історичного розвитку в різних країнах і місцевостях роль загального еквівалента виконували найбільш ходові продукти (сіль, бавовняні тканини, мідні браслети, коні, мушлі, сушена риба, хутра). Також потрібно пояснити, чому з часом роль загального еквіваленту закріпилася за дорогоцінними металами (сріблом і золотом) та у процесі розвитку економіки виникали різні види грошей. Варто навести приклади сучасних форм грошей (банківські картки, електронні платежі). Для розкриття економічної сутності та ролі грошей доцільно охарактеризувати властивості та функції (міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження, світові гроші) грошей.

Питання для самоперевірки

1. Які риси перехідних економічних систем та причини, що їх зумовлюють?
2. Чому виникла і в чому виявилася криза адміністративно-командної системи?
3. Які закономірності переходу від однієї економічної системи до іншої?
4. У чому полягає суть і основні відмінності понять роздержавлення і приватизація?
5. Як застосовується механізм реалізації законів грошового обігу на практиці?
6. Чи пов'язана сучасна емісія паперових грошей із запасами золота в Національному банку України?

Навчальні завдання

1. Конкретизуйте та порівняйте принципи: «виробляється тільки те, що купується» та «купується те, що виробляється». Прокоментуйте, яким економічним системам вони притаманні та яка принципова різниця між ними?
2. Визначте основні напрями розвитку сучасної світової економічної системи.
3. Зіставте регулюючі функції держави в командно-адміністративній та ринковій економічній системі.

4. З наведених положень вкажіть ті, що характеризують конкретну працю, і ті, що характеризують абстрактну працю: а) праця, що створює вартість; б) праця як цілеспрямована діяльність людини для вироблення споживних вартостей; в) визначає кількість витраченої праці робочим часом; г) характеризує певний вид діяльності працівника; д) зводиться до простої праці; е) розумова праця.
5. Поміркуйте і дайте відповідь на запитання чи сприяє збереження багатства у вигляді грошей зростанню витрат втрачених можливостей? Наведіть приклади.
6. Дайте порівняльний аналіз різновидів монометалізму.

Одноваріантні запитання («Так» чи «Ні»)

1. У командно-адміністративній економіці проблеми «що, як і для кого виробляти» вирішуються автоматично.
2. За сучасних умов у розвинутих країнах переважає державна власність.
3. Конкуренція передбачає наявність на ринку значної кількості незалежних продавців і покупців конкретного товару або ресурсу.
4. Під лібералізацією економіки розуміють розширення державного контролю в багатьох сферах життя суспільства.
5. Власність виражає систему виробничих відносин між суб'єктами власності (людьми, класами, соціальними групами) щодо привласнення різноманітних речей (об'єктів власності).
6. Грошова система – це форма організації грошового обігу, яка історично склалася в певній країні й законодавчо закріплена державою.
7. Засіб платежу – це функція, в якій гроші є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг.
8. Монометалізм – це грошова система, в якій роль загального еквівалента закріпляється за благородними металами – золотом і сріблом.
9. Вартість товару – це уречевлена в товарі суспільна праця виробника.
10. Просте товарне виробництво засноване на великій приватній власності, найманій праці й машинній індустрії.

Приклади розв'язування типових задач

Задача 1. Сума цін товарів, що знаходяться в обігу, складає 300 млн грн; сума цін товарів, проданих в кредит, – 200 млн грн; сума цін товарів, термін сплати за якими настав, – 10 млн грн, а платежі, що взаємно погашаються – 15 млн грн. Одна грошова одиниця за рік в середньому обертається 25 разів. Знайдіть кількість грошей, необхідних для обігу. Що відбудеться в економіці, якщо в обіг додатково випущено ще 15 тис грн?

Розв'язок: Формула закону грошового обігу має вигляд:

$КГ = (СЦ – К + П – ВП) / О$

$КГ = (300 – 200 + 10 – 15) / 25 = 3,8$ млн грн.

Виходячи з формули І.Фішера (MV =PQ), товарна і грошова маса в здоровій економіці прагне до рівноваги. Якщо в обіг додатково випущено ще 15 тис грн,

які не підкріплені товарною масою, це може стати причиною інфляції грошей. У нашому випадку доцільно було б сплатити зобов'язання за кредитами.

Задача 2. Готівкові паперові та металічні гроші складають 215 млн грн. Вклади на депозитних рахунках комерційних банків – 800 млн грн. Чекові вклади – 1615 млн грн. Короткотермінові вклади – 2382 млн грн. Довготермінові вклади – 620 млн грн. Сформулюйте грошові агрегати M_0, M_1, M_2.

Розв'язок:

$M_0 = 215$ млн грн.

$M_1 = 215 + 800 + 1615 = 2630$ млн грн.

$M_2 = 2630 + 2382 + 620 = 5632$ млн грн.

Завдання для самостійного виконання

Завдання 1. Визначте недоліки та переваги кожного типу економічної системи. Заповніть таблицю 1.

Таблиця 1. – Переваги та недоліки типів економічної системи

Тип економічної системи	***Переваги***	***Недоліки***
Традиційна		
Командно-адміністративна		
Ринкова		
Змішана		

Завдання 2. Міркуємо та аналізуємо.

Поясніть вислови:

1. «Великою і головною метою об'єднання людей у держави і передачі ними себе під владу уряду є збереження їх власності» − англійський філософ Джон Лок.

2. «Віра в гідність особистості, в те, що держава повинна служити, а не панувати, в право власності і незалежність − ось цінності, які підтримує Захід» – прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер.

3. «Громадянин без власності не має батьківщини» − давньогрецький філософ та політичний діяч Піфагор.

4. «Якщо хочете, щоб люди захищали свою країну, дайте їм частку власності» − сінгапурський державний діяч, перший прем'єр-міністр Республіки Сінгапур Лі Куан Ю.

Завдання 3. Порівняйте ринкову та командно-адміністративну економічні системи, використовуючи ознаки вказані в таблиці 2.

Таблиця 2 – Порівняння ринкової та командно-адміністративної економічних систем

Командно-адміністративна економіка	***Ознаки для порівняння***	***Ринкова економіка***
	Характер економічної діяльності	
	Спосіб узгодження діяльності	
	Переважаюча форма власності	
	Головний мотив економічної діяльності	

Завдання 4. Охарактеризуйте моделі змішаної економіки, використовуючи приклад, наведений на схемі.

Вільний ринок (США)	***Соціально-орієнтований ринок (економіка Західної Європи)***	***Ринок, що регулюється державою (Японія, країни Східної Азії)***
❖ Незначне втручання держави в економіку ❖ Підтримка приватного підприємництва ❖ Податки і державні витрати(стосовно ВВП) нижчі, ніж в інших країнах) ❖ Державна власність незначна		

Завдання 5. Міркуємо та аналізуємо.

Поясніть вислови:

1. «Гроші набирають вагу тоді, коли зникають почуття» – французький романіст і драматург Оноре де Бальзак (1799 – 1850).

2. «Гроші не пахнуть» – римський імператор Веспасіан, який обклав податком громадські відхожі місця.

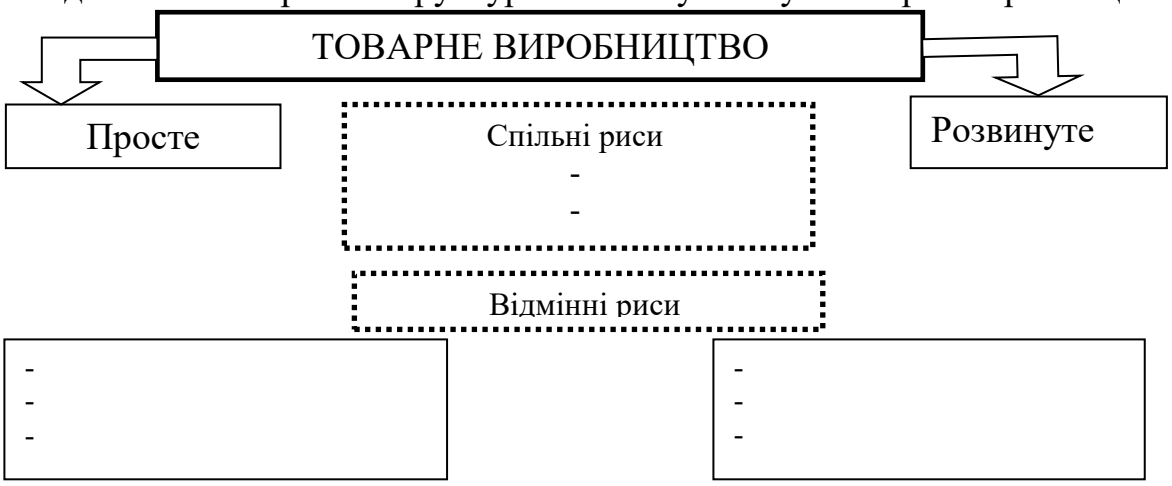
3. «Гроші для людей розумних складають засіб, для дурнів – мету» – французький драматург А. Декурсель.

4. «Коли людина каже, що гроші можуть все, знайте: у неї їх немає і ніколи не було» – американський редактор газет і журналів, романіст Едгар Хау (1853 – 1937).

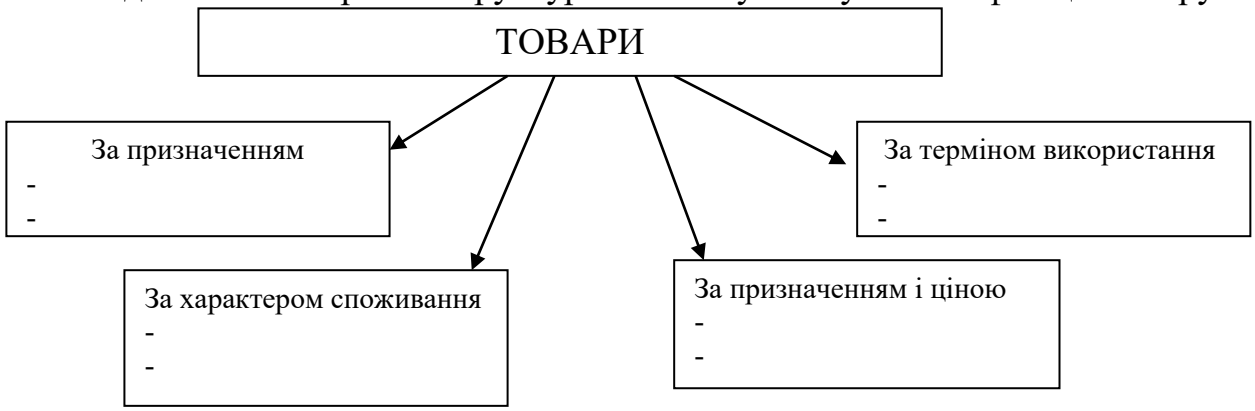
5. «Нажити багато грошей – хоробрість; зберегти їх – мудрість, а вміло витрачати – мистецтво» – німецький поет Авербах Бертольд (1812–1882).

6. «Гроші приходять і йдуть, як вода» – народне прислів’я.

Завдання 6. Завершіть структурно-логічну схему «Товарне виробництво».

Завдання 7. Завершіть структурно-логічну схему «Класифікація товару».

Завдання 8. Розв'яжіть задачу. Припустимо, що сума цін товарів, які підлягають реалізації, складає 12 млрд грн, угоди в кредит складають 20 млрд грн, термінові платежі – 70 млрд грн, а платежі, що взаємно погашаються – 30 млрд грн. Кожна грошова одиниця здійснює за рік у середньому 7 оборотів. Держава додатково випустила в обіг 25 млрд грн паперових грошей. До яких наслідків призведе додаткова емісія грошей в економіці?

Завдання 9. Розв'яжіть задачу. Кількість товарів у країні збільшилась у 3 рази, ціни на товари збільшились у 2 рази. Як зміниться маса грошей в обігу, якщо швидкість обігу грошей збільшиться у 2 рази?

Завдання 10. Розв'яжіть задачу. Яка кількість грошей необхідна для обігу, якщо річний обсяг продаж становить 3 млн грн., а гривна обслуговує 10 товарних продаж на рік?

Завдання 11. Розв'яжіть задачу. Визначте величини грошових агрегатів M_1, M_2, M_3, якщо невеликі строкові внески 1630, великі строкові внески 645, чекові внески 448, безчекові ощадні внески 300, готівкові гроші 170.

Заняття 3
Тема «Ринок та його інфраструктура. Попит, пропозиція, ринкова рівновага»

План

1.Ринок: сутність, риси, основні функції.
2. Загальна характеристика структури ринку.
3. Інфраструктура ринку.
4. Ринковий попит і фактори, що його визначають.
5. Ринкова пропозиція та її чинники.
6. Взаємодія попиту і пропозиції. Механізм установлення ринкової рівноваги.

Питання для самостійного опрацювання

1. Форми організації реалізації товарів (аукціони,ярмарки, оптові ринки, магазини та ін.).
2. Поняття еластичності. Фактори еластичності попиту та пропозиції.
3. Державне регулювання попиту і пропозиції.

Методичні рекомендації

Розкриття *першого питання* вимагає від студента звернути увагу на те, що поняття ринку багатогранне, тому варто зупинитись на альтернативних теоріях визначення ринку. Враховуючи, що ринок – це система економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів і послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності, товарно-грошових відносин і фінансово-кредитних механізмів, тож необхідно з'ясувати основні умови виникнення ринкового господарства, охарактеризувати суб'єктів та об'єкти ринкових відносин. Для висвітлення сутності ринку доцільно розкрити його функції: регулюючу, стимулюючу, розподільчу, санаційну, інформаційну, інтеграційну.

Друге питання теоретичного блоку практичного заняття вимагає від студента чіткого розуміння того, що структура ринку – це сукупність окремих ринків у межах національної економіки або внутрішнього ринку, а також світового ринку та його окремих регіонів і взаємодія між ними. Тож доцільно виокремити критерії класифікації ринків, що дозволить більш повно дослідити особливості їх функціонування: за економічним призначенням об'єктів ринкових відносин; за ступенем зрілості ринкових відносин; відповідно до чинного законодавства; за адміністративно-територіальною ознакою; за галузевою ознакою.

Опрацьовуючи *третє питання*, студент повинен усвідомити, що будова інфраструктури ринку дуже складна, але є невід'ємною складовою ринкової економіки. Вона створює необхідні умови для ефективного функціонування ринку, забезпечує взаємодію між його учасниками та сприяє розвитку підприємницької діяльності. Тож доцільно розглянути основні елементи інфраструктури ринку: товарні біржі; оптові ринки; аукціони, торговельно-

промислові палати; сервісні центри; опціони; ярмарки; транспортні комунікації; земельні аукціони; банки, фондові біржі; фінансові небанківські інститути (страхові компанії, інвестиційні та інші фонди); біржі праці (служби зайнятості); ліцензування; оподаткування; митна система; державні фонди для сприяння діловій активності тощо; науково-дослідні установи з вивчення ринкових проблем; консалтингові компанії; інформаційні центри та агентства; рекламні агентства; спеціальні навчальні заклади; юридичні контори; рекламні агентства і т.д. Для повноти розкриття питання варто охарактеризувати функції інфраструктури ринку.

У *четвертому питанні* потрібно розкрити сутність ринкового попиту і визначити фактори, що на нього впливають. Відповідь варто розпочати з визначення попиту як однієї з сторін ринкового механізму, вказавши, що попит – це кількість товару, яку споживачі бажають і спроможні купити на ринку за певну ціну за певний проміжок часу. У процесі розкриття теми необхідно звернути увагу на закон попиту, графічне зображення кривої попиту, пояснити ефект доходу та ефект заміщення. Далі доцільно розглянути основні фактори, які впливають на формування ринкового попиту (кількість покупців, доходи споживачів, очікування споживачів, ціни на супутні товари, місткість ринку, кліматичні умови) та проаналізувати їх вплив на попит, використавши графік кривої попиту.

Під час розкриття *п'ятого питання* доцільно почати з пояснення сутності поняття пропозиції та його ролі в ринковій економіці. Пропозиція – це кількість товарів, яку виробники хочуть і можуть поставити на ринок за різною ціною за певний проміжок часу. Під час аналізу цього питання важливо показати взаємозв'язок між пропозицією, ціною товару та кількістю продукції, яку виробники готові постачати. Це дозволить сформулювати закон пропозиції, як пряму залежність між ціною та кількістю пропонованого продукту. Далі варто графічно зобразити криву пропозиції і показати, як нецінові фактори (технологічний прогрес, зміна цін на ресурси, зміна цін на споріднені товари, зміни у бюджетно-податковій політиці, очікування підприємців) впливають на зміни пропозиції, зміщуючи графік кривої пропозиції.

У *шостому питанні* необхідно розглянути взаємодію попиту і пропозиції, як процес, який викликає формування ринкової ціни, що задовольняє одночасно і продавця, і покупця. Доцільно показати, що графічно рівноважна ціна та рівноважний обсяг встановлюються у точці перетину кривих попиту і пропозиції. У процесі аналізу важливо зазначити, що ринкова рівновага не є постійним станом. Вона може змінюватися під впливом різних нецінових факторів, у результаті таких змін відбувається зміщення кривих попиту або пропозиції, що призводить до встановлення нової рівноважної ціни і нового рівноважного обсягу продажу. Також потрібно пояснити, коли виникає дефіцит і надлишок товару.

Питання для самоперевірки

1. Чому в економічній літературі існує велика кількість визначень ринку? Наведіть приклади визначень ринку, які ви зустрічали.
2. Які переваги та недоліки регулюючої функції ринку? Чи вважаєте ви доцільним державне втручання у даний процес?
3. У чому сутність економічної функції ринку? Покажіть як на ринку діють покупці та продавці. Наведіть практичні приклади.
4. Для чого запроваджується біржова торгівля? Чи змінилося її значення на рубежі тисячоліть? Якщо так – розкрийте зміст змін. Якщо ні – поясніть чому.

Навчальне завдання

1. За даної величини пропозиції, як вплине кожна із наступних позицій на попит на продукт Б, на ціну рівноваги та на величину його пропозиції? Показати графічно:
   а) продукт Б стає модним;
   б) ціна на продукт С, повноцінний замінник продукту Б, знижується;
   в) споживачі очікують на зниження цін;
   г) швидке зростання чисельності населення.
2. Припустимо, що уряд регулює ціни на яловичину і курей і утримує їх нижче від рівнів рівноваги ринку. Поясніть, чому виникає дефіцит цих товарів і які фактори визначатимуть розміри цих дефіцитів. Що станеться з ціною на свинину? Дайте короткі пояснення.
3. На що вказує коефіцієнт еластичності за доходом з від'ємним значенням? Обґрунтуйте відповідь за допомогою прикладу.
4. Охарактеризуйте угоди, що здійснюються на фондовій біржі.

Одноваріантні запитання («Так» чи «Ні»)

1. На вторинному ринку цінних паперів відбувається перепродаж цих паперів за їхнім курсом.
2. Форвардні угоди на біржі передбачають, що продавець зобов'язується постачати певну кількість продукту заданої якості у визначений строк.
3. Облігація дає власнику доход у вигляді процента.
4. Відповідно до чинного законодавства розрізняють тіньовий ринок і чорний ринок.
5. Фондові біржі, страхові компанії, ломбарди відносять до організаційно-технічної підсистеми інфраструктури ринку.
6. Найважливішою функцією держави в умовах ринку є виконання нею обов'язків законодавця і арбітра, який регулює поведінку економічних суб'єктів.
7. Ринок орієнтований на виробництво соціально-необхідних товарів.

8. Проблема «для кого виробляти» не може бути вирішена без державного втручання.
9. Збільшення обсягу попиту означає зміщення кривої попиту праворуч.
10. Зростання доходів споживачів викликає збільшення попиту на всі товари.
11. Підвищення цін на комп'ютери призведе до скорочення попиту на вершкове масло.
12. Закон пропозиції твердить, що між ціною та обсягом пропозиції існує прямий зв'язок.
13. Зрушення кривої пропозиції праворуч означає, що виробники пропонують більшу кількість продукту за кожного рівня ціни.
14. Якщо частина фірм залишає ринок, крива пропозиції зміщується ліворуч.
15. Непрямі податки призводять до зменшення пропозиції і зміщують криву пропозиції.
16. Встановлення відсоткового податку на продавців призводить до скорочення пропозиції за кожного значення ціни, крива пропозиції зміститься паралельно до попередньої.
17. Субсидії є «податком навпаки» і дозволяє збільшити пропозицію і знизити рівноважну ціну товару.
18. Якщо уряд встановлює верхню межу ціни, то за цієї ціни обсяги попиту і пропозиції даного товару завжди однакові.

Приклади розв'язування типових задач

Задача 1. Функція попиту споживачів на яблука представлена формулою: Qd=13 - 2P, а функція пропозиції яблук Qs = -5 + 4P, де Qd та Qs обсяги попиту та пропозиції яблук, тис. т на місяць; P – ціна 1 кг яблук у грн. Визначте: а) рівноважну ціну; б) рівноважний обсяг попиту та пропозиції; в) рівноважний обсяг продажу яблук у грошовому вираженні.

Розв'язок:

а) Для визначення параметрів ринкової рівноваги (рівноважної ціни P* та рівноважного обсягу продажу Q*) необхідно знайти точку перетину кривих попиту та пропозиції, оскільки умова рівноваги Qd = Qs. 13-2P = -5+4P; 6P = 18; P = 3 грн.

б) Рівноважний обсяг продажу складатиме Qd = 13-3×2 = 7 (тис т);

Qs = - 5+3×4 = 7 (тис т).

в) Обсяг продажу в грошовому вираженні: 3×7 = 21 тис. грн.

*Задача 2***.** Функція попиту на комп'ютер нової моделі має вигляд Qd=100-P; функція пропозиції Qs = 2P-50. Визначте: а) параметри ринкової рівноваги; б) цінову еластичність попиту і пропонування у точці рівноваги.

Розв'язок:

а) Для визначення параметрів ринкової рівноваги (рівноважної ціни P* та рівноважного обсягу продажу Q*) необхідно знайти точку перетину кривих попиту та пропозиції, оскільки умова рівноваги Qd = Qs. 100-P=2P-50; P*=50. Рівноважний обсяг продажу складатиме Q* = 100-50 = 50.

б) Цінова еластичність попиту у точці рівноваги Ed = - b×(P*/ Q*)=-1.

Цінова еластичність пропозиції у точці рівноваги Es = d×(P*/ Q*)=2.

Задача 3. Функція попиту $Q = 10 - 4P$. Збільшення доходів населення призвело до збільшення обсягу попиту на 20 % за кожного рівня цін. Знайдіть нову функцію попиту.

Розв'язок

$Q = 10 - 4P, Q_2 = Q_1 + \Delta Q, \Delta Q = 0{,}2 \times Q_1$

Нова функція $Q_2 = 10 - 4P + 0{,}2(10 - 4P) = 12 - 4{,}8P$

Завдання для самостійного виконання

Завдання 1. Приведіть у відповідність.

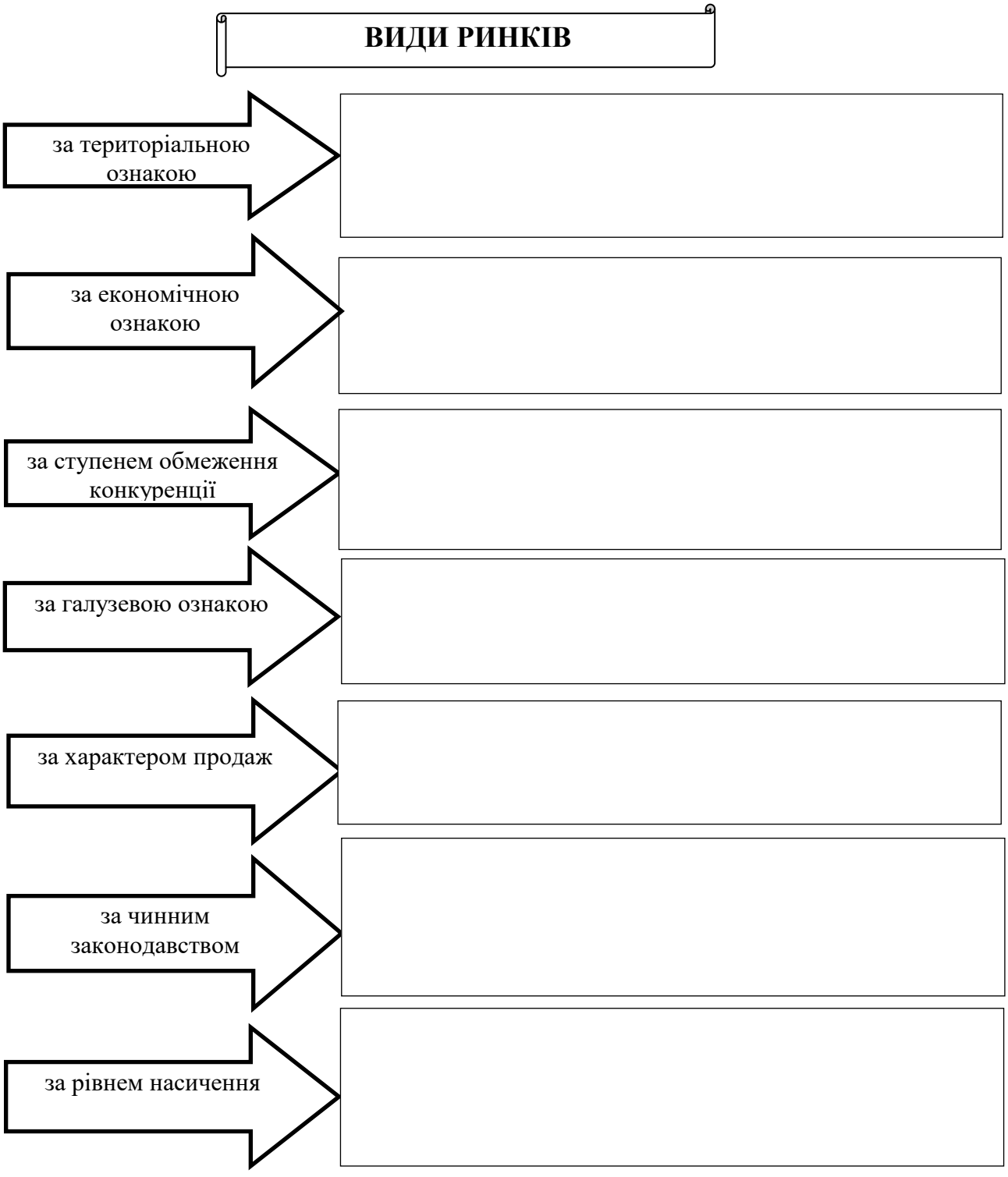
Функція ринку	**Сутність**
1. Ціноутворю-юча функція	а) забезпечення безперервності всіх сфер суспільного відтворення як основи цілісності національної економічної системи, а також її взаємозв'язку з іншими національними економіками у масштабі світового.
2. Регулююча функція	б) сприяння контролю споживачів над виробництвом, посиленню економічності споживання шляхом зіставлення грошових доходів із цінами.
3. Контролююча функція	в) остаточне визначення вартості товарів і послуг, їх ціннісних еквівалентів у процесі реалізації, перетворення продукту праці на товар, втіленої у продукті суспільно необхідної праці і корисності — у вартість.
4. Інтегруюча функція	г) стимулювання конкуренції між виробниками товарів і послуг в межах окремих країн і світового господарства, а отже, рушійних сил розвитку економіки.
5. Функція розвитку	д) остаточне узгодження обсягів виробництва і споживання, а отже, пропозиції і платоспроможного попиту як щодо загального обсягу, так і стосовно асортименту товарів і послуг.
6. Функція санації	е) постійна наявність таких ринкових сигналів, як ціни, ставки за кредит тощо, з допомогою яких можна оперативно змінювати плани господарської діяльності.
7. Інформаційна функція	є) очищення економічної системи від неефективних і нежиттєздатних підприємств через механізм конкуренції.

Завдання 2. Аргументуйте або спростуйте такі тези:

1. У ринкових умовах важливим фактором ефективного функціонування підприємств є наявність розвиненої інфраструктури, яка є обов'язковим компонентом будь-якої цілісної економічної системи і підсистеми. Створення розгалуженої ринкової інфраструктури – найбільш актуальне питання проведення кардинальних змін у структурі національної економіки України. Адже саме ринкова інфраструктура забезпечує взаємодію всіх підприємств, фірм, галузей, регіонів, окремих ринків.

2. Ринкова інфраструктура виявляє позитивний вплив на ефективність агропромислового виробництва, зокрема на функціонування заготівельно-збутової сфери АПК. Система її підприємств, організацій, закладів виробничої та невиробничої сфери обслуговують товаровиробників, створюють умови для своєчасного і безперервного нарощування обсягів пропозиції продукції на ринку. Її підприємства й організації виконують також функції: оптової торгівлі; транспортування; зберігання; комунікаційного зв'язку; стандартизації; сертифікації; цінового моніторингу; інформаційної служби.

Завдання 3. Завершіть структурно-логічну схему класифікації ринків.

Завдання 4. Розгляньте переваги та недоліки ринку та заповніть таблицю. Відповідь обґрунтуйте.

Критерії	Переваги ринку	Недоліки ринку
Ефективність розподілу та використання ресурсів		
Свобода підприємницької діяльності		
Відповідність потребам суспільства		
Можливість збагачення суб'єктів ринкових відносин		
Стимулювання зростання виробництва та науково-технічного прогресу		
Саморегулювання господарської системи на основі ринкового механізму		
Стимулювання розвитку освіти, охорони здоров'я, наукових досліджень		
Інші критерії		

Завдання 5. Прокоментуйте вислів: «Економічна свобода набагато ілюзорніша за перше уявлення про неї. Кожен може чинити на ринку, що йому заманеться. Однак, якщо хтось воліє робити те, чого ринок не схвалює, ціною індивідуальної свободи стає економічне розорення» (Р. Л. Хейлбронер).

Завдання 6. Розв'яжіть задачу.

Крива пропозиції на товар описується рівнянням Qs =25+3p, а крива попиту Qd = 50- 5p. Припустимо, що «стеля» цін на цей товар 10 грн. Дані рівнянь використайте для підрахунку дефіциту або надлишку в цій ситуації.

Завдання 7. Розв'яжіть задачу.

3 підвищенням заробітної плати споживачів з 100 грн. до 150 попит на продукцію фірми виріс на 15 %. Визначити еластичність попиту по доходу.

Завдання 8. Розв'яжіть задачу.

Функція попиту для деякого товарного ринку має вигляд Qd =12-p, а функція пропозиції Qs =3p-4. Яка ситуація складеться на ринку, якщо уряд запровадить: а) мінімальну ціну p_1=3; б) максимальну ціну p_2 =2.

Завдання 9. Розв'яжіть задачу.

Попит описує функція Qd =5-p, а пропозицію – функція Qs =2p-1. Визначте рівноважну ціну та обсяг рівноваги.

Завдання 10. Розв’яжіть задачу.

Фірма, що продає холодильники, знизила на них ціну з 500 до 400 грн. Обсяг продаж збільшився зі 100 до 140 холодильників на місяць. Визначте еластичність попиту на цей товар.

Завдання 11. Розв’яжіть задачу.

Визначте коефіцієнт цінової еластичності за умови, що ціна товару зросла з 1,5 грн. до 2 грн., а обсяг попиту скоротився з 1000 до 900 одиниць.

Завдання 12. Розв’яжіть задачу.

Попит на товар за доходу 250 грн. становить 5 одиниць, а за доходу 350 грн. становить 8 одиниць. Ціна товару не змінилася. До якої категорії належить товар?

Завдання 13. Розв’яжіть задачу.

Припустимо, є два ринки товару А. Функція попиту на першому: Q_{d1} =25-p, пропозиції Q_{s1} =2p-11; на другому, відповідно Q_{d2} =60-2p, Q_{s2} =2p-20. Як зміняться ціна рівноваги і й обсяг продажу, якщо ці ринки об’єднаються?

Заняття 4
Тема «Конкуренція та її роль в ринковій економіці»

План

1. Конкуренція: виникнення, сутність, функції, види.
2. Методи конкурентної боротьби.
3. Типи ринкових структур.
4. Взаємозв’язок між конкуренцією, монополією та ціноутворенням.

Питання для самостійного опрацювання

1. Еволюція теоретичних поглядів на конкуренцію.
2. Регулювання конкуренції державою.
3. Антимонопольне законодавство.

Методичні рекомендації

Перше питання передбачає засвоєння умов виникнення та сутності конкуренції, як економічного змагання за досягнення вищих результатів у галузі будь-якої діяльності, боротьби товаровиробників за найбільш вигідні умови виробництва і збуту товарів, одержання максимального прибутку. Доцільно розпочати з пояснення передумов її виникнення та значення у ринковій економіці. Варто розглянути позитивні та негативні риси конкуренції. У процесі розкриття питання важливо також охарактеризувати основні функції конкуренції (регулювання, мотивації, розподілу, контролю) та види конкуренції (внутрішньогалузеву, міжгалузеву, міжнародну).

Для засвоєння *другого питання* студент має звернути увагу на те, що методи конкурентної боротьби – це способи та прийоми, за допомогою яких підприємства змагаються між собою за ринки збуту, споживачів та отримання прибутку. Вони спрямовані на підвищення привабливості товарів або послуг, збільшення обсягів продажу та зміцнення позицій підприємства на ринку. За методами її ведення конкурентної боротьби розрізняють добросовісну (чесну) і недобросовісну конкуренцію, цінову і нецінову. Тож потрібно розкрити їх сутність та основні інструменти, які застосовуються.

Для розкриття *третього питання* потрібно пояснити, що залежно від режиму конкурентної боротьби розрізняють досконалу і недосконалу конкуренцію та відповідні ринки (ринок чистої конкуренції і ринок недосконалої конкуренції). Досконала конкуренція характеризується великою кількістю продавців і покупців, однорідністю товару та відсутністю бар’єрів для входу на ринок. Недосконала конкуренція має різні форми, серед яких найпоширенішими є монополістична конкуренція, олігополія та монополія. Доцільно розкрити їх характерні риси та навести приклади.

У процесі розкриття *четвертого питання* необхідно показати, як саме конкуренція та монополія впливають на механізм ціноутворення. В умовах досконалої конкуренції ціна формується на основі взаємодії попиту і пропозиції та відображає реальні витрати виробництва і потреби споживачів. Тобто

підприємства не можуть самостійно встановлювати ціни, а лише приймають їх як задані ринком. А в умовах монополії ціноутворення має інший характер – монополіст може встановлювати ціни, орієнтуючись при цьому не лише на витрати виробництва, а й на рівень попиту, прагнучи отримати максимальний прибуток. Це може призводити до підвищення цін, обмеження виробництва та зниження доступності товарів для споживачів. Тож потрібно обґрунтувати, що підтримання здорового конкурентного середовища є важливим завданням економічної політики держави.

Питання для самоперевірки

4. Які основні риси конкуренції?
5. У чому полягають передумови виникнення конкуренції?
6. Яке значення конкуренції у ринковій економіці?
7. Які функції конкуренції? Охарактеризуйте їх.
8. Що таке добросовісна конкуренція і в чому вона проявляється?
9. У чому полягає суть цінової конкуренції?
10. Як конкуренція та монополія впливають на механізм ціноутворення?

Навчальне завдання

1. Поясніть, у чому виявляються ознаки несумлінної конкуренції, яка пов’язана з порушенням прийнятих на ринку норм і правил конкуренції?
2. Розкрийте сутність антимонопольного законодавства в Україні. Які державні документи прийняті для забезпечення ринкової конкуренції? Охарактеризуйте їх зміст та сутність.
3. Обґрунтуйте види економічної конкуренції за відповідністю чинному законодавству. Наведіть приклади.
4. Поміркуйте, зникне чи збережеться економічна конкуренція, якщо держава не буде активно створювати умови для її збереження? Чи можливе її збереження всупереч наполегливим діям держави по її обмеженню?
5. Обґрунтуйте та поясніть, чому конкурентна фірма скоріше «ціно-отримувач», ніж «ціно-виробник».

Одноваріантні запитання («Так» чи «Ні»)

1. Характерною особливістю ринку досконалої конкуренції є наявність великої кількості різноманітних товарів.
2. Усі види монополій створюються державою.
3. Монополістична конкуренція – це конкуренція монополістів різних галузей за гривню споживача.
4. Для олігополії є характерною наявність високих бар’єрів для вступу в галузь.
5. Олігополістичні галузі характеризуються нечисленністю фірм, кожна з яких контролює значну частку ринку.

Завдання для самостійного виконання

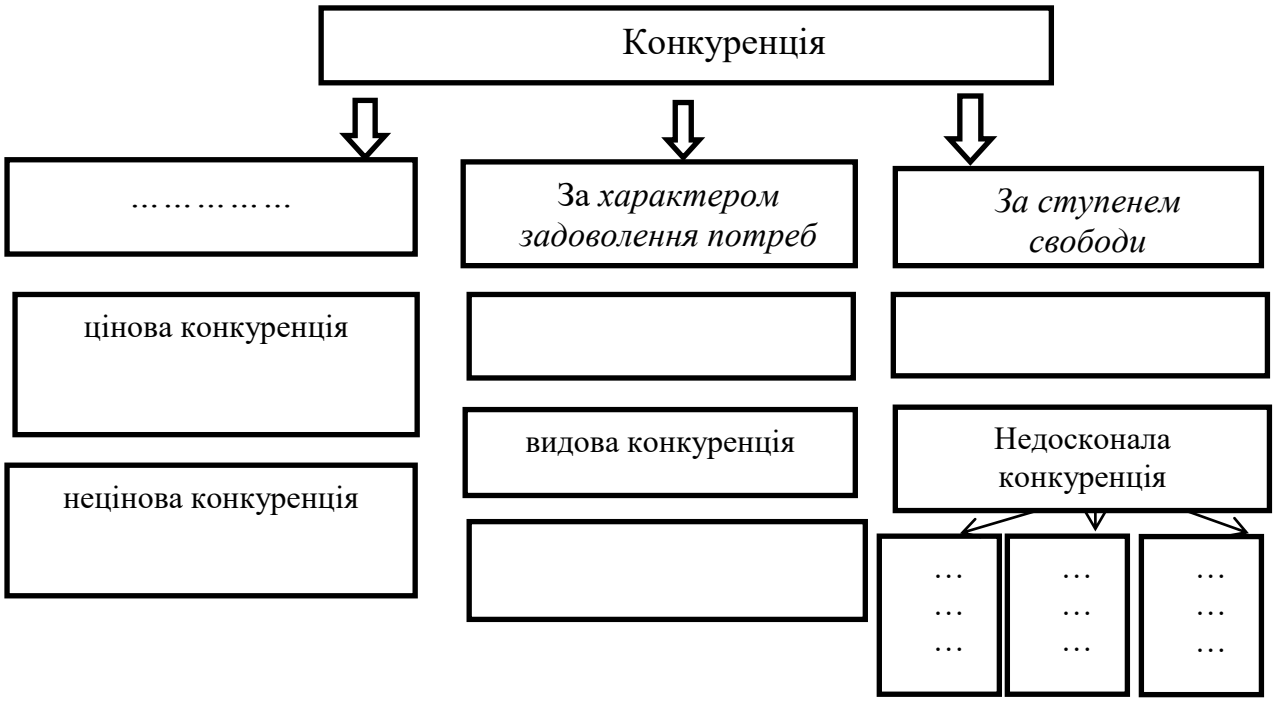
Завдання 1. Міркуємо та аналізуємо. Поясніть вислови:

1. «Конкуренція – життя торгівлі і смерть торгівців» – письменник Альберт Хаббарт (1856-1915).
2. «Свобода вибору в конкурентному суспільстві заснована на тому, якщо хтось відмовляється задовольнити наші потреби, ми можемо звернутись до іншого» – австрійский економіст Фрідріх Август фон Хайєк (1899-1992).
3. «Обдури мене в ціні, але не в товарі» – англійський історик Т.Фуллер (1608–1661).
4. «Завжди вибирайте найважчий шлях – на ньому не зустрінетеся з конкурентами» – французький державний діяч Шарль де Голль (1890-1970).

Завдання 2. Приведіть у відповідність терміни та їх визначення

Термін	***Визначення***
1) Ринкова економіка	А) соціально-економічна система, що розвивається на основі приватної власності, свободи підприємництва і товарно-грошових відносин.
2) Нецінова конкуренція	Б) боротьба незалежних економічних суб’єктів за обмежені економічні ресурси.
3) «Невидима рука» ринку	В) об’єктивна, постійно діюча закономірність розвитку матеріального виробництва, результатом якої є послідовне вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення його ефективності.
4) Недобросовісна конкуренція	Г) метод конкурентної боротьби, де вирішальну роль відіграє: зміна властивостей продукції; надання продукції якісно нових властивостей; створення нової продукції для задоволення існуючих потреб; створення нової продукції для задоволення потреб, що не існували раніше; оновлення властивостей товару, які є символом моди, престижу; удосконалення послуг, які супроводжують товар.
5) Контролююча функція конкуренції	Д) рівноважний ринковий механізм, який формує ціни товарів під впливом попиту, пропозиції і конкуренції
6) Мотиваційна функція конкуренції	Е) технічне шпигунство, переманювання фахівців-професіоналів, підкуп працівників підприємства-конкурента, неправдиву рекламу тощо
7) Розподільча функція конкуренції	Є) конкуренція не тільки стимулює підвищення продуктивності праці, але й сприяє розподілу доходу серед суб'єктів бізнесу і домашніх господарств відповідно до ефективності їхнього внеску.
8) Регулююча функція конкуренції	Ж) функція, при якій орієнтуючись на ринкові ціни і намагаючись одержати максимальний прибуток, підприємці направляють свої кошти на випуск тих товарів, які користуються попитом
9) Науково-технічний прогрес	З) недопущення монополістичного панування окремих великих підприємств на ринку, конкуренція обмежує і ставить у визначені рамки чи форми моделі недосконалої конкуренції.
10) Конкуренція	І) суб'єкти бізнесу, які пропонують якісніші послуги чи вищий рівень обслуговування, часто змушені збільшувати виробничі і торговельні витрати, однак нерідко це приносить їм значно вищі прибутки, що стимулює їх подальші старання, а значить, і технічний прогрес.

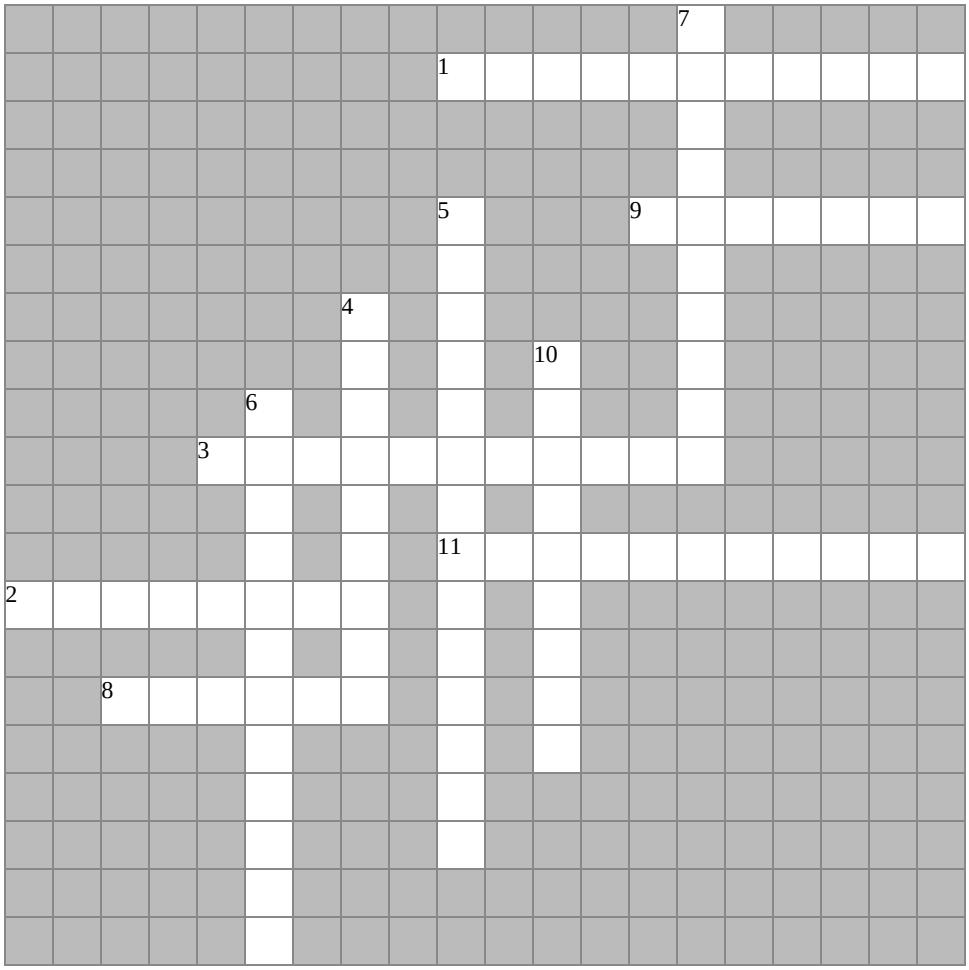
Завдання 3. Завершіть структурно-логічну схему видів конкуренції.

Завдання 4. Охарактеризуйте моделі ринку та їх ознаки. Заповніть таблицю.

Ознаки	Моделі ринку			
	Чиста конкуренція	Монополістична конкуренція	Олігополія	Монополія
Кількість фірм				
Тип продукту				
Контроль над ціною				
Умови вступу в галузь				
Нецінова конкуренція				
Приклади				

Завдання 5. Кросворд.

По горизонталі	*По вертикалі*
1. Конкуренція, яка виникає між виробниками різних галузей за вищі прибутки та вигідніше застосування капіталу. 2. Конкуренція, яка ґрунтується на технічних перевагах, вищій якості та більшій надійності товару, використанні реклами, ефективних методах збуту тощо. 3. Боротьба між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва і збуту товарів 8. Конкуренція, яка здійснюється маневруванням цінами з метою більш вигідного використання ринкової кон'юнктури. 9. Державне регулювання конкурентних відносин здійснює виконує *антимонопольний ……* 11. Конкуренція в перекладі з латинської мови.	4. Економічне суперництво між великою кількістю дрібних і середніх підприємств, що виробляють однорідну продукцію. 5. Конкуренція, яка включає технічне шпигунство, переманювання фахівців-професіоналів, підкуп працівників підприємства-конкурента, неправдиву рекламу тощо. 6. Суперництво, при якому дотримуються правових та етичних норм взаємовідносин з партнерами. 7. Одна із форм недосконалої конкуренції. 10. Одна із форм недосконалої конкуренції.

Заняття 5
Тема «Підприємництво і підприємство. Витрати виробництва і прибуток»

План

1. Підприємництво, його суть, функції, ознаки.
2. Теорії та моделі підприємництва.
3. Принципи й умови підприємницької діяльності.
4. Підприємство: особливості, види, умови функціонування.
5. Витрати виробництва та їх види.
6. Капітал підприємства і його структура.
7. Прибуток підприємства.

Питання для самостійного опрацювання

1. Проблеми розвитку підприємництва в Україні.
2. Особливості підприємництва в аграрному секторі.

Методичні рекомендації

Перше питання передбачає засвоєння сутності підприємництва, його функцій, ознак. Спочатку варто дати визначення категорії «підприємництво», в якому переплітається сукупність економічних, юридичних, політичних, психологічних відносин. Надалі розкрити мету, ознаки та види підприємницької діяльності, пояснити зміст основних функцій: ресурсної, організаційної та творчої. Доцільно розкрити значення підприємництва для розвитку ринкової економіки.

При опрацюванні *другого питання* слід визначити основні наукові підходи до пояснення сутності підприємництва та охарактеризувати найбільш поширені моделі підприємницької діяльності. Тож спочатку варто розглянути основні теорії підприємництва, які сформувалися в економічній науці (класичну, інноваційну, інституціональну та ін.). Після аналізу основних теорій необхідно перейти до характеристики моделей підприємництва (традиційної, інноваційної, соціальної), які відображають практичні способи організації та здійснення підприємницької діяльності

Третє питання теоретичного блоку практичного заняття вимагає від студента чіткого розуміння того, що організація та здійснення підприємницької діяльності в Україні відбуваються на основі принципів:

– вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;

– самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, залучення ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

– вільного найму підприємцем працівників;

– комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;

– вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

– самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Також варто охарактеризувати умови, які необхідні для формування і розвитку підприємництва: економічні, політичні, юридичні, психологічні.

При опрацюванні *четвертого питання* слід акцентувати увагу на тому, що підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, що реалізує власні інтереси шляхом виготовлення та реалізації товарів і послуг через планомірне комбінування факторів виробництва й організацію господарської діяльності. Головною метою діяльності підприємства є максимізація прибутку. Також доцільно вказати, що підприємство функціонує на основі самостійності у прийнятті господарських рішень, несе відповідальність за результати своєї діяльності та здійснює її в умовах ринкової конкуренції. Для характеристики видів підприємств потрібно акцентувати увагу на тому, що підприємства можуть класифікуватися за різними ознаками. Наприклад, за формою власності (державні, комунальні, приватні та змішані підприємства); за розмірами (малі, середні та великі), за характером діяльності (виробничі, торговельні, посередницькі, фінансові, інноваційні тощо). Також підприємства можуть відрізнятися за організаційно-правовими формами.

Розкриття *п'ятого питання* вимагає від студента звернути увагу на те, що існує кілька підходів до розгляду витрат виробництва: з погляду всього суспільного виробництва розрізняють витрати суспільства і витрати підприємства; на рівні підприємства – бухгалтерські та економічні. Тож для розкриття питання необхідно послідовно розглянути широку класифікацію витрат, що існує в економічній теорії (альтернативні, зовнішні, внутрішні, постійні, змінні, сукупні, граничні, середні, середні постійні, середні змінні). Доцільно також пояснити, що витрати виробництва в грошовій формі на одиницю продукції – це її собівартість.

Для засвоєння *шостого питання* студент має зрозуміти, що капітал підприємства – це засоби виробництва, інше майно та цінності, які обслуговують процес виробництва. Необхідно розглянути три стадії, які проходить капітал у процесі кругообігу. Далі потрібно пояснити, що капітал, який перебуває у виробничій формі, за характером обороту поділяють на основний і оборотний.

Для розкриття *сьомого питання* потрібно пояснити сутність та структуру прибутку підприємства, як грошового вираження різниці між вартістю реалізованої продукції та витратами на її виробництво. Варто акцентувати увагу на те, що сутність прибутку повніше виявляється через функції, які він виконує: оцінка діяльності підприємства; регулювання розподілу ресурсів між суб'єктами підприємництва, галузями і сферами виробництва; стимулююча функція (здійснення нововведень, запровадження нової техніки і технології). Також необхідно розглянути бухгалтерський прибуток, економічний прибуток, балансовий прибуток, прибуток від іншої реалізації, прибуток від позареалізаційної діяльності, засновницький прибуток, чистий (розрахунковий) прибуток.

Питання для самоперевірки

1. Які особливості та основні напрямки розвитку підприємницької діяльності в Україні?
2. У чому різниця поведінки підприємства в умовах ринкової економіки від його поведінки в умовах планової економіки?
3. Як показати графічно взаємозв'язок сукупних, постійних і змінних витрат?
4. Які основні шляхи зниження собівартості продукції?

Навчальне завдання

1. Сформулюйте основні функції підприємця. Спробуйте їх розшифрувати.
2. Обґрунтуйте необхідність і напрями розвитку малого підприємництва в Україні.
3. Охарактеризуйте особливості інноваційного виду підприємницької діяльності – інжинірингу. Чи перспективним є його розвиток у майбутньому?
4. З наведених видів витрат підприємства виділіть постійні та змінні: а) на утримання управління заводу; б) на страхування підприємств; в) на заробітну плату; г) на сировину; д) на електроенергію; е) на напівфабрикати; є) на охорону підприємства; ж) амортизаційні відрахування.

Одноваріантні запитання («Так» чи «Ні»)

1. Основні виробничі засоби одразу повністю переносять свою вартість на вартість продукції.
2. Лікар, що має приватну практику не є суб'єктом підприємницької діяльності.
3. Ризик у діях економічного суб'єкта пояснюється обмеженим доступом до інформації. Доступ до інформації знижує ризик.
4. Головна перевага акціонерного товариства над іншими формами бізнесу – можливість залучати значний капітал.
5. Наявність підприємців, які прагнуть видати недоброякісний товар за якісний, сприяє підвищенню ринкової ціни.
6. Постійні витрати – витрати, які не залежать від обсягу виробленої продукції.
7. Чим більший обсяг виробництва фірми, тим менші її постійні витрати.
8. Якщо фірма нічого не виробляє, її постійні витрати дорівнюють нулю.
9. Сукупні витрати – усі витрати фірми, як змінні, так і постійні.
10. Граничні витрати – додаткові витрати, необхідні для виробництва додаткової одиниці продукції.
11. Економічні витрати включають зовнішні і внутрішні витрати.
12. Економічний прибуток обраховується як різниця між сукупним виторгом і явними витратами, а бухгалтерський – як різниця між сукупним виторгом і сумою явних і неявних витрат.
13. Економічний прибуток здебільшого перевищує бухгалтерський прибуток.

Приклади розв'язування типових задач

Задача 1. Підприємство виробляє 500 одиниць продукції. Середні змінні витрати складають 2 грн, середні постійні витрати – 0,5 грн. Обчисліть величину загальних, постійних, змінних витрат.

Розв'язок:

Загальні витрати становитимуть:

$TC = (AFC + AVC) \times Q = (2+0,5) \times 500 = 1250$ грн.

Постійні витрати $FC = AFC \times Q = 2 \times 500 = 1000$ грн.

Змінні витрати $VC = AVC \times Q = 0,5 \times 500 = 250$ грн.

Задача 2. Власник фірми виплатив найнятим робітникам 50 тис. грн. Сплата відсотків за кредит склала 100 тис. грн; амортизаційні відрахування – 50 тис. грн; витрати на сировину, опалювання, освітлення, ремонт – 30 тис. грн. Сукупний доход фірми склав 300 тис. грн. Власник фірми може сам влаштуватися на роботу в іншу фірму і отримувати там 60 тис. грн. Від вкладень свого капіталу в іншу фірму власник фірми міг би отримати 20 тис. грн.

Визначте: а) бухгалтерські витрати; б) економічні витрати; в) бухгалтерський прибуток; г) економічний прибуток; д) чи слід власнику фірми продовжувати свою справу.

Розв'язок:

а) Бухгалтерські витрати (тис грн.) = 50+100+50+30=230 тис. грн.

б) Економічні витрати (тис грн.) = 50+100+50+30+60+20=310 тис. грн.

в) Бухгалтерський прибуток (тис грн.) = 300-230=70 тис. грн.

г) Економічний прибуток (тис грн.) = 300-310= -10 тис. грн.

д) Не дивлячись на отриманий бухгалтерський прибуток, дана фірма повинна бути закрита, оскільки власник зазнає економічних збитків.

Завдання для самостійного виконання

Завдання 1. Аналіз ситуації.

Становлення, функціонування і розвиток вітчизняного підприємництва в Україні відбувається не в соціальному вакуумі й ґрунтується не на абстрактному суспільному базисі. Ці процеси здійснюються в конкретному суспільному контексті й під впливом конкретно-історичних умов, які, з одного боку, сприяють розвитку, а з іншого, – гальмують його. У свою чергу підприємництво як соціальне явище не тільки піддається впливу суспільних процесів, але й саме впливає, видозмінює, трансформує їх.

На Вашу думку, як вирішити проблему активізації вітчизняного підприємництва. Які чинники сприяють, а які гальмують даний процес?

Завдання 2. Приведіть у відповідність терміни та їх визначення

Поняття	Визначення
1.Консор-ціум	А) це таке монопольне об'єднання, за якого прибутки потрапляють до спільних фондів, після чого здійснюється узгоджений їх розподіл відповідно до результатів експлуатації певної частини ринку, причому в заздалегідь обумовленій пропорції.
2. Пул	Б) це специфічна форма поєднання економічних потенціалів ринкових агентів. Вони є структурами, які виникають на базі тимчасових угод між кількома банківськими та промисловими корпораціями, фірмами з метою реалізації певних спільних проектів.
3. ТНК	В) це таке об'єднання підприємців, учасники якого узгоджують між собою обсяги виробництва, поділ ринків збуту, ціни, умови продажу та найму робочої сили, строки й інші умови платежів. При цьому учасники зберігають виробничу і комерційну незалежність.
4. ТСА	Г) це складна форма монополізації господарської діяльності, яка передбачає об'єднання підприємств промисловості, транспорту, торгівлі та банківської сфери
5.Корпора-ція	Д) форма монополістичного об'єднання, за якої учасники зберігають виробничу самостійність, але втрачають самостійність комерційну відповідно до взаємних угод.
6.Трест	Е) це концерни, які створюються на міжгалузевих засадах та об'єднують підприємства промисловості, банківсько-кредитні установи, торгові доми й інших суб'єктів господарської діяльності з метою поєднання та акумулювання фінансових коштів і виробничих ресурсів
7.Концерн	Є) це організаційна форма бізнесової діяльності, яка заснована на акціонерному капіталі та існує незалежно від своїх власників.
8.Синдикат	Ж) це особлива організаційна форма міжфірмових, міжкорпораційних зв'язків двох або більше компаній, у рамках якої здійснюється довгострокова координація економічної діяльності з метою реалізації масштабних виробничих проектів, максимізації результатів технологічної кооперації, скорочення тривалості інноваційних процесів, зниження вартості та ризикованості виробництва.
9.Картель	З) це міжнародні за складом та характером діяльності суб'єкти господарського життя, які функціонують на принципах корпоративної власності з акціонерною формою управління та розподілу прибутків у міжнародному масштабі.
10.ПФГ	І) це форма монополістичного об'єднання, в рамках якої учасники втрачають виробничу, комерційну, а можливо, і юридичну самостійність.

Завдання 3. Розв'яжіть задачу.

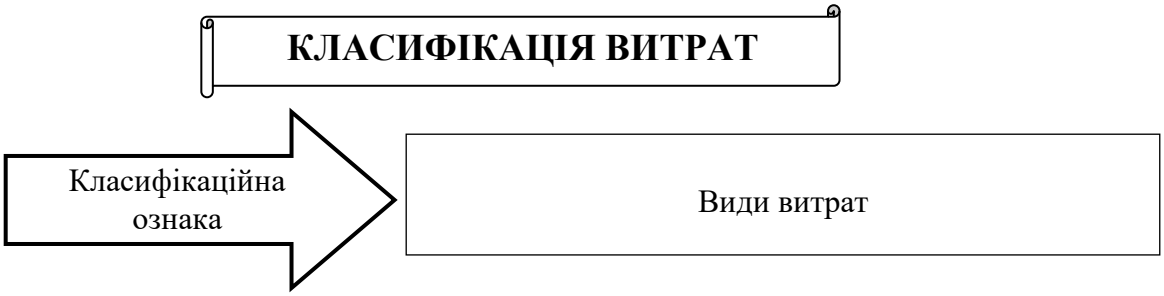
Обсяг статутного фонду акціонерного товариства (АТ) – 6 млн грн. Визначте: кількість акцій і кількість облігацій, які може випустити АТ, якщо номінальна вартість однієї акції – 1000 грн, а однієї облігації – 10000 грн.

Завдання 4. Розв'яжіть задачу.

Акціонерне товариство на організацію виробництва авансувало: на закупівлю машин і механізмів 1200 тис грн, на виплату заробітної плати з розрахунку 2000 працюючих робітників по 1290 грн на кожного, на сировину

360 тис грн, на електроенергію 100 тис грн, на газопостачання 200 тис грн, на будівництво цеху 500 тис грн, на будівництво електростанції 400 тис грн. Визначте, які видатки відносяться до основних, а які до обігових фондів.

Завдання 5. Побудуйте структурно-логічну схему класифікації витрат виробництва.

Завдання 6. Розв’яжіть задачу.

Припустимо, що функція сумарних витрат виробника приладів становить $TC = 300 + 3Q + 0{,}02Q^2$, де TC – сумарні витрати в гривнях, Q – кількість ящиків вироблених приладів. Якими є відповідні функції FC, VC, ATC, AVC, AFC і MC?

Завдання 7. Розв’яжіть задачу.

У короткостроковому періоді підприємство виробляє 10 одиниць продукції. Середні змінні витрати становлять 5 грн, загальні постійні витрати – 20 грн. За таких умов, чому дорівнюють середні загальні витрати?

Завдання 8. Заповніть таблицю:

Q	TC	FC	VC	MC	ATC	AFC	AVC
1					150		
2				26		60	
3			78				
4	216						

Завдання 9. Розв’яжіть задачу.

Підприємець А володіє невеликою фірмою. Він наймає 2 робітників за 5 тис грн на рік, кожному, виплачує 7 тис. грн за оренду приміщення і 20 тис. грн за сировину. Підприємець вклав в устаткування 55 тис грн власних грошей, які приносили б йому 10 тис. грн річного доходу. Конкурент пропонував підприємцю А роботу з оплатою 15 тис. грн на рік. Підприємницький хист оцінюється в 5 тис. грн на рік. Сумарний річний виторг від продажу продукції становить 87 тис. грн. Визначте бухгалтерський та економічний прибуток.

Завдання 10. Розв’яжіть задачу.

Функція короткострокових сукупних витрат фірми має вигляд: $TC=500+100Q^2 +20Q$. При виробництві 10 одиниць продукції якими будуть змінні витрати?

Завдання 11. Завершіть структурно-логічну схему «Фактори зниження собівартості продукції».

Завдання 12. Приведіть у відповідність.

Економісти-теоретики	**Трактування терміну «прибуток»**
1. Меркантилісти	А) Концепції сукупного прибутку в межах національної економіки.
2. А.Сміт і Д.Рікардо	Б) Прибуток створюється у сфері обігу і його джерелом є зовнішня торгівля.
3. К.Маркс	В) Прибуток трактується з позицій соціальних та зовнішньоекономічних факторів: як складова добробуту в межах національної економіки.
4. Кейнсіанці	Г) Прибуток – різниця з продукту праці працівника.
5. Інституціоналісти	Д) Прибуток як похідна, трансформована форма доданої вартості, що породжена найманою працею.

Заняття 6

Тема «Держава та її економічні функції. Грошово-кредитна система та монетарна політика. Податково- бюджетна система та фіскальна політика»

План

1. Необхідність та природа державного втручання в економіку. Еволюція теоретичних уявлень про роль держави в економіці.
2. Форми, методи та інструменти державного регулювання.
3. Банківська система та її структура. Центральний банк та його функції.
4. Сутність кредиту. Види кредиту. Принципи кредитування.
5. Інструменти монетарної політики.
6. Державний бюджет. Доходи і видатки державного бюджету. Бюджетний дефіцит. Державний борг.
7. Податкова система та її структура. Принципи формування податкової системи. Функції та класифікація податків.
8. Фіскальна політика держави: цілі та види

Питання для самостійного опрацювання

1. Державний сектор економіки й державне підприємництво як спосіб реалізації економічних функції держави.
2. Сучасні напрями економічної політики.

Методичні рекомендації

Розкриття *першого питання* вимагає від студента звернути увагу на той факт, що історично склалися два провідних методологічних підходи до регулювання ринкової економіки: кейнсіанська школа і синтез неокейнсіанських, часом консервативних, доктрин невтручання держави в господарське життя суспільства. Тож варто послідовно аналізувати причини участі держави в економічних процесах, визначити сутність державного регулювання та висвітлити основні етапи розвитку економічної думки щодо ролі держави в господарському житті суспільства.

При опрацюванні *другого питання* слід акцентувати увагу на тому, що методи державного регулювання економіки класифікуються за двома ознаками: формами впливу (методи прямого та непрямого впливу) та засобами впливу (правові, адміністративні, економічні та пропагандистські методи). Доцільно зазначити, що ефективність державного регулювання значною мірою залежить від поєднання різних форм, методів та інструментів впливу. Тож особливу увагу у розкритті питання варто приділити інструментам державного регулювання – засобам, за допомогою яких реалізуються форми та методи державного впливу. Основними інструментами є податки, державні витрати, субсидії, дотації, державні інвестиції, кредитна політика, регулювання процентних ставок, державні програми розвитку окремих галузей, а також антимонопольна політика. Тому варто пояснити, як за допомогою цих інструментів держава стимулює економічне зростання, підтримує розвиток

стратегічно важливих галузей, забезпечує зайнятість населення та стабільність економічної системи.

Третє питання теоретичного блоку практичного заняття вимагає від студента чіткого розуміння того, що банківська система України є дворівневою і складається з Національного банку України та комерційних банків. Варто охарактеризувати завдання та функції кожного рівня.

У *четвертому питанні* потрібно розкрити сутність к*редиту як* системи відносин з приводу акумуляції та використання тимчасово вільних грошових засобів на основі повернення та платності у формі позичкового відсотка. Обов'язково пояснити принципи функціонування кредиту (обов'язковість повернення кредиту, платність, строковість) та охарактеризувати форми кредиту (комерційний кредит, банківський кредит, споживчий кредит, іпотечний кредит, лізинговий кредит, ломбардний кредит, міжнародний кредит, кредит «стенд – бай», безпроцентний кредит).

Опрацьовуючи *п'яте питання*, студент повинен послідовно розглянути сутність монетарної політики, її роль у регулюванні економіки та характеристику основних інструментів, за допомогою яких центральний банк впливає на грошово-кредитну сферу (операції на відкритому ринку, облікова ставка, норма обов'язкових резервів). Необхідно підкреслити, що інструменти монетарної політики відіграють важливу роль у регулюванні економічних процесів, забезпеченні стабільності грошової системи та підтриманні макроекономічної рівноваги.

Шосте питання теоретичного блоку практичного заняття вимагає від студента чіткого розуміння того, що державний бюджет є основним фінансовим планом створення і використання фонду грошових коштів держави. Його сутність реалізується через функції (фіскальну, розподільчу, стимулюючу і контрольну), тож варто їх охарактеризувати. Наступний крок розкриття питання – виокремлення головних джерел формування надходжень до державного бюджету (податки, відрахування на соцстрах та інші види відрахувань, державна позика, емісія грошей, продаж державного майна) та форм виплат із державного бюджету (асигнування, субсидії, субвенції, дотації). Варто пояснити, що коли видатки державного бюджету перевищують його доходи, виникає бюджетний дефіцит. Тому для повноти розкриття питання варто проаналізувати причин його виникнення, джерела фінансування, а також надати характеристику державного боргу, його структури та впливу на економіку країни.

У *сьомому питанні* потрібно розкрити сутність податкової системи і принципів її формування. Варто розпочати з визначення податку як обов'язкового внеску до бюджету відповідного рівня податків у порядку та на умовах, визначених законодавством. Розкрити суть податків через функції, які вони виконують (фіскальну, перерозподільну, стимулюючу). Потім навести класифікацію податків: залежно від рівня державних структур (загальнодержавні, місцеві); за об'єктом оподаткування (податки на доходи фізичних і юридичних осіб (заробітну плату, прибуток, ренту тощо), податки на майно, податки на споживання); за методом стягнення (розкладні; окладні).

При опрацюванні *восьмого питання* слід акцентувати увагу на тому, що фіскальна політика є складовою економічної політики держави, що пов'язана з формуванням та використанням державного бюджету через систему податків і державних витрат. Доцільно пояснити головні цілі фіскальної політики, такі як забезпечення стабільного економічного зростання, підтримання високого рівня зайнятості населення, стримування інфляції, забезпечення справедливого розподілу доходів у суспільстві та формування необхідних фінансових ресурсів для виконання державою своїх функцій. Далі варто розглянути види фіскальної політики – дискреційну та недискреційну фіскальну політику.

Питання для самоперевірки

1. Про які функції держави йдеться у наведених далі ситуаціях:
   а) підтримання високого рівня зайнятості та цінової рівноваги, стимулювання економічного зростання;
   б) забезпечення правової бази для учасників ринку і розробки єдиних «правил гри»;
   в) досягнення справедливого розподілу доходу в суспільстві та ефективнішого розміщення ресурсів у ринковій економіці. .
2. У чому зміст концептуальних підходів Дж. М. Кейнса у регулюванні національної економіки?
3. У чому сутність фондової біржі? Покажіть її відмінності від товарної.
4. Які категорії державних видатків і способи їх фінансування?
5. Які внутрішні і зовнішні джерела подолання дефіциту бюджету?

Навчальне завдання

1. Коли намагаються привернути увагу до велетенських розмірів корпорацій, інколи порівнюють їх валову виручку від продажу з ВВП невеликих країн. Як наслідок, виходить, що, наприклад, корпорація «Екссон» у певному розумінні більше, ніж Швеція, тому що її валова виручка більше, ніж шведський ВВП. Поміркуйте, чи є таке порівняння коректним.
2. Розкрийте сутність показника чистий економічний добробут.
3. Визначте рівень тіньової економіки в Україні та порівняйте з показниками інших країн. З'ясуйте основні причини тінізації економіки. Які шляхи виходу з такої ситуації Ви б могли запропонувати?
4. Обґрунтуйте, чому комерційні банки прагнуть отримати по можливості більше вкладів, тобто поширити свої пасивні банківські операції.
5. Ви є членом Правління Центрального банку країни. В економіці спостерігається сильна й тривала інфляція, спад промислового виробництва, високий рівень безробіття, в тому числі внаслідок повернення трудових мігрантів з-за кордону. Поясність:

   а) які зміни в нормі резервування, обліковій ставці, операціях на відкритому ринку ви б запропонували в цій ситуації;

   б) як кожна із запропонованих змін вплине на резерви комерційних банків, пропозицію грошей, відсоткові ставки, сукупний попит.

6. Проаналізуйте стан та перспективи вдосконалення фінансової політики в Україні.
7. Проаналізуйте, які наслідки це буде мати для фізичних осіб, підприємств, бюджетних надходжень, ділової активності ситуація коли в Україні прибутковий податок: а) зріс до 60%; б) знизився до 5%.

Одноваріантні запитання («Так» чи «Ні»)

1. Вади ринку виникають внаслідок державного втручання в економіку.
2. Виключно законами України встановлюються державний бюджет.
3. Соціальна політика держави – це створення та підтримка соціальних стандартів та добробуту всіх членів суспільства.
4. Усі економісти підтримують державне регулювання ринкової економіки.
5. Запровадження мінімальної заробітної плати є прикладом державного регулювання економіки.
6. Операції на відкритому ринку, що збільшують грошову масу, передбачають продаж державних облігацій.
7. Для збільшення пропозиції грошей центральний банк зменшує норму резервування та облікову ставку і купує державні цінні папери.
8. Політика «дешевих грошей» спричиняє зменшення обсягу експорту.
9. Продаж державних цінних паперів спричиняє збільшення сукупного попиту.
10. Купівля центральним банком державних облігацій збільшує резерви комерційних банків.
11. Зовнішній борг не може бути тягарем для національної економіки.
12. Точнішу характеристику державного боргу дає не його абсолютна величина, а відношення до обсягу ВВП.
13. Дефіцит державного бюджету не пов’язаний з розміром чистого експорту.
14. Збільшення державних видатків переміщує криву сукупного попиту вліво.
15. Політику уряду, що полягає у зміні державних видатків і оподаткування, називають структурною політикою.

Завдання для самостійного виконання

Завдання 1. Завершіть структурно-логічну схему.

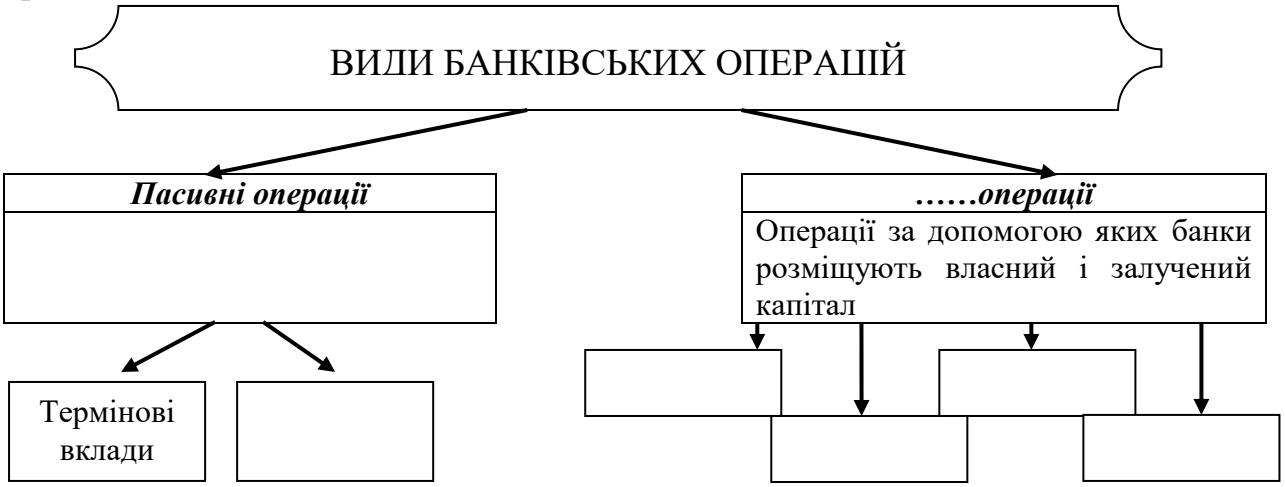

Завдання 2. Побудуйте структурно-логічну схему «Методи державного регулювання економіки».

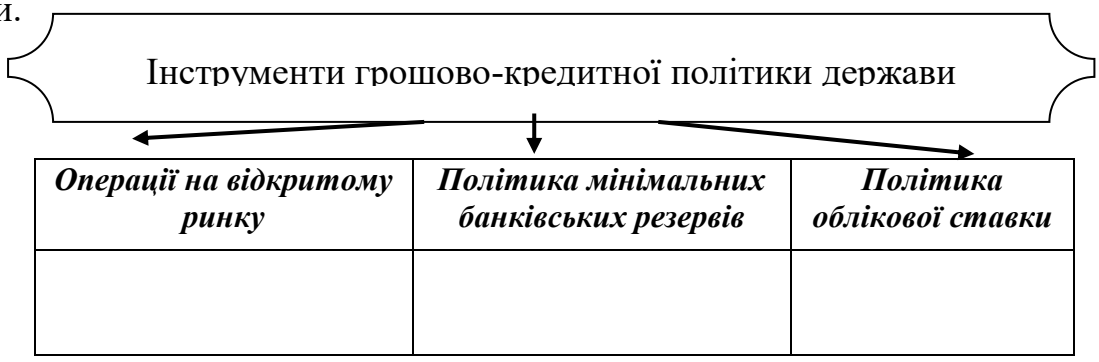
Завдання 3. Приведіть у відповідність.

Функція ДРЕ	**Сутність функції державного регулювання економіки**
1. Цільова	а) означає державний нагляд і контроль за виконанням і дотриманням законів, нормативних актів, економічних, екологічних та соціальних стандартів тощо.
2. Стимулююча	б) передбачає регулювання державою соціально-економічних відносин, перерозподіл доходів, забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій, збереження навколишнього середовища тощо.
3. Нормативна	в) зводиться до коригування розподілу ресурсів в економіці з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних екстерналій і забезпечення нормальних соціально-економічних умов життя суспільства.
4. Коригуюча	г) держава за допомогою законів, законодавчих актів і нормативів встановлює певні правила діяльності для суб'єктів економіки, визначає правовий простір.
5. Соціальна	д) передбачає формування регуляторів, здатних ефективно впливати на діяльність господарюючих суб'єктів (їхні інтереси) і стимулювати економічні процеси у бажаному для суспільства напрямку.
6. Контролююча	е) полягає у визначенні цілей, пріоритетів і основних напрямків розвитку національної економіки.

Завдання 4. Завершіть структурно-логічну схему «Види банківських операцій».

Завдання 5. Охарактеризуйте сутність інструментів грошово-кредитної системи.

Завдання 6. Визначте ознаки, за якими здійснено класифікую банківського кредиту.

Таблиця – Класифікація видів банківського кредиту

Ознаки	***Види банківського кредиту***
	➢ кредит в основний капітал ➢ кредит в оборотний капітал ➢ кредит на споживчі потреби
	➢ короткострокові (до 1 року) ➢ середньострокові (до 3 років) ➢ довгострокові (понад 3 роки)
	➢ забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами) ➢ гарантовані (банками, фінансами чи банками третьої особи) ➢ з іншим забезпеченням (поручительства, свідоцтво страхової компанії) ➢ незабезпечені (бланкові)
	➢ стандартні (ступінь ризику - 2%) ➢ позики під контролем (ступінь ризику - 5%) ➢ субстандартні (підвищена ступінь ризику - 20%) ➢ сумнівні (ступінь ризику - 50%) ➢ безнадійні (ступінь ризику - 100%)
	➢ одноразові ➢ перманентні ➢ гарантійні
	➢ водночас ➢ у розстрочку ➢ достроково ➢ з регресією платежів ➢ після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу)
	➢ двосторонній ➢ консорціумний ➢ дзеркальний ➢ багатосторонній
	➢ кредитна лінія ➢ револьверний кредит ➢ контокорентний кредит ➢ овердрафт
	➢ строкові ➢ до запитання ➢ відстрочені ➢ прострочені

Для довідки: *за масштабними об'єктами кредитування, за ступенем ризику, за схемою надання, за методами погашення,за забезпеченням, за терміном користування, за методами надання, за формою організації, за строками повернення.*

Завдання 7. Міркуємо та аналізуємо.

Поясніть вислови:

1. «Стягнення непомірних податків – це дорога, що викликає розбій, збагачення ворога, призводить до загибелі держави» – старокитайський філософ, послідовник Конфуція Сюнь-цзи (313-238 рр. до н.е.).

2. «Податки – це ціна цивілізованості суспільства» – напис на фасаді Міністерства внутрішніх доходів США.

3. «Податки для тих, хто їх сплачує, – ознака не рабства, а волі» – шотландський економіст і філософ Адам Сміт.

4. «Оподаткування – це мистецтво обскубувати гусака так, щоб отримати максимум пір'я з мінімумом писку» – Міністр фінансів Франції з 1665 р. Жан Б. Кольбер (1619-1683).

Завдання 8. Приведіть у відповідність елементи системи оподаткування та їх характеристику.

Елемент системи оподаткування	Характеристика елементу системи оподаткування
1. Платник податку	А) Механізм розрахунку суми податку, яка підлягає сплаті до бюджету.
2. Об'єкт оподаткування	Б) Фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.
3. База оподаткування	В) Майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.
4. Ставка податку	Г) Методи, строки та засоби сплати податку.
5. Порядок обчислення податкових зобов`язань	Д) Юридична або фізична особа, на яку згідно законодавства покладено обов'язок сплачувати податки і збори.
6. Податковий період	Е) Розмір податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування.
7. Строк та порядок сплати	Є) Термін, протягом якого завершується процес формування податкової бази, остаточно визначається розмір податкового зобов`язання (календарний місяць, квартал, півріччя, рік).
8. Строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку	Ж) Строк та порядок подання податкової звітності до відповідних органів зі звітними даними про розрахунки з бюджетом з урахуванням встановленого податкового періоду.

Завдання 9. Складіть зведений баланс фінансових ресурсів держави і визначте суми ресурсів, видатків та перевищень ресурсів над видатками або видатків над ресурсами, якщо*:*

– видатки бюджетів і державних позабюджетних фондів становлять відповідно 29,2 млрд грн і 12,2 млрд грн;

– доходи бюджетів і державних позабюджетних фондів становлять відповідно 27,3 млрд грн і 9,8 млрд грн;

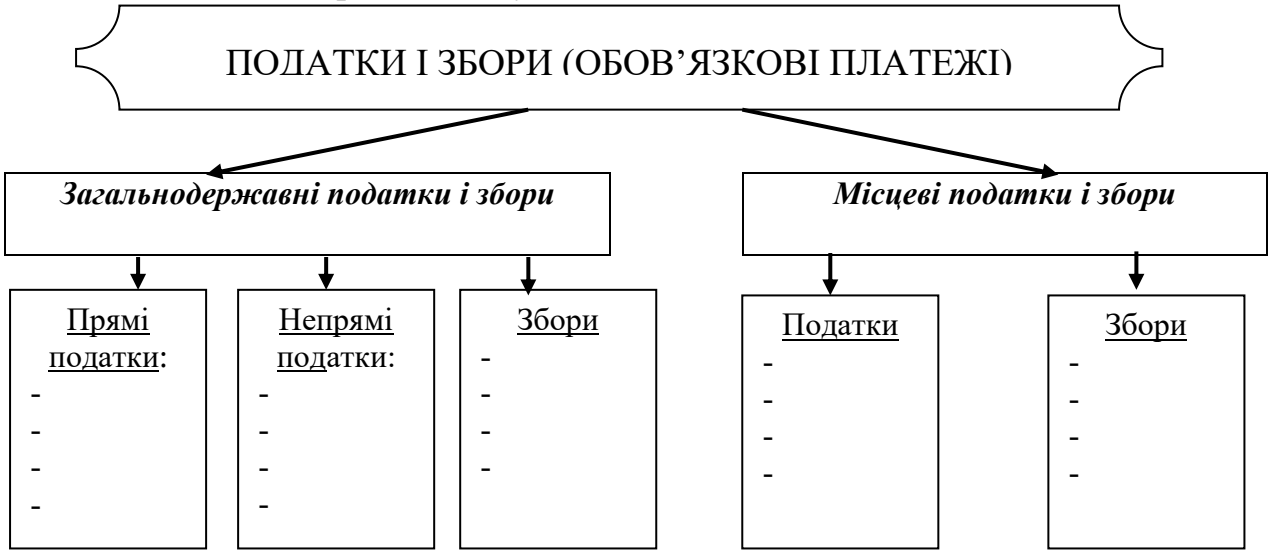
– доходи та видатки державних підприємств становлять відповідно 29,8 млрд грн і 28,3 млрд грн;

– сума коштів іноземних інвесторів дорівнюватиме сумі витрат іноземних інвесторів на розвиток економіки і становитиме по 2,8 млрд грн;

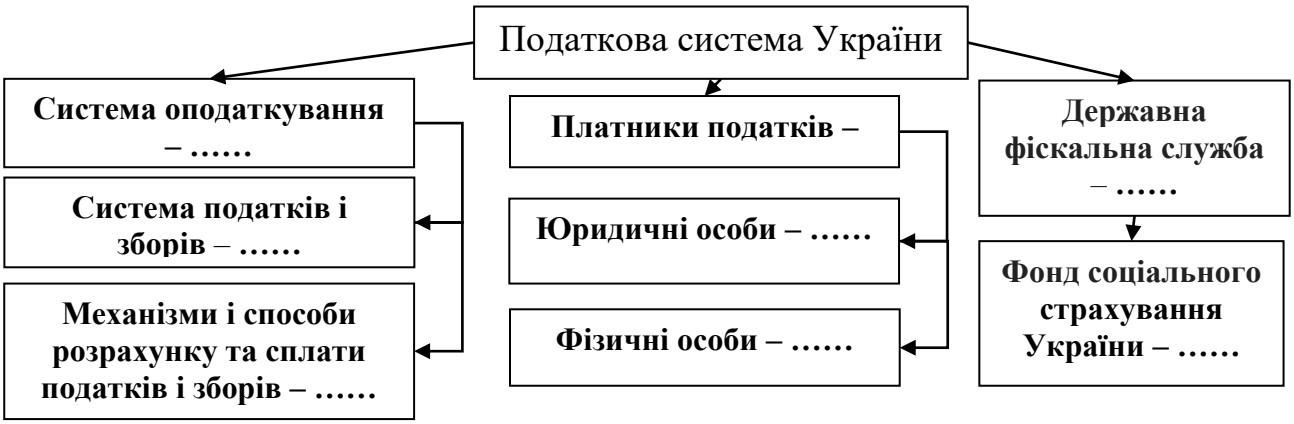
– довгострокові кредити на розвиток економіки, надані банками України, та кредити міжнародних фінансових організацій становлять відповідно 1,2 млрд і 3,7 млрд грн;

– витрати на реалізацію програм розвитку економіки за рахунок довгострокових кредитів, наданих банками України, та використання кредитів міжнародних фінансових організацій становлять відповідно 1,1 млрд грн і 3,7 млрд грн.

Завдання 10. Завершіть схему.

Завдання 11. Визначте сутність кожного елементу податкової системи України на підставі зазначених складових даної системи.

Заняття 7
Тема «Економічне зростання та циклічність розвитку. Світове господарство та особливості його розвитку»

План

1. Економічне зростання та його типи.
2. Циклічні коливання економіки.
3. Макроекономічна нестабільність.
4. Поняття світового господарства та етапи його розвитку
5. Економічні аспекти глобальних проблем.

Питання для самостійного опрацювання

1. Міжнародна торгівля.
2. Міжнародні економічні організації.

Методичні рекомендації

Для розкриття *першого питання* варто акцентувати увагу та тому, що економічне зростання – це довгострокова тенденція збільшення реального ВВП. Потрібно пояснити,чому «економічне зростання» та «економічний розвиток» не тотожні поняття. Далі доцільно розглянути основні показники економічного зростання та проаналізувати фактори економічного зростання: фактори пропозиції (природні, трудові ресурси, обсяг основного капіталу, технологія); фактори попиту (рівень сукупних витрат) і фактори розподілу (ефективне використання ресурсів). Також потрібно охарактеризувати типи економічного зростання: інтенсивний, екстенсивний, змішаний.

Друге питання теоретичного блоку практичного заняття вимагає від студента чіткого розуміння поняття та фаз ділового економічного циклу: рецесія (спад), депресія, пожвавлення, піднесення (бум). Тож доцільно побудувати схему економічного циклу та охарактеризувати кожну фазу. Наступний крок розкриття питання – розглянути класифікацію економічних циклів, їхнє групування за різними критеріями: функціональні цикли, цикли розвитку, за тривалістю (короткі, середні, довгі) та причини циклічних коливань в економіці.

При опрацюванні *третього питання* потрібно пояснити, що макроекономічна нестабільність розглядається як стан економіки, для якого характерні значні коливання основних макроекономічних показників, таких як обсяг виробництва, рівень зайнятості, інфляція, доходи населення та економічне зростання. У цьому контексті важливо детально розглянути безробіття, його види та наслідки. Крім того доцільно пояснити сутність інфляції, її види, причини та способи вимірювання. Необхідно підкреслити, що макроекономічна нестабільність є складним економічним явищем, яке має різноманітні причини та наслідки, а її подолання потребує комплексного підходу з боку держави,

У *четвертому питанні* потрібно розглянути с*вітове господарство* як сукупність національних економік, пов'язаних міжнародним поділом праці, торговельно-виробничими, фінансовими та науково-технічними зв'язками. Спочатку варто охарактеризувати основні етапи розвитку світового господарства та суб'єктів світового господарства (національні господарства, транснаціональні корпорації, міжнародні інтеграційні угрупування, міжнародні організації). А потім розглянути економічні засади функціонування світового господарства (міжнародний поділ праці, інтернаціоналізацію економіки, міжнародну конкуренцію).

Розкриття *п'ятого питання* вимагає від студента звернути увагу на той факт, що глобалізація є складним процесом, який охоплює усі сфери суспільного розвитку і втілюється у зростаючу взаємозалежність країн світу в результаті формування єдиного всесвітнього господарського організму. Тож варто послідовне висвітлити сутність глобальних проблем сучасності, визначити їх економічну природу, причин виникнення та проаналізувати вплив цих проблем на розвиток світової економіки.

Питання для самоперевірки

1. Які основні форми зовнішньоекономічних відносин України?
2. Які фактори та переваги міжнародного розподілу праці? Поясніть, яким чином вони впливають на розвиток світової економіки?
3. У чому полягає зміст та структура платіжного балансу країни? У чому полягає різниця між торговим та платіжним балансом країни?
4. Які тенденції та причини лежать в основі глобалізації світової господарської системи?
5. Чому енергетична і ресурсна проблеми мають глобальний характер, хоча для багатьох країн вона не є гострою в наш час?

Навчальне завдання

1. Дайте порівняльну характеристику причин циклічних коливань ринкової економіки, визначених провідними економістами.
2. Розкрийте зміст і причини фрикційного і структурного безробіття. Поясніть, чому саме ці форми становлять природне безробіття.
3. Охарактеризуйте взаємозв'язок між інфляцією і безробіттям.
4. Розкрийте сутність антиінфляційної політики держави та альтернативні стратегії їх реалізації.
5. Поясніть як впливає інфляція на реальні доходи, зайнятість і на динаміку реального ВВП.

Одноваріантні запитання («Так» чи «Ні»)

1. Якщо рівень безробіття дорівнює природному, обсяги потенційного і фактичного виробництва рівні.
2. Інфляція – це загальне зростання виробництва.

3. Зміна обсягу виробництва та рівня зайнятості не пов’язані з циклічними коливаннями економіки.
4. Фрикційна форма безробіття не тільки не шкідлива, але й бажана для суспільства.
5. Інфляція є причиною зниження реальних доходів у всіх верств населення.
я.
6. Нерівномірність розміщення природних багатств на земній кулі є важливим чинником міжнародного поділу праці.
7. Чистий експорт – це сума експорту та імпорту.
8. Імпорт товарів і послуг спричиняє зростання внутрішніх цін.
9. Підсумок платіжного балансу країни дорівнює нулю.
10. Принцип порівняльної переваги вперше сформулював Д.Рікардо.

Завдання для самостійного виконання

Завдання 1. Визначте статус осіб, перелічених нижче, з точки зору їх відношення до зайнятості і до робочої сили:

а) робітник, звільнений за власним бажанням;
б) робітник, переведений на режим роботи неповного робочого дня;
в) вчитель, який за станом здоров’я більше не може працювати;
г) звільнений робітник, який протягом тривалого часу не зміг знайти роботу і тому припинив її пошуки;
д) студент денного відділення учбового закладу;
є) автомеханік, який навчається на вечірньому відділені учбового закладу;
ж) домашня господарка, яка займається лише своїм домом і сім’єю.

Завдання 2. Про які види безробіття йдеться у кожному з положень:

а) люди без роботи, що шукають іншу роботу з кращими умовами праці;
б) люди, які тривалий час не мали роботи і втратили кваліфікацію, живуть за рахунок випадкових заробітків;
в) люди, що втратили роботу через впровадження малолюдної або безлюдної технології, яка ґрунтується на електронній техніці;
г) люди, котрі здобули нову спеціальність і шукають відповідної роботи;
д) безробітні внаслідок економічної кризи;
е) люди, що втратили роботу через структурну перебудову економіки.

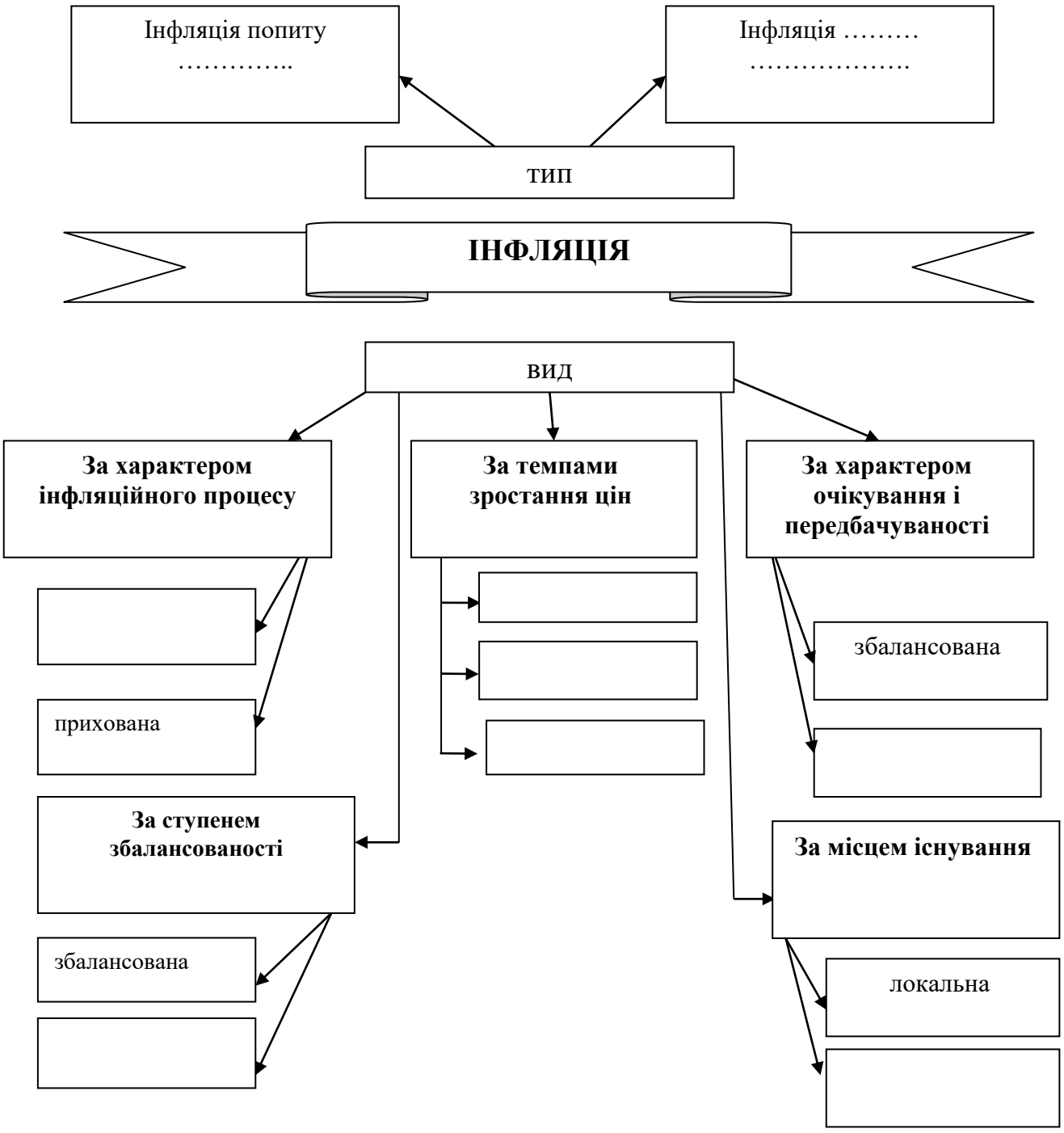
Завдання 3. Аргументуйте або спростуйте такі тези:

1. В економічній практиці суб’єктам господарювання важливо не тільки всебічно і правильно виміряти інфляцію, але й відповідно оцінити її наслідки та адаптуватися до них. З цієї точки зору, перш за все, мають значення структурні характеристики динаміки цін. Під час так званої збалансованої інфляції ціни товарів зростають, зберігаючи колишні співвідношення між собою. Особливе

значення при цьому має збалансованість їх загального зростання з цінами на ринку праці.

2. Інфляційний процес є притаманним для економіки сучасної України та більшості держав світу. Водночас він має досить багато форм прояву, які можуть різнитись від загальної економічної, соціальної та політичної ситуації у окремій країні.

Завдання 4. Завершіть структурно-логічну схему.

Завдання 5. Міркуємо та аналізуємо.

На сьогоднішній день на стан міжнародної торгівлі впливає цілий комплекс чинників, які наведено на рисунку. Наведіть приклади їх впливу.

Завдання 6. Напишіть есе на одну із запропонованих тем:

1. Роль, цілі та види вільних економічних зон.
2. Особливості міграції трудових ресурсів у світовій економіці.
3. Яким Ви бачите майбутнє України у світовій економіці?
4. Які види товарів Україна буде імпортувати (експортувати) в майбутньому?
5. Фактори та переваги міжнародного розподілу праці.

Завдання 7. Аналіз ситуації.

Сучасний Китай стрімко розвивається. За обсягами іноземних інвестицій займає одне з перших місць у світі. Які, на вашу думку, наслідки мають перевищення іноземних інвестицій у Китаї над власними інвестиціями? Чи означає це, що іноземні інвестори набувають контролю над економікою Китаю? Які переваги одержує Китай від іноземних інвестицій?

ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗА ПІДСУМКАМИ ВИВЧЕНОГО

1. Виникнення економічної теорії та основні етапи її розвитку.
2. Предмет економічної теорії.
3. Методи економічного аналізу.
4. Функції економічної теорії.
5. Економічні закони та категорії.
6. Економічна теорія й економічна політика.
7. Економічні потреби суспільства. Закон зростання потреб.
8. Економічні ресурси та їх структура.
9. Виробничий потенціал і межа виробничих можливостей.
10. Економічна система: сутність, структурні елементи і критерії класифікації.
11. Типи економічних систем та їх еволюція.
12. Національні моделі змішаної економіки.
13. Основні риси країн з перехідною економікою.
14. Поняття власності. Типи, форми і види власності.
15. Трансформація форм власності в Україні.
16. Приватизація державного майна в Україні.
17. Форми організації суспільного виробництва.
18. Товар і його властивості.
19. Розвиток форм вартості.
20. Виникнення грошових відносин. Еволюція і типи грошей.
21. Сутність і функції грошей.
22. Види грошей.
23. Закони грошового обігу.
24. Сутність ринку та умови його функціонування.
25. Структура та види ринку.
26. Особливості формування та функціонування сучасних ринкових відносин в Україні.
27. Конкуренція: сутність, види і роль у ринковій економіці.
28. Інфраструктура ринку. Формування ринкової інфраструктури в Україні.
29. Типи ринкових структур.
30. Біржа та її види.
31. Сутність попиту. Закон попиту. Нецінові фактори попиту.
32. Сутність пропозиції. Закон пропозиції. Нецінові фактори пропозиції.
33. Взаємодія попиту і пропозиції. Ринкова рівновага.
34. Еластичність попиту і пропозиції. Коефіцієнт еластичності.
35. Ціна в ринковій економіці.
36. Сутність підприємництва, його функції та умови існування.
37. Організаційно-правові форми підприємств.
38. Сутність витрат виробництва, їх види та структура.
39. Сутність прибутку, його види та функції.
40. Основний та оборотний капітал підприємства.
41. Фізичне і моральне зношування основного капіталу.

42. Особливості підприємництва в аграрній сфері.
43. Види цінних паперів.
44. Сутність, види та джерела формування доходів.
45.Заробітна плата як форма доходу найманих працівників.
46. Номінальні та реальні доходи.
47. Нерівність в доходах та способи її вимірювання.
48.Сутність відтворення та його типи.
49.Система національних рахунків та її основні макроекономічні показники.
50. Валовий внутрішній продукт та способи його обчислення.
51. ВВП та показник чистого економічного добробуту.
52. Сукупний попит та сукупна пропозиція.
53. Функції фінансів та їх роль у ринковій економіці.
54. Державний бюджет: структура доходів і видатків.
55. Бюджетний дефіцит і державний борг.
56. Теоретичні погляди на роль держави в економіці та їх еволюція.
57. Економічні функції держави.
58. Форми, методи та інструменти державного регулювання.
59.Фіскальна політика держави.
60.Функції та класифікація податків.
61. Принципи формування податкової системи.
62. Монетарна політика держави.
63. Грошові системи та їх еволюція.
64. Банківська система та її структура.
65. Необхідність і сутність кредиту.
66. Функції та форми кредиту.
67. Економічні цикли: сутність, види. Економічні кризи.
68. Економічне зростання та його чинники.
69.Інфляція: поняття, види, причини виникнення та соціально-економічні наслідки.
70. Типи інфляції та методи стабілізації грошового обігу.
71. Безробіття, його рівень, види та форми.
72. Соціально-економічні наслідки безробіття. Крива Філіпса.
73. Закономірності розвитку світового господарства.
74. Проблеми інтеграції України у світове господарство.
75. Причини виникнення та соціально-економічна сутність глобальних проблем.

ТЕСТИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

Тестові завдання для перевірки знань з теми 1

1. Економічні відносини – це:
   а) відносини між людьми, пов'язані з їх повсякденним життям;
   б) міжнародні відносини;
   в) відносини між людьми, що склалися в процесі виробництва, розподілу і споживання товарів та послуг;
   г) відносини, що склалися в політичному, соціальному та духовному житті суспільства.
2. Які із наведених нижче понять не вивчає мікроекономіка?
   а) діяльність однієї фірми з метою отримання максимальної вигоди;
   б) альтернативні витрати;
   в) вплив держави на окремих учасників ринку;
   г) інфляція.
3. Термін «економічна модель» означає:
   а) статистичне дослідження економічних процесів;
   б) повне і детальне описання функціонування економіки;
   в) спрощене описання економічних явищ, фактів і залежностей між ними;
   г) будь-яке описання економічних явищ.
4. Яке з положень комплексно розкриває основні функції економічної теорії?
   а) економічна теорія повинна розкривати економічні закони;
   б) економічна теорія виконує практичну, пізнавальну функції та формує економічне мислення;
   в) економічна теорія розробляє наукові основи управління народним господарством.
5. Виберіть найбільш коректне визначення економічної теорії:
   а) наука, що вивчає, як краще організувати роботу підприємства, щоб отримати максимальний прибуток;
   б) наука, що вивчає діяльність різноманітних учасників ринку;
   в) наука, яка аналізує і прогнозує економічні ситуації в країні;
   г) наука, яка вивчає, як суспільство використовує обмежені ресурси для виробництва товарів і послуг з метою задоволення потреб суспільства.
6. У чому сутність методу абстракції?
   а) у розчленуванні цілого на окремі елементи і дослідженні кожного з них окремо;
   б) у логічному висновку про ціле на основі окремих фактів;
   в) у відмові від поверхневих, несуттєвих сторін явища і зосередженні на з'ясуванні внутрішніх, суттєвих зв'язків.
7. Модель «кругообігу ділової активності» демонструє:
   а) кругообіг товарів, ресурсів і грошей в економіці;
   б) циклічність економічного розвитку країни;
   в) яким чином здійснюється ефективний розподіл обмежених ресурсів в суспільстві.
8. А. Сміт є представником:

а) меркантилізму;
б) класичної політичної економії;
в) неокласицизму.

9. Який напрям економічної думки проголошує зображення дійсності в історико-національному аспекті єдиною метою політекономії?
а) інституціоналізм; в) неолібералізм;
б) історична школа; г) марксизм.

10. Хто із вказаних економістів першим застосовує макроекономічний підхід до аналізу економічних процесів?
а) Р. Харрод; в) А. Сміт;
б) Дж. Кейнс; г) К. Маркс.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 2

1. Поняття «обмеженість ресурсів» в економіці означає, що:
а) неможливо використати наявні у суспільстві ресурси з максимальною вигодою;
б) ресурсів, які є у розпорядженні суспільства, недостатньо для задоволення потреб всіх його членів;
в) економічні ресурси не відновлюються.
2. Виробничим фактором «капітал» називають:
а) джерела доходів;
б) вироблені засоби виробництва;
в) засоби для фінансування.
3. На лінії виробничих можливостей зростання виробництва одного виду продукту поєднується:
а) зі скороченням виробництва іншого виду продукту;
б) зі зростанням виробництва іншого виду продукту;
в) із постійним обсягом виробництва іншого виду продукту.
4. Які із перерахованих потреб не відносяться до класифікації потреб за суб'єктами?
а) особисті потреби;
б) духовні потреби;
в) державні потреби.
5. Економічні потреби – це:
а) потреби, які можуть бути задоволені шляхом споживання товарів або послуг;
б) блага, необхідні людині;
в) товари і послуги, які Ви можете придбати на обмежені ресурси;
г) природні ресурси, капітал та праця.
6. Оскільки потреби людей безмежні, а ресурси для їх задоволення обмежені, суспільство прагне ефективно використовувати наявні ресурси. Це означає, що суспільство повинно:
а) балансувати доходи і видатки;
б) обмежувати використання ресурсів;

в) зберігати якомога більше грошей;

г) використовувати ресурси таким чином, щоб отримувати максимальну віддачу.

7. Які події повинні мати місце, щоб стався зсув кривої виробничих можливостей економіки країни?

а) підвищення рівня народжуваності у країні;

б) вдосконалення технології виробництва;

в) припинення інфляції;

г) зменшення обсягів виробництва одних товарів на користь збільшення обсягів виробництва інших товарів.

8. Альтернативні витрати нового стадіону – це:

а) зарплата охороні та іншому персоналу;

б) ціна будівництва стадіону в наступному році;

в) зміна реальної ставки податку, яка виплачується з доходів стадіону;

г) ціна інших товарів та послуг, виробництво яких принесено в жертву будівництву цього стадіону.

9. Який з варіантів відповіді перелічує ресурси в послідовності: природні, капітальні, трудові?

а) земля, сіялка, облігація;

б) тракторист, нафта, гроші;

в) вода, обладнання, фермер;

г) верстат, насіння, добрива.

10. Які потреби лежать в основі піраміди Маслоу?

а) у самореалізації;

б) фізіологічні;

в) намагання уникнути ризику;

г) у визнанні.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 3

1. Визначте, в якій економічній системі діє право використовувати приватні економічні ресурси за своїм вибором, відкривати та закривати виробництво за своїм бажанням, самостійно вибирати сферу діяльності та визначати її масштаби:

а) традиційній;

б) адміністративно-керованій;

в) ринковій економіці вільної конкуренції.

2. Вкажіть складові продуктивних сил суспільства:

а) праця, робоча сила і предмети праці;

б) засоби виробництва і люди з досвідом і навичками;

в) засоби праці, засоби виробництва, праця.

3. Які риси характерні для адміністративно-командної системи?

а) конкуренція виробників;

б) дефіцит споживчих товарів;

в) ціни на переважну більшість товарів визначаються державою.

4. Які загальні риси притаманні для таких економічних систем, як традиційна і командно-адміністративна?

а) відсутність приватної власності на землю;

б) планування національної економіки;

в) обмежена роль товарного виробництва.

5. Змішана економіка – це:

а) сукупність різних укладів господарювання;

б) сполучення механізмів саморегулювання економіки з координуючою діяльністю держави;

в) сума великих і дрібних підприємств.

6. «Економічна система»:

а) потребує поєднання індивідуальних ринків, пов'язаних один з одним;

б) представляє собою конкретну систему інституціональних установ і координаційний механізм, які використовуються при вирішенні проблеми ефективного розподілу ресурсів;

в) потребує наявності якої-небудь центральної влади (наприклад, державної), що координує економічну діяльність загалом;

г) представляє собою схему, яка дозволяє фірмі одержувати гроші за рахунок діяльності інших фірм.

7. Основними перевагами ринкової економіки є:

а) забезпечення ефективного розподілу ресурсів та економічної свободи;

б) рівномірний розподіл особистих доходів і забезпечення повної зайнятості;

в) забезпечення стабільності цін і справедливого розподілу особистих доходів;

г) ліквідація дискримінації і зведення до мінімуму забруднення навколишнього середовища.

8. Яка з наведених характеристик не стосується ринкової економіки?

а) конкуренція; в) приватна власність;

б) централізоване планування; г) свобода підприємницького вибору.

9. Основними перевагами ринкової економіки є:

а) забезпечення ефективного розподілу ресурсів та економічної свободи;

б) рівномірний розподіл особистих доходів і забезпечення повної зайнятості;

в) забезпечення стабільності цін і справедливого розподілу особистих доходів;

г) ліквідація дискримінації і зведення до мінімуму забруднення навколишнього середовища.

10. Головні проблеми економіки: що? як? для кого виробляти?:

а) не існують у країнах з ринковою економікою;

б) не вирішуються у країнах з командною економікою;

в) цілком вирішені урядом України;

г) існують у всіх країнах і існуватимуть, поки існує обмеженість ресурсів.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 4

1. Які з наведених рис притаманні натуральній формі виробництва?

а) суспільний поділ праці знаходиться у зародковому стані;
б) суспільний поділ праці знаходиться у розвиненому стані;
в) продукт праці розподіляється за допомогою обміну;
г) характеризується замкнутістю, продукти призначаються для задоволення власних потреб;
д) продукт праці для виробника не має споживної вартості.

2. Яке з положень є визначенням товарного виробництва?
а) це процес перетворення людиною речовини природи з метою одержання необхідних життєвих засобів;
б) це організація суспільного господарства, за якої господарюючі суб'єкти виробляють необхідні суспільству продукти й послуги;
в) це організація суспільного господарства, в якому відокремлені виробники виробляють продукти і послуги для обміну, продажу.

3. У чому знаходить свій вияв економічна відособленість виробників?
а) у зосередженні на певній території окремого майнового виробничого комплексу;
б) у переході від простого до розширеного відтворення;
в) у самостійному веденні господарства, привласненні створеного продукту, забезпеченні умов відтворення і майновій відповідальності за неефективне господарювання.

4. Що обумовлює існування всередині товарного виробництва двох його основних різновидів: простого і капіталістичного?
а) тип приватної власності на засоби виробництва;
б) галузь, в якій функціонує виробництво;
в) рівень спеціалізації виробництва.

5. Яке з визначень правильно розкриває сутність товару як економічної категорії?
а) це річ або послуга, створена працею людини;
б) це продукт праці, створений виробником для задоволення певних виробничих чи особистих потреб;
в) це продукт праці, створений виробником для продажу.

6. Яке з визначень розкриває сутність вартості товару?
а) вартість товару – це матеріальні витрати виробника на виробництво товару;
б) вартість товару – це витрачена праця виробника на виготовлення товару;
в) вартість товару – це суспільна праця, втілена в товарі.

7. Яке з визначень характеризує працю товаровиробника як абстрактну?
а) це продуктивна праця, що створює матеріальні життєві блага;
б) це праця людини з фізіологічного погляду (як витрати розумової, нервової, фізичної енергії), що створює вартість;
в) це ручна або технічно недостатньо оснащена праця.

8. За яких умов товар реалізується на ринку за вартістю виробництва?
а) коли попит перевищує пропозицію;
б) коли пропозиція перевищує попит;
в) коли насиченість ринку цим товаром (пропозиція) збігається з величиною

суспільного попиту на нього.

9. За яких умов виникає товарне виробництво?
   а) суспільного характеру праці;
   б) суспільного поділу праці;
   в) наявності приватної власності;
   г) економічної відокремленості виробника;
   д) наявності споживчих благ.

10. Сучасне товарне виробництво відрізняється від простого товарного виробництва тим, що:
   а) ґрунтується на приватній власності;
   б) засноване на багатоманітних формах власності;
   в) розвивається у зв'язку з третім суспільним поділом праці;
   г) використовує в основному інтелектуальну працю;
   д) регулюється законами товарного виробництва;
   е) виникає у зв'язку з переходом до постіндустріальної цивілізації.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 5

1. Яке із наведених понять не належить до ринкової економіки?
   а) приватна власність;
   б) обмеженість ресурсів;
   в) повний адміністративний контроль над виробництвом і споживанням товарів і послуг;
   г) конкуренція.

2 Яке завдання виконує інфраструктура ринку?
   а) формує ринковий попит;
   б) здійснює відбір найефективніших підприємницьких структур;
   в) обслуговує ринок, забезпечує можливості виконання властивих йому функцій.

3. Яких осіб не можна зарахувати до учасників «тіньового ринку» ?
   а) підпільного торгівця наркотиками;
   б) кандидата наук, який за патентом продає на ринку імпортні товари;
   в) викладача-репетитора;
   г) приватного стоматолога, деякі послуги якого не зареєстровані.

4. Які два типи ринку включені в модель кругообігу?
   а) реальний і грошовий;
   б) реальний і ринок товарів і послуг;
   в) грошовий ринок і ринок ресурсів;
   г) ринок товарів і послуг і ринок ресурсів.

5. Фондова біржа – це ринок, на якому:
   а) продають і купують цінні папери;
   б) торгують іноземною валютою;
   в) укладають угоди за кредити;
   г) торгують товарами виробничого призначення.

6. До ринкової інфраструктури належить все нижчеперелічене окрім:

а) товарних бірж;
б) біржі праці;
в) фондової біржі;
г) бюджету держави.

7 До переваг ринку належить все перелічене окрім:
а) ефективного розподілу та використання ресурсів;
б) високого ступеню адаптивності до умов виробництва;
в) свободи вибору покупців та продавців;
г) несприятливого впливу на навколишнє середовище.

8. До основних причин появи ринку відносять:
а) обмежені виробничі можливості;
б) спеціалізацію;
в) економічне відокремлення товаровиробників.

9. Якщо сучасна економіка є регульованою, то чи є потреба використовувати ринкові регулятори? В якому з положень дається відповідь на це запитання?
а) ринковий механізм у регульованій економіці непотрібний;
б) ринкові регулятори повинні використовуватися в органічному поєднанні з державними та недержавними;
в) ринковий механізм повинен використовуватися лише в окремих галузях економіки?

10. Що не охоплює поняття «ринок цінних паперів»?
а) акції;
б) облігації;
в) казначейські білети;
г) майнові приватизаційні сертифікати.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 6

1. Закон попиту передбачає, що:
а) перевищення пропозиції над попитом викликає зниження ціни;
б) якщо доходи споживачів збільшуються, то вони купують більше товарів;
в) крива попиту має позитивний нахил;
г) коли ціна товару знижується, то обсяг покупок збільшується.

2. Товар вважається нормальним, якщо попит на нього:
а) збільшується зі зростанням ціни товару-замінника;
б) зменшується зі збільшенням доходів споживачів;
в) збільшується зі збільшенням доходів споживачів;
г) скорочується зі зростанням ціни товару-доповнювача.

3. Якщо два товари взаємозамінні, то зростання ціни на перший викликає:
а) падіння попиту на другий товар;
б) збільшення попиту на другий товар;
в) збільшення обсягу попиту на другий товар;
г) падіння обсягу попиту на другий товар.

4. Які з наведених далі чинників не призведуть до зміщення кривої попиту на футбольні м’ячі?
а) падіння ціни на футбольні бутси;

б) збільшення чисельності хлопців віком 10 років;
в) зростання ціни на футбольні м’ячі;
г) всі наведені чинники спричиняють змішення кривої попиту на футбольні м’ячі.

5. Закон пропозиції, якщо ціни зростають, а інші умови незмінні, проявляється:
а) у збільшенні пропозиції;
б) у зниженні пропозиції;
в) у збільшенні обсягу пропозиції;
г) у зниженні обсягу пропозиції.

6. На ринкову пропозицію безпосередньо не впливають:
а) ціни ресурсів;
б) число фірм;
в) доходи споживачів;
г) зміни технології виробництва.

7. Підвищення ціни на матеріали, необхідні для виробництва товару Х, викличе:
а) зміщення кривої попиту вгору праворуч;
б) зміщення кривої пропозиції вгору праворуч;
в) зміщення кривої попиту і пропозиції вгору;
г) зміщення кривої пропозиції вниз праворуч.

8. До підвищення рівноважної ціни товару може призвести:
а) збільшення попиту на товар;
б) зменшення попиту на товар;
в) збільшення пропозиції товару;
г) одночасне і однакове збільшення попиту і пропозиції.

9. Встановлення державою ціни на рівні, вищому за рівноважний, викликає:
а) появу стійкого надлишку товару;
б) зменшення пропозиції;
в) появу дефіциту товару;
г) збільшення попиту.

10. Якщо на ринку певного товару одночасно зростуть попит і пропозиція, то:
а) рівноважна ціна та рівноважна кількість зростуть;
б) рівноважна ціна та рівноважна кількість не зміняться;
в) рівноважна ціна зросте, але вплив на рівноважну кількість невизначений;
г) рівноважна кількість збільшиться, але вплив на рівноважну ціну невизначений.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 7

1. Який з типів ринкової структури поширюється на найбільшу кількість ринків товарів і послуг?
а) досконала конкуренція;
б) олігополія;
в) монополія;
г) монополістична конкуренція.

2. Конкуренція в економіці:
а) сприяє лише збиткам більшості підприємців;
б) небажане явище для підприємців;
в) небажане явище для держави;
г) забезпечує підприємцю свободу вибору.
3. На відміну від досконало конкурентної фірми, монополіст:
а) має справу з абсолютно еластичною кривою попиту;
б) може вибрати будь-який обсяг виробництва продукції та продати її за будь-якою ціною;
в) може призначити будь-яку ціну на свою продукцію;
г) за наявною кривою ринкового попиту може вибрати таку комбінацію ціни та обсягу виробництва, яка принесе йому максимальний прибуток.
4. Садівник на своїй ділянці зібрав великий урожай яблук і вирішив продати їх за цінами, вищими ніж ринкові. Його дії:
а) підвищать ціни на яблука;
б) зменшать ціни на яблука;
в) не вплинуть на ринкову ціну яблук;
г) на основі наведених даних неможливо дати правильну відповідь.
5. У місті відкрився перший нічний магазин. Це приклад:
а) природної монополії;
б) тимчасової монополії;
в) вимушеної монополії;
г) монопсонії.
6. Який з ринків найбільше нагадує ринок олігополії?
а) ринок картоплі;
б) ринок одягу;
в) ринок літаків;
г) ринок електропостачання.
7. Монопсонія – це:
а) наявність одного продавця на ринку;
б) наявність одного покупця на ринку;
в) ринок, де зустрічаються монополіст-покупець та монополіст-продавець;
г) ринок, де приватній монополії протистоїть монополія держави.
8. Монополістична конкуренція – це форма ринку, яка характеризується:
а) великою кількістю конкуруючих фірм, що виробляють однорідну продукцію;
б) великою кількістю конкуруючих фірм, що виробляють неоднорідну продукцію;
в) невеликою кількістю конкуруючих фірм;
г) наявністю однієї великої фірми і кількох невеликих фірм.
9. Продаж товарів за штучно зниженими цінами називається:
а) монополією;
б) ціновою дискримінацією;
в) демпінгом;
г) клірингом.

10. Найвищий рівень диференціації продукту притаманний ринку:
а) досконалої конкуренції;
б) монополістичної конкуренції;
в) олігополії;
г) монополії.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 8

1. Бюджет родини – це:
а) загальна сума грошових доходів родини;
б) сума усіх видатків родини за певний період часу;
в) загальна сума грошових доходів і споживчої заборгованості родини;
г) структура усіх доходів і видатків родини за певний період часу.
2. У країнах із розвиненою ринковою економікою у структурі доходів родини найвищу питому вагу має (мають):
а) заробітна плата;
б) доходи від підсобного господарства;
в) майнові доходи;
г) державні трансферні платежі.
3. Який показник найточніше характеризує рівень життя?
а) грошові доходи населення;
б) реальний дохід на душу населення;
в) рівень безробіття;
г) темп інфляції?
4. Доходи домогосподарств розпадаються на:
а) споживання, заощадження, інвестиції;
б) споживання і заощадження;
в) споживання й інвестиції;
г) заощадження й інвестиції.
5. Премія – це вид зарплати:
а) основної;
б) додаткової;
в) відрядної;
г) погодинної.
6. Прибуток дорівнює:
а) виручка мінус податки і амортизація;
б) виручка мінус зарплата;
в) актив мінус пасив.
г) доходи мінус витрати.
7. Яку форму доходу отримує власник земельного ресурсу?
а) прибуток; в) зарплату;
б) ренту; г) позичковий процент.
8. Реальна заробітна плата – це:
а) кількість товарів та послуг, придбаних на номінальну з/п;
б) з/п, яка залишилася після сплати податків та інших платежів;
в) сума витрат родини протягом місяця.
9. Установлення державою мінімальної заробітної плати – це:

а) рекомендована нижня межа індивідуального доходу;
б) розмір прожиткового мінімуму;
в) нижня межа заробітної плати на будь-якому підприємстві;
г) вартість основних продуктів споживання за певний період.

10. Номінальна заробітна плата – це:
а) нарахована з/п;
б) з/п за вирахуванням податків та інших платежів;
в) з/п плюс грошові надходження з інших джерел.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 9

1. Організаційні форми бізнесу – це:
а) великі, середні і малі підприємства;
б) одноосібне володіння, партнерство (товариство) і корпорація;
в) приватні і державні підприємства;
г) жодна з наведених відповідей не є правильною.

2. Вищим органом управління акціонерним товариством є:
а) рада директорів;
б) збори уповноважених;
в) загальні збори акціонерів;
г) збори власників привілейованих акцій.

3. Власники звичайних акцій отримують частину прибутку корпорації у формі:
а) відсотка; в) дивідендів;
б) заробітної плати; г) збільшення вартості капіталу.

4. Відповідальність усіх власників підприємства є необмеженою у:
а) повному товаристві;
б) змішаному товаристві;
в) товаристві з обмеженою відповідальністю;
г) відкритому акціонерному товаристві.

5. Господарство буде одноосібним якщо ним:
а) володіє держава;
б) володіють члени сім'ї;
в) володіє кілька осіб, які не перебувають між собою в родинних стосунках;
г) володіє одна особа.

6. Акціонерне товариство – це:
а) об’єднання людей, які здійснюють спільну господарську діяльність;
б) колектив співвласників, кожен з яких володіє акціями;
в) колектив співвласників, частина яких володіє акціями;
г) велике підприємство, засноване на спільній державній і приватній власності.

7. Критерієм, що визначає приналежність підприємства до крупного, середнього та дрібного є:
а) чисельність працівників;
б) асортимент продукції, що випускається;
в) обсяг виробництва;
г) ефективність виробництва.

8. До основних виробничих фондів підприємства не належать:
а) виробничі будівлі;
б) устаткування;
в) машини та інструменти;
г) предмети праці;
9. Амортизація – це:
а) вартість предметів праці, що увійшли у виготовлений продукт;
б) вартість основного капіталу перенесена на виготовлений продукт;
в) вартість транспортних витрат;
г) орендна плата за використаний основний капітал.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 10

1. У короткостроковому періоді:
а) всі ресурси є фіксованими;
б) обсяги хоча б одного ресурсу не можна змінити;
в) не існує фіксованої кількості ресурсів;
г) кількість трудових ресурсів можна змінювати.
2. Граничні витрати – це витрати:
а) виробництва продукції найгіршої якості;
б) випуску додаткової одиниці продукції;
в) використання додаткової одиниці ресурсу;
г) використання ресурсу найгіршої якості.
3. За якою з наведених формул можна визначити загальні витрати?
а)VC – FC;
б) VC + FC;
в) FC + VC + MC;
г) (FC + VC)/Q.
4. Яке з наведених тверджень є правильним?
а) бухгалтерські витрати плюс економічні витрати дорівнюють нормальному прибутку;
б) економічний прибуток мінус бухгалтерський прибуток дорівнює явним витратам;
в) бухгалтерський прибуток мінус неявні витрати дорівнює економічному прибутку;
г) економічний прибуток мінус неявні витрати дорівнює бухгалтерському прибутку.
5. Що з наведеного нижче належить до постійних витрат?
а) орендна плата;
б) плата за сировину;
в) плата за електроенергію;
г) заробітна плата.
6. Які витрати належать до змінних?
а) відсотки за банківський кредит і витрати на сировину;
б) орендна плата і вартість обладнання;
в) заробітна плата, вартість електроенергії і матеріалів, що використовуються;

г) всі витрати, необхідні для випуску продукції.

7. Який фактор збільшує постійні витрати фірми?
   а) підвищення заробітної плати робітників;
   б) підвищення цін на сировину та паливо;
   в) підвищення залізничних тарифів;
   г) підвищення заробітної плати управлінського персоналу.
8. Економічний прибуток фірми менший за бухгалтерський на:
   а) суму амортизації;
   б) суму альтернативної вартості власних ресурсів фірми;
   в) суму постійних витрат фірми;
   г) суму змінних витрат фірми.
9. Економічний прибуток утворюється як різниця:
   а) між сукупним виторгом і зовнішніми витратами;
   б) між сукупним виторгом і внутрішніми витратами;
   в) між сукупним виторгом і економічними витратами;
   г) між сукупним виторгом і неявними витратами.
10. Собівартість продукції – це:
   а) грошовий вираз витрат на виробництво та реалізацію продукції;
   б) узагальнюючий показник, який відображає стан техніки та рівень організації виробництва;
   в) показник, який відображає стан економічного обґрунтування господарювання на підприємстві;
   г) усі відповіді правильні.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 11

1. Перерозподіл доходів, як функція держави, пов’язаний із:
   а) необхідністю держави подолати вади ринкового саморегулювання;
   б) неефективним за Паретто розподілом обмежених ресурсів;
   в) нерівномірністю розподілу доходів між членами суспільства;
   г) необхідністю забезпечити людей суспільними товарами;
   д) необхідністю забезпечити людей обов’язковими товарами.
2. Сутність політики вільної торгівлі полягає у:
   а) захисті внутрішнього ринку від іноземної конкуренції;
   б) відкритості економіки з одночасним застосуванням заходів щодо захисту внутрішнього ринку;
   в) демонополізації зовнішньої торгівлі;
   г) відкритості економіки для експорту та імпорту товарів.
3. Економічна функція держави полягає у:
   а) створенні умов для спокійного та гармонійного розвитку суспільства;
   б) забезпеченні цілісності та збереженні суспільства, формою якого є ця держава;
   в) забезпеченні на всій території країни прав і свобод людини і громадянина;
   г) створенні передумов, необхідних для ефективної економічної діяльності суспільства;

д) підтримуванні свободи, суверенітету та історичного існування народів конкретної країни в рамках світового співробітництва.

4. Правове регулювання в Україні стосується підприємств:
а) приватного сектору;
б) державного сектору;
в) корпоративного сектору ;
г) всіх секторів економіки.

5. До прямих методів державного регулювання цін належить:
а) «заморожування» (блокування) цін;
б) уведення граничних нормативів рентабельності;
в) диференціація ставок товарних податків;
г) зміна ставок ввізного мита;
д) пільгове оподаткування та кредитування.

6. Що з наведеного нижче стосується негативних зовнішніх ефектів?
а) дефіцит освітніх послуг;
б) високі ринкові ціни на комп'ютери;
в) кислотні дощі;
г) низькі ринкові ціни на комп'ютери.

7. Що найкраще відповідає критерію суспільних товарів?
а) вища освіта;
б) національна оборона;
в) кабельне телебачення;
г) мобільний телефон.

8. До основних принципів соціальної політики держави відноситься:
а) раціональність;
б) соціальна справедливість;
в) соціальна безпека;
г) усі відповіді правильні.

9. Морський маяк є традиційним прикладом суспільного блага, тому що:
а) приватним фірмам не вигідно його виготовляти і обслуговувати;
б) приватні фірми не прагнуть фінансувати суспільні інтереси;
в) він є товаром спільного користування і надається державою;
г) світло маяка можуть використовувати кораблі, власники яких не платять за цю послугу, і таку поведінку недоцільно забороняти.

10. Держава повинна забезпечувати деякі суспільні товари, наприклад такі, як національна оборона, тому що:
а) неможливо позбавити користуватися суспільним товаром тих, хто за нього не платить;
б) приватний бізнес не любить надавати послуги уряду;
в) коли хто-небудь користується суспільним товаром, інші отримують менше;
г) окремі члени суспільства не отримують жодної вигоди від суспільних товарів.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 12

1. Політику уряду, спрямовану на регулювання грошової маси, ставки відсотка та умов надання кредитів, називають:
а) монетарною політикою;
б) політикою розподілу доходів;

в) соціальною політикою;
г) фіскальною політикою.

2. Термін «облікова ставка» означає:
а) ставку відсотка за кредитами комерційних банків;
б) ставку відсотка за кредитами, які Центральний банк надає комерційним банкам;
в) ставку відсотка, за якою комерційні банки приймають внески клієнтів на депозитні рахунки;
г) ставку відсотка за строковими депозитами комерційного банку.

3. Найменший обсяг грошової маси включає грошовий агрегат:
а) M_0; б) M_1; в) M_2; г) M_3.

4. Реальна купівельна спроможність грошей в обігу визначається:
а) величиною реальних залишків та грошовими фондами;
б) кількістю грошей в обігу та швидкістю їх обігу;
в) грошовою базою;
г) величиною реальних залишків та грошовою базою.

5. Яке знаряддя не можна зарахувати до інструментів монетарної політики?
а) норму резервування для комерційних банків;
б) ставку оподаткування;
в) облікову ставку;
г) операції на відкритому ринку.

6. Норма резервування депозитів – це:
а) відсоткова частка суми депозитів, які комерційний банк має тримати у Центральному банку;
б) відсоткова ставка, за якою комерційні банки приймають від клієнтів внески на депозитні рахунки;
в) ставка відсотка за кредитами, які Центральний банк надає комерційним банкам;
г) відсоткова частина депозитів, яку комерційний банк надає в позику.

7. Операції на відкритому ринку – це:
а) установлення Центральним банком певної облікової ставки;
б) купівля і продаж Центральним банком облігацій державної позики та інших цінних паперів;
в) установлення Центральним банком норми обов'язкового резервування депозитів;
г) випуск Центральним банком готівки в обіг.

8. Якщо Центральний банк проводить політику «дешевих грошей», то він:
а) за допомогою інструментів монетарної політики збільшує пропозицію грошей, що призводить до зниження процентної ставки і робить кредитні ресурси доступнішими;
б) за допомогою інструментів монетарної політики зменшує кредитні ресурси комерційних банків, що призводить до зростання рівня ставки процента і робить кредитні ресурси менш доступними для виробників;
в) знецінює національну валюту щодо іноземної валюти;
г) робить іноземну валюту дешевшою порівняно з національною.

9. Якщо Центральний банк проводить політику «дорогих грошей», то він:
а) за допомогою інструментів монетарної політики збільшує пропозицію грошей, що призводить до зниження процентної ставки і робить кредитні ресурси доступнішими;
б) за допомогою інструментів монетарної політики зменшує кредитні ресурси комерційних банків, що призводить до зростання рівня ставки процента і робить кредитні ресурси менш доступними для виробників;
в) знецінює національну валюту щодо іноземної валюти;
г) робить іноземну валюту дешевшою порівняно з національною.
10. Яка ставка відсотка визначається з корекцією щодо інфляції?
а) номінальна; в) правильні варіанти а) та б);
б) реальна; г) правильної відповіді немає.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 13

1. Обов'язкові платежі державі з боку фізичних і юридичних осіб називаються:
а) внески; в) субсидії;
б) податки; г) дотації.
2. Податок на додану вартість є:
а) прогресивним прибутковим податком;
б) податком на майно;
в) податком на споживання;
г) податком на доход акціонерного товариства.
3. До прямих податків відноситься податок:
а) на прибуток підприємства; в) мито;
б) на додану вартість; г) на доходи фізичних осіб.
4. До непрямих податків відносять:
а) податок на прибуток підприємства;
б) податок на додану вартість;
в) мито;
г) на доходи фізичних осіб.
5. Державний бюджет – це:
а) кошторис витрат держави;
б) державна скарбниця;
в) фінансовий план надходжень і державних витрат;
г) кошторис надходжень держави.
6. Дефіцит бюджету – це:
а) сума перевищення видатків держави над її доходами в кожний даний рік;
б) сума перевищення доходів держави над її видатками в кожний даний рік;
в) правильні відповіді – А і Б;
г) процентне відношення видатків держави до ВВП.
7. Державний бюджет стає дефіцитним, якщо:
а) зростають податки;
б) зменшується податковий тиск;
в) державні витрати перевищують доходи;
г) розширюються соціальні програми.

8. Урядова політика в галузі витрат і оподаткування називається:
а) монетарною політикою;
б) політикою розподілу доходів;
в) соціальною політикою;
г) фіскальною політикою.
9. Антиінфляційна фіскальна політика передбачає:
а) зростання рівня оподаткування та скорочення державних видатків;
б) скорочення і податкових надходжень, і державних видатків;
в) зростання податків і більш високий рівень державних видатків;
г) постійний рівень і державних видатків, і податкових надходжень.
10. Крива Лаффера показує:
а) залежність податкової ставки від фінансування суспільних витрат;
б) залежність податкової ставки від податкових надходжень до бюджету;
в) залежність державних витрат від податкової ставки;
г) залежність між обсягом податкових надходжень до бюджету і сукупною ставкою податку.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 14

1. Економічне зростання може бути проілюстровано:
а) зсувом кривої виробничих можливостей ліворуч;
б) зсувом кривої виробничих можливостей праворуч;
в) рухом точки по кривій виробничих можливостей;
г) рухом від точки на кривій до точки всередині кривої виробничих можливостей.
2. Яке з наведених явищ не відповідає періоду економічного спаду?
а) зменшення обсягу допомоги по безробіттю;
б) зниження прибутку корпорацій;
в) скорочення податкових надходжень;
г) падіння курсу акцій.
3. Що не характерно для фази піднесення?
а) зменшення безробіття;
б) підвищення продуктивності праці;
в) зростання кредитів;
г) скорочення інвестицій.
4. Які з названих нижче понять не відносяться до фаз ділового циклу?
а) інфляція; в) спад;
б) рецесія; г) пожвавлення.
5. Якщо підвищуються ціни на сировину, зростає заробітна плата, а обсяги виробництва та зайнятість знижуються, то це:
а) інфляція надлишкового попиту;
б) стагфляція;
в) інфляція витрат виробництва;
г) усі відповіді неправильні.
6. Екстенсивна форма розвитку економіки – це:

а) збільшення кількості працівників на підприємствах;
б) підвищення продуктивності праці;
в) впровадження ресурсозберігаючих технологій;
г) всі відповіді неправильні.

7. Які зовнішні ознаки інфляції в економіці країни?
а) зростання реальних доходів населення;
б) зростання цін тільки на споживчі товари;
в) зростання ціни робочої сили, скорочення пропозиції товарів;
г) зростання середнього рівня цін.

8. Що з наведеного нижче не стосується інфляції витрат (інфляції пропозиції)?
а) зростання цін на енергоносії;
б) зростання заробітної платні;
в) зростання обсягів випуску продукції;
г) зростання собівартості продукції.

9. Якщо номінальний дохід зріс на 8 %, а рівень цін – на 10 %, то реальний доход:
а) збільшився на 2%; в) зменшився на 2 %.;
б) збільшився на 18%; г) залишився без змін.

10. Природний рівень безробіття відрізняється від фактичного на величину:
а) циклічного безробіття; в) структурного безробіття;
б) фрикційного безробіття; г) нічим не відрізняється.

Тестові завдання для перевірки знань з теми 15

1.Міжнародна торгівля – це:
а) обмін товарами і послугами між національними господарствами різних країн;
б) спеціалізація окремих країн на виробництві певних видів продукції, якими ці країни обмінюються;
в) проведення спільних торгових ярмарок.

2. Якщо Україна збільшила мито на ввезення продуктів харчування, то це, напевне, призведе до:
а) збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні;
б) підвищення якості вітчизняних продуктів харчування;
в) підвищення цін не тільки на імпортні продукти харчування, а й на вітчизняні;
г) розширення вітчизняного товаровиробництва в більшості галузей.

3. Відносними перевагами спеціалізованого виробництва є:
а) випуск та обмін продукцією з меншими прямими витратами виробників;
б) випуск та обмін продукцією з меншими альтернативними витратами виробників;
в) випуск та обмін інноваційною продукцією;
г) випуск та обмін спеціалізованою продукцією.

4. Прикладами торгівельних бар’єрів є:
а) квоти;
б) мито;

в) стандарти на ввезені товари;
г) все вище зазначене.

5. Припустимо, що обмінний курс української гривні зростає. Що з наведеного нижче відбудеться в цьому випадку:
а) потрібно менше доларів, фунтів, іншої валюти для купівлі української гривні;
б) імпортні товари в Україні подорожчають;
в) інші країни будуть змушені платити більші суми за товари, вироблені в Україні;
г) ціни українських товарів у доларах знизяться?

6. У довгостроковому періоді у країнах із гнучким валютним курсом та високою інфляцією відбувається:
а) зростання курсу національної валюти;
б) падіння курсу національної валюти;
в) стабілізація курсу відповідно до нового рівня цін;
г) усі відповіді правильні.

7. Позитивними рисами міжнародного кредитування є:
а) сприяння та розширення міжнародної торгівлі;
б) оптимізація міжнародних розрахунків;
в) забезпечення додаткових фінансових джерел;
г) усі відповіді правильні.

8. Валютний курс – це:
а) ціна обміну долара до гривні;
б) ціна обміну долара до євро;
в) ціна національної грошової одиниці, яка виражена в грошових одиницях інших країн;
г) усі відповіді не правильні.

9. Глобалізація змінює зміст світових господарських зв’язків таким чином, що:
а) темпи зростання міжнародної торгівлі випереджають темпи зростання виробництва;
б) темпи зростання виробництва випереджають темпи зростання міжнародної торгівлі;
в) зростає міжнародний обмін сировиною і напівфабрикатами;
г) темпи торгівлі цінними паперами нижчі за темпи міжнародної торгівлі товарами і послугами.

10. До глобальних проблем не належать:
а) забезпечення людства сировиною, енергією, продовольством;
б) прискорення економічного розвитку країн;
в) мирне освоєння космічного простору;
г) охорона прав людини.

ОСНОВНІ НАВЧАЛЬНІ РЕСУРСИ

Рекомендована література

1. Башнянин Г. І., Шевчук Є. С. Політична економія : навч. посіб. Видання друге, перероб. і доп. Львів : «Магнолія плюс», 2018. 312 с.
2. Галушка З. І., Поченчук Г. М. Економіка : теорія і практика : підручник. Чернівці : Технодрук, 2020. 250 с.
3. Гальчинський А. С., Єщенко П. С. Економічна теорія : підручник. Київ : Вища школа, 2016. 503 с.
4. Забарна Е. М., Козакова О. М., Задорожнюк Н. О. Економічна теорія : закономірності, практика та сучасність : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 412 с.
5. Економічна теорія : навчальний посібник / уклад. М. І. Колосінська, С.І. Белей, С.В. Бойда. Чернівці : Чернівец. нац. унів-т., 2021. 200 с.
6. Економічна теорія : політекономія : підручник / за ред. В.Д. Базилевича. Видання дев'яте, доповн. Київ : Знання, 2014. 710 с.
7. Економічна теорія : навч. посіб. / за заг. ред. Л.С. Шевченко. Харків : Право, 2016. 268 с.
8. Економічна теорія : підручник / за заг. ред. В.Д. Лагутіна. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.
9. Камінська Т. М. Основи економічної теорії : підручник. Видання друге, випр. Київ : ВСВ «Медицина», 2018. 232 с.
10. Кокарєв І. В. Основи економічної теорії : навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2020. 100 с.
11. Мацелюх Н. П., Максименко І. А., Мартиненко В. В., Круш П. В., Теліщук М. М. Економічна теорія : політична економія, мікроекономіка, макроекономіка : навч. посіб. Видання друге, перероб. та доп. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2017. 220 с.
12. Переверзєва А. В., Осаул А. О. Економічна теорія: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Економіка» освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2019. 97 с.
13. Помінова І. І. Політична економія : навч.-метод. посіб. Харків : MONOGRAF, 2016. 268 с.
14. Політична економія : навч. посіб. / за наук. ред. О. І. Ємець. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. 328 с.
15. Старостенко Г. Г. Політекономія : навч. посіб. Ірпінь : Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2015. 489 с.
16. Mankiw N. Gregory Principles of Economics. Cengage Learning, 2017. URL: https://book4you.org/book/3342786/a3c4bb
17. Economics in the Time of COVID-19 / ed. by R. Baldwin and B. W. di Mauro, 2020. URL: https://book4you.org/book/5364678/912b4a

Інформаційні джерела:

1. Економічна теорія : політекономія : підручник / за ред. В.Д. Базилевича. Видання шосте, перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2007. URL: https://vpu7.com.ua/documents/e-library/economy/ekonomichna_teoriia_bazylevych.pdf

2. Кокарєв І. Основи економічної теорії : короткий конспект лекцій. URL: http://surl.li/ajdcp

3. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf

4. Плетос С. В. Економічна теорія : конспект лекцій. Одеса : ОДЕКУ, 2019. с. 192. URL: http://surl.li/ajdcd

5. Osaul A. Development of a new type of worker in the knowledge economy theory. *Вісник Запорізького національного університету*. *Економічні науки*. 2020. № 1. С. 123-128.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Башнянин Г. І., Шевчук Є. С. Політична економія : навч. посіб. Видання друге, перероб. і доп. Львів : «Магнолія плюс», 2018. 312 с.

2. Галушка З. І., Поченчук Г. М. Економіка : теорія і практика : підручник. Чернівці : Технодрук, 2020. 250 с.

3. Гальчинський А. С., Єщенко П. С. Економічна теорія : підручник. Київ : Вища школа, 2016. 503 с.

4. Забарна Е. М., Козакова О. М., Задорожнюк Н. О. Економічна теорія : закономірності, практика та сучасність : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 412 с.

5. Економічна теорія : навчальний посібник / уклад. М. І. Колосінська, С. І. Белей, С. В. Бойда. Чернівці : Чернівец. нац. унів-т., 2021. 200 с.

6. Економічна теорія : навч. посіб. / за заг. ред. Л.С. Шевченко. Харків : Право, 2016. 268 с.

7. Кокарєв І. В. Основи економічної теорії : навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2020. 100 с.

8. Економічна теорія: навчальний посібник. Укл: М.І. Колосінська, С.І. Белей, С.В. Бойда. Чернівці: Чернівец. нац. унів-т., 2021. 200 с.

9. Економічна теорія : підручник / за заг. ред. В.Д. Лагутіна. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

10. Економічна теорія : політекономія : підручник / за ред. В.Д. Базилевича. Видання дев’яте, доповн. Київ : Знання, 2014. 710 с.

11. Основи економічної теорії : методичні вказівки до самостійної роботи для студентів неекономічних спеціальностей / уклад. Колобердянко І.І., Дугієнко Н.О. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2009. 115 с.

12. Переверзєва А. В., Осаул А. О. Економічна теорія: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Економіка» освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2019. 97 с.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолютні потреби – потреби людей у товарах і послугах, які не узгоджуються з їхніми купівельними можливостями.

Абстракція – виключення з економічного аналізу економічних і позаекономічних фактів, що не стосуються певного процесу.

Автаркія – ситуація, коли країна за допомогою певних обмежень ізолює себе від економічних відносин із рештою світу.

Автоматичні (вмонтовані) стабілізатори – економічні інструменти (податки і трансферти), що зменшують амплітуду економічних коливань самостійно, без здійснення спеціальних заходів економічної політики.

Автоматичні чисті податки – чисті податки, які автоматично (без державних рішень) змінюються.

Адаптивна політика – політика пристосування до інфляції за рахунок індексації доходів.

Адміністративно-командна система – спосіб економічної організації суспільства, за якого усі питання вирішують державні органи.

Активи банку – розміщені і використані кошти банку, згруповані за їх економічним значенням у процесі відтворення, які відображаються у лівій частині бухгалтерського балансу банку – активі.

Акцизи – непрямі податки, що входять до ціни певних товарів і стягуються в момент їх придбання.

Акція – цінний папір, який свідчить про внесення паю в акціонерне товариство і дає право на отримання доходу у вигляді дивіденду.

Акціонерний банк – банк, заснований у формі відкритого або закритого акціонерного товариства.

Альтернативна вартість – величина процентного доходу, який неможливо отримати від даного активу, оскільки кошти вкладені в альтернативний актив.

Амортизація – грошова форма відшкодування зношеної частки основного капіталу.

Антиінфляційна політика – система цілей та засобів впливу на макроекономічну ситуацію з метою досягнення відповідності між темпами зростання грошової маси та темпами зростання благ.

Банки – це установи, основними функціями яких є кредитування суб’єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів, а також касове обслуговування економічних суб’єктів

Банківська система – сукупність різних видів банків і банківських інститутів у їх взаємозв’язку, що існує в тій чи іншій країні у певний історичний період, складова частина кредитної системи.

Банківський кредит – кредит, який надають і отримують банки.

Банківський процент – процент, установлений як плата за надані банком кредити.

Банківські депозити – сума грошей, позичених банківськими установами на певних умовах їх повернення і нарахування процентів.

Банківські резерви – та частина грошей банківської системи, яка не використовується для здійснення активних операцій і охоплює обов'язкові та надлишкові резерви.

Банкнота – вид грошового знака, що випущений банком у паперовому вигляді і є його простим векселем.

Банкрутство – неспроможність фірм, установ, фізичних осіб здійснювати платежі за борговими зобов'язаннями, яку засвідчує судова інстанція.

Бартер – прямий безгрошовий обмін товарами чи послугами між двома сторонами.

Безготівкові гроші – записи на рахунках у банках.

Безробітні – особи, які відносяться до складу робочої сили, але тимчасово не працевлаштовані.

Безробіття – ситуація на ринку праці, за якої певна частина робочої сили є тимчасово незайнятою.

Біржа праці – установа, яка надає спеціалізовані послуги із працевлаштування громадян на ринку робочої сили.

Бухгалтерський прибуток – частина виторгу, що залишається в розпорядженні підприємства після відрахування витрат всіх факторів виробництва, крім капіталу.

Бюджет – план утворення, розподілу та використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій і завдань держави та місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Бюджетна система – сукупність бюджетів різних рівнів, врегульованих певними нормами, що формуються на єдиних принципах під впливом державного устрою та адміністративно-територіального поділу країни.

Бюджетний дефіцит – стан державного бюджету, за якого доходи уряду не покривають його видатків.

Бюджетний надлишок (профіцит) – стан державного бюджету, коли доходи уряду перевищують його видатки.

Бюджетно-податкова (фіскальна) політика – це заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництво неінфляційного ВВП шляхом зміни державних видатків, системи оподаткування та підходів до формування бюджету в цілому.

Валова додана вартість – різниця між вартістю виробленої продукції і вартістю проміжної продукції, що була закуплена у постачальників.

Валовий випуск – сумарна ринкова вартість товарів і послуг, вироблених резидентами країни за певний проміжок часу.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – ринкова вартість кінцевої продукції, виробленої резидентами країни за відповідний період.

Валовий національний дохід – дохід країни, який складається з доходу, отриманого в результаті розподілу ВВП, та чистих первинних доходів, отриманих, резидентами країни від зовнішньоекономічної діяльності.

Валові інвестиції – сукупний обсяг інвестицій в економіку, який спрямовується на відновлення зношеного капіталу та приріст нового капіталу.

Валюта – національні та міжнародні грошові одиниці, що використовуються в процесі міжнародних розрахунків.

Валютна система – 1) сукупність економічних відносин, пов'язаних із функціонуванням валюти, яка історично склалась на основі інтернаціоналізації господарських зв'язків.

Валютний курс – ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у грошовій одиниці іншої.

Валютний паритет – співвідношення між двома валютами, встановленими у законодавчому порядку, є основою валютного курсу, який зазвичай відхиляється від паритету.

Валютний ринок – ринок, на якому гроші однієї країни використовують для купівлі валюти іншої країни.

Вексель – розпорядження, підписане експортером з вимогою до імпортера або його агента про оплату обумовленої суми грошей в обумовлений термін.

Виплати з безробіття – фінансова допомога тим, хто шукає роботу, але неспроможний знайти роботу.

Відкрита економіка – економіка країни, яка має економічні відносини з рештою світу.

Вільна економіка – економіка, заснована на вільній ринковій конкуренції товарів, послуг, цінних паперів без втручання держави у процес купівлі-продажу.

Вільна економічна зона – територія, де іноземні та вітчизняні фірми користуються податковими пільгами.

Вільна торгівля (фритредерство) – торгівля між країнами, що здійснюється без державного втручання, а згідно з міжнародним поділом праці та законами ринку.

Внутрішній державний борг – загальна сума заборгованості уряду своїм громадянам, фірмам та інституціям (тобто, коли власниками державних цінних паперів є резиденти).

Галопуюча інфляція – інфляція, темпи якої вимірюються десятками або сотнями процентів за рік.

Гіперінфляція – інфляція, що характеризується темпами, які перевищують 50 % на місяць.

Глобалізація – 1) тенденція до відходу від окремих національних економічних одиниць у напрямі створення єдиного глобального ринку; 2) історичний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, політичних та соціально-культурних систем, а також взаємодія суб'єктів світосистемних відносин різних рівнів щодо регулювання їх діяльності в різних сферах на єдиному світовому просторі.

Готівка – сума випущених в обіг паперових і металевих грошей.

Граничні витрати (*MC*) – це приріст сукупних витрат підприємства, пов'язаний із виробництвом додаткової одиниці продукції.

Громадські (суспільні) товари – товари і послуги, які поставляються безоплатно і споживання яких однією особою не заперечує споживання їх іншою особою (характеризується властивостями неможливості виключення із споживання і відсутності конкуренції).

Гроші – загальновизнаний засіб платежу, який без будь-яких обмежень приймається в обмін на товари та послуги, а також при сплаті боргових зобов'язань; сукупність фінансових активів, які використовуються для проведення розрахунків при здійсненні різноманітних операцій.

Грошова реформа – створення та запровадження нової чи удосконалення існуючої грошової системи з метою стабілізації грошового обороту відповідно до нових соціально-економічних умов.

Грошова система – спосіб організації грошового обігу, що склався історично і закріплений законом.

Грошовий обіг – це рух грошей у процесі товарного обігу, надання послуг, погашення боргових зобов'язань.

Грошово-кредитна (монетарна) політика – сукупність форм та засобів державного впливу на пропозицію грошей з метою забезпечення рівноваги між пропозицією грошей та попитом на них.

Девальвація – офіційне зниження встановленого курсу валюти.

Дедукція – хід міркування від загальних положень до висновків.

Демпінг – продаж товарів на ринках іншої країни за ціною, нижчою за собівартість, або нижчою, ніж «чесна» ринкова ціна.

Депозити – кошти, або цінні папери, віддані на зберігання банкам або іншими фінансово-кредитним установам.

Депресія – дуже глибокий і затяжний спад в економіці, що триває декілька років.

Державний борг – загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і не погашених боргових зобов'язань уряду, у тому числі й тих боргових зобов'язань, що виникають у результаті виданих гарантій за кредитами, та інших зобов'язань, які бере на себе уряд; дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів мінус бюджетні надлишки.

Державний бюджет – це зведена відомість доходів та витрат держави, яка являє собою основний фінансовий план держави на поточний рік і має силу закону.

Дефляція – зниження загального рівня цін у національній економіці, при цьому купівельна спроможність грошей підвищується.

Дивіденди – платежі, що виплачуються кожному акціонеру з прибутку корпоративного підприємства згідно з його часткою в акціонерному капіталі.

Домогосподарство – інституційна одиниця, що складається з однієї або більше осіб, основними функціями якої є пропозиція робочої сили та використання своїх доходів для купівлі споживчих товарів і послуг.

Дохід – потік зарплати, процентів, дивідендів та інших грошових надходжень, які отримує особа чи країна протягом певного часу.

Економічний (діловий) цикл – період, протягом якого економіка проходить від одного спаду або піднесення до іншого спаду або піднесення на умовах збереження загальної тенденції до зростання.

Економічна інтеграція – зближення та взаємопристосування окремих національних господарств (економік).

Економічна кон'юктура – напрям і ступінь зміни сукупності елементів економічних процесів на основі порівняння поведінки їхніх окремих елементів.

Економічна модель – це формалізований опис економічного процесу або явища, який відображає найбільш суттєві взаємозв'язки між його складовими.

Економічна політика – це цілеспрямований вплив держави на виробництво, доходи, зайнятість та інші макроекономічні параметри за допомогою зміни пропозиції грошей, рівня податків та державних витрат.

Економічна рента – плата за використання землі та інших природних ресурсів, пропозиція яких є незмінною (тобто абсолютно нееластичною).

Економічна система – спосіб організації національної економіки.

Економічна теорія – наука, що вивчає, як суспільство, використовуючи обмежені ресурси, може найповніше задовольнити необмежені потреби суспільства.

Економічне зростання – збільшення обсягу реального ВВП або реального ВВП на душу населення за певний період за рахунок збільшення виробничих потужностей економіки.

Економічний (діловий) цикл – період, протягом якого економіка проходить від одного спаду або піднесення до іншого спаду або піднесення на умовах збереження загальної тенденції до зростання.

Економічний прибуток – частина доходу, що залишається у розпорядженні власників підприємств після покриття витрат на всі фактори виробництва.

Економічні витрати – платежі, потрібні для отримання і використання ресурсів.

Економічні закони – відображають суттєві, стійкі і необхідні причинно-наслідкові зв'язки і взаємозалежності економічних явищ і процесів.

Економічні категорії – це абстрактні, логічні, теоретичні поняття, які в узагальненому вигляді виражають суттєві властивості економічних явищ і процесів. Наприклад: власність, товар, капітал, прибуток, ринок, попит, ціна та ін.

Економічні коливання – зміни в національному обсязі виробництва, зайнятості й доходах.

Економічні потреби – ідеальний внутрішній мотив людини, що спонукає її до економічної діяльності для забезпечення власного добробуту.

Економічні ресурси – земля, праця, капітал та підприємницькі здібності, що використовуються у виробництві товарів і послуг.

Економічні функції держави – сукупність напрямів державного регулювання економіки: правове регулювання економіки; сприяння конкуренції та пом'якшення наслідків від недоліків ринку; виробництво суспільних благ;

коригування побічних наслідків; перерозподіл доходів; здійснення макроекономічної політики.

Економічно активне населення (робоча сила) – це частина населення, яка забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів і послуг. Розрізняють економічно активне населення зайняте і безробітне.

Експорт – товари і послуги, вироблені в країні і продані за її межами.

Екстенсивний тип економічного зростання – збільшення виробництва економічних благ за рахунок додаткового залучення факторів виробництва на незмінній технічній основі.

Еластичність – відсоткова зміна певної змінної, до зміни на один відсоток іншої змінної.

Емісія – випуск в обіг грошових знаків у всіх формах; призводить до збільшення грошової маси в обороті.

Ефект доходу – зміна в обсязі ринкового попиту на окремий вид продукції, викликана зміною ціни на аналогічну продукцію, що робить її відносно дорожчою або відносно дешевшою.

Ефект заміщення – зміна в обсязі ринкового попиту на окремий вид продукції, викликана зміною ціни на аналогічну продукцію, що робить її відносно дорожчою або відносно дешевшою.

Ефективність економіки – характеризує зв'язок між кількістю витрачених у процесі виробництва ресурсів та кількістю отриманих із цих ресурсів економічних благ.

Євро – спільна валюта країн Західної Європи, уведена в обіг з 1 січня 1999р.

Євроакція – акція, яка пропонується для продажу одночасно на кількох національних фондових ринках.

Європейський Союз (ЄС) – асоціація європейських держав, утворена з метою поступової ліквідації мита та імпортних квот в торгівлі між країнами-членами, запровадження спільного мита на імпорт із третіх стран, переходу, зрештою, до вільного переміщення праці і капіталу в межах країн-членів асоціації та узгодження економічної політики в інших сферах.

Євроринок – це сукупність грошових засобів в іноземних валютах, які функціонують як позиковий капітал за межами національних економік. Це наднаціональний ринок позикових капіталів.

Зайняті – особи, які виконують оплачуванні види робіт чи мають робочі місця, але тимчасово не працюють через відпустки, страйки, хвороби.

Закон Оукена – виведена Артуром Оукеном емпірична залежність, згідно з якою кожний процент циклічного безробіття викликає певний процент відставання фактичного ВВП від потенційного ВВП, або розрив ВВП.

Закон попиту – виражає обернену залежність між ціною і величиною пропозиції товару або послуги упродовж певного проміжку часу.

Закон пропозиції – виражає пряму залежність між ціною і величиною пропозиції товару або послуги упродовж певного проміжку часу.

Закрита економіка – економіка країни, яка не бере участі у міжнародній торгівлі.

Заощадження – частка використовуваного доходу, що залишається після здійснення витрат на споживання.

Заробітна плата – ціна праці та плата за використання послуг праці.

Засіб нагромадження – одна із функцій грошей; знаряддя переміщення купівельної спроможності на майбутнє.

Засіб обміну, або обігу – функція грошей; те, що продавці звичайно приймають, а покупці звичайно віддають в оплату за товар або послугу; гроші як посередник при обміні товарами і послугами.

Змішана економіка – економічна система, яка поєднує в собі різні форми власності (приватну, колективну, державну) і два механізми макроекономічного регулювання: ринковий і державний.

Зовнішньоекономічна політика – державна політика в галузі експорту та імпорту, мита, тарифів, обмежень, залучення іноземного капіталу і вивозу капіталу, здійснення спільних економічних проектів.

Зовнішньоторговельний баланс – співвідношення між вартістю і імпортом товарів за певний період часу; включаються товарні операції, як в кредит, так і фактично оплачені.

Інвестиції в основний капітал – потік витрат, спрямованих на купівлю устаткування, машин, будівництво виробничих об'єктів та інших засобів виробництва.

Імпорт – видатки окремих осіб чи фірми на товари і послуги, вироблені в інших країнах.

Імпортна квота – запроваджене урядом кількісне обмеження на ввіз до країни певного товару з іншої країни упродовж певного проміжку часу.

Індексація – механізм, який забезпечує регулювання заробітної плати і платежів відповідно до рівня інфляції.

Індекс цін – співвідношення між ціною певного кошика товарів і послуг (ринкового кошика) в даному періоді і ціною ідентичного ринкового кошика в попередньому періоді.

Індукція – хід міркувань від фактів до узагальнень.

Інновація – запровадження у виробництво нового продукту, впровадження нового виробничого методу або застосування нової форми організації бізнесу.

Інфляція – усталене зростання загального рівня цін упродовж певного періоду, що супроводжується знеціненням грошової одиниці.

Інфляція витрат, або інфляція пропозиції – зростання цін, яке виникає внаслідок збільшення витрат на одиницю продукції, що супроводжується зменшенням сукупної пропозиції.

Інфляція попиту – зростання цін, що спричиняється надмірним сукупним попитом.

Іпотека – вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користування іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника.

Капітал, або капітальні блага – економічні ресурси, що використовуються для виробництва товарів та послуг.

Капіталовкладення – інвестиції в основний капітал і житлове будівництво.

Квота – кількісний нетарифний захід обмеження експорту чи імпорту товару певною кількістю або сумою за певний проміжок часу.

Коефіцієнт Джині – показник рівномірності розподілу доходів населення; чим ближчий цей показник до одиниці, тим вища нерівномірність розподілу доходів.

Коефіцієнт зайнятості – відсоток робочої сили, що зайнятий (має роботу) у певний момент часу.

Коефіцієнт тінізації – коефіцієнт, який визначається відношенням обсягів тіньової економіки до ВВП країни.

Конкуренція – боротьба між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва і збуту товарів і послуг, за привласнення найбільших прибутків; механізм стихійного регулювання пропорцій суспільного виробництва.

Кредит – надання грошей у позику на засадах строковості, повернення та платоспроможності.

Крива виробничих можливостей – графічна модель, яка є геометричним місцем точок, що характеризують оптимальні обсяги виробництва предметів споживання і засобів виробництва за умов обмеженості ресурсів.

Крос-курс – співвідношення між двома валютами, яке визначається на основі курсу цих валют по відношенню до будь-якої третьої валюти.

Купівельна спроможність грошей – це кількість товарів та послуг, які можна придбати за грошову одиницю.

Лібералізація економіки – повне скасування або істотне обмеження державного контролю в усіх або окремих сферах господарського життя.

Ліцензія – це дозвіл, який видається державними інституціями на здійснення певних видів економічної діяльності, включаючи зовнішньоторговельні операції.

Людські ресурси (людська праця) – один з головних факторів виробництва; характеризується кількістю та якістю людських зусиль, які спрямовуються на виробництво товарів і послуг.

Макроекономіка – наука про національну економіку як єдине ціле; вивчає причинно-наслідковий механізм функціонування та розвитку національної економіки.

Меркантилізм – школа в економічній теорії(XV-XVII ст.), представники якої ототожнювали багатство нації з золотом і вважали, що економічна політика має сприяти припливу до країни більшої кількості золота підтриманням активного торговельного балансу.

Мито – податок на імпортовані або експортовані товари.

Міграція населення – переміщення населення між країнами.

Міжнародні економічні відносини – система економічних зв’язків різного рівня, що вийшли за межі національних господарств і здійснюються у

різних формах між фізичними особами, юридичними особами, державними і міжнародними організаціями.

Міжнародні економічні організації – організації, створені для сприяння розвиткові міжнародних економічних відносин: Економічна і соціальна рада ООН, ЮНКТАД, ЮНІДО, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку тощо.

Монета – зливки металу, форму, вагу і пробу яких визначає держава(емісійний банк) і засвідчує своїм штемпелем.

Національна економіка – сукупність домогосподарств, фірм, відповідних державних інституцій, інфраструктури та різних активів у межах певного природного середовища й визначеної державної території.

Національне багатство – це сукупність матеріальних та нематеріальних благ, які є у розпорядженні суспільства на певну дату та які створені працею людей за весь попередній період; визначається як різниця між сукупністю фінансових і нефінансових активів та зобов'язань країни.

Національний дохід – загальний дохід, зароблений власниками ресурсів, що є резидентами певної держави, незалежно від місця використання – у власній країні чи за кордоном; чисельно дорівнює різниці між чистим внутрішнім продуктом і величиною чистих непрямих податків.

Недоліки ринкового механізму – неспроможність ринку здійснити розподіл ресурсів, за якого найповніше задовольняються потреби суспільства.

Недосконала конкуренція – ринкова ситуація, коли фірма (або декілька фірм) виробляє і постачає таку частку продукту, що може вирішальним чином впливати на формування ціни.

Нерівність доходів – нерівний розподіл виробленого в країні сукупного доходу між окремими особами та родинами.

Нерозподілений прибуток – частина прибутку підприємств, яка залишається після сплати податків на прибуток та виплати дивидентів акціонерам.

Нецінові фактори сукупного попиту – переміщують криву сукупного попиту: а)вправо вверх , коли попит зростає; б) вліво вниз, коли попит зменшується.

Нецінові фактори сукупної пропозиції – переміщують криву сукупної пропозиції: а)вправо вниз, коли пропозиція зростає; б) вліво вверх, коли пропозиція зменшується.

Номінальна заробітна плата – сума грошей, яку отримує найманий працівник за певний проміжок часу (тиждень, місяць, рік тощо).

Нуліфікація – оголошення державою знецінених грошей недійсними, якщо велике падіння купівельної спроможності робить недоцільним їх обмін на нові гроші.

Облігація – борговий інструмент(цінний папір), який зобов'язує позичальника сплачувати власнику цього інструменту фіксовану суму грошей(сплата процентів) через регулярні проміжки часу до дати її погашення.

Обсяг виробництва за повної зайнятості – обсяг виробництва, що досягається за умови залучення усіх наявних в економіці факторів у поточному періоді, незалежно від реальної процентної ставки.

Операції на відкритому ринку – купівля-продаж центральним банком державних цінних паперів(облігацій) з метою розширення або скорочення пропозиції грошей.

Особистий дохід – дохід домогосподарств, який складається із заробленого доходу, доходу від власності та отриманих соціальних трансфертів.

Піднесення – фаза економічного циклу, в якій національний обсяг виробництва зростає і досягає найвищого рівня(піка).

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик, діяльність щодо виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та зайняття торгівлею з метою одержання прибутку.

Підприємницький хист (підприємливість) – здатність людини організувати ефективне поєднання інших ресурсів для виробництва благ, ухвалювати послідовні нешаблонні рішення, здійснювати інновації та йти на ризик.

Підприємство – частина людських ресурсів, яка бере на себе ризик організації інших ресурсів для виробництва товарів і послуг.

Платоспроможність – здатність юридичної чи фізичної особи своєчасно і повністю виконати свої платіжні зобов’язання.

Повна зайнятість – рівень зайнятості, який забезпечується в умовах рівноваги на ринку праці, коли фактичне безробіття дорівнює природному рівню, тобто за повної зайнятості рівень безробіття дорівнює сумі рівнів фрикційного та структурного безробіття.

Позитивна економіка – досліджує фактичний стан економіки і ставить за мету побудову економічної моделі, вільної від суб’єктивних суджень.

Попит – це кількість товару, яку споживачі бажають і спроможні купити на ринку за певну ціну за певний проміжок часу.

Порівняльна перевага – країна має порівняльну перевагу у виробництві певного продукту, якщо вона виробляє цей продукт із нижчою міновою вартістю, ніж потенційний торгівельний партнер.

Прибуток – дохід підприємств, який дорівнює різниці між виручкою від реалізації їхньої продукції та витратами на її виробництво.

Пропозиція – це кількість товарів, яку виробники хочуть і можуть поставити на ринок за різною ціною за певний проміжок часу.

Протекціонізм – зовнішньоекономічна політика, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції шляхом введення високого мита та квотування товарів, що ввозяться.

Процент – плата за право користування грошовим капіталом, узятим у позику.

Реальний дохід – кількість товарів і послуг, які окрема особа або група осіб можуть купити за свій номінальний дохід; номінальний дохід, скоригований на рівень цін.

Резиденти – фізичні особи, що постійно мешкають у країні; юридичні особи з місцем перебування у цій країні.

Рецесія, спад – період, у межах якого відбувається скорочення обсягів виробництва у країні.

Ринкова влада (сила) – ступінь контролю, який фірма або група фірм має над ціною і виробничими рішеннями у певній галузі

Ринкова економіка – економічна система, в якій рішення щодо розміщення ресурсів і виробництва продуктів приймаються на основі вільних цін, що формуються на ринку під впливом попиту і пропозиції.

Ринкова рівновага – ситуація на ринку певного товару чи послуги, коли попит і пропозиція збігаються.

Рівень безробіття – відсоток учасників робочої сили, які не мають роботи.

Рівень інфляції – показує, як змінилися ціни в економіці, і вимірюється за допомогою індексів цін.

Рівняння обміну – рівняння MV=P*Q, де M – пропозиція грошей; V – швидкість обігу грошей; P – рівень цін; Q – фізичний обсяг вироблених товарів і послуг.

Світова економіка – система різноманітних економічних відносин, які формуються, розвиваються і реалізуються як у рамках національних економічних країн, так і в єдиному економічному просторі, й охоплює всі сфери економічної діяльності.

Світова ціна – ціни світових товарних ринків чи великих експортно-імпортних операцій, що встановлюються на ринках відповідних товарів в основних центрах світової торгівлі.

Системи рахунків – абстрактна форма відображення зв’язків між секторами народного господарства, яка дає змогу простежити за циклічною взаємодією між секторами економічної системи за допомогою агрегованих величин.

Соціальна політика – це комплекс соціально-економічних заходів держави та місцевих органів влади, спрямована на захист населення від безробіття, зростання цін, знецінення трудових заощаджень та ін.

Стагфляція – скорочення обсягу національного виробництва, яке супроводжується зростанням цін, тобто поєднання стагнації та інфляції.

Субвенції – бюджетні кошти, що надходять з одного бюджету в інший за умови їх використання на цілі і в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенцій.

Субсидії – бюджетні кошти, які надають фізичним та юридичним особам на цілі, визначені органом, який прийняв рішення про їх надання.

Сукупна пропозиція – це обсяг товарів і послуг, який фірми готові виробляти та продавати протягом року за кожного рівня цін і за інших рівних умов.

Сукупний попит – це величина обсягу національного продукту, який готові купити за кожного рівня цін макроекономічні суб’єкти.

Темп економічного зростання – відношення приросту доходу до обсягу доходу в базовому періоді.

Тіньова економіка – це економічні процеси, які приховуються їх учасниками, не контролюються державою і суспільством, не фіксуються в повному обсязі офіційною державною статистикою; тіньова економіка охоплює неофіційну, фіктивну, підпільну (кримінальну), приховану економіку.

Товар – це продукт праці, що задовольняє певну потребу людини і вироблений для обміну.

Торговельна політика – макроекономічна політика, яка впливає на обсяги зовнішньої торгівлі через податки, субсидії та прямі обмеження на експорт або імпорт.

Трансфертні (передавальні) платежі – виплати державою особі або домогосподарству грошей (товарів і послуг), взамін яких платник (держава) не отримує товарів та послуг.

Фази економічного циклу – періоди функціонування економіки, які різняться напрямком і ступенем розвитку економічної активності: криза, депресія, пожвавлення, підйом.

Фактори виробництва – економічні ресурси, які використовуються для виробництва товарів і послуг.

Фірма – відокремлена виробнича одиниця в економіці.

Фіскальна політика – вплив держави на економічну кон'юнктуру завдяки зміни системи оподаткування і державних витрат.

Функція грошей – конкретна ціль використання грошей задля переміщення цінності в процесі відтворення (вираження і вимірювання, обмін цінностями, нагромадження тощо).

Циклічне безробіття – безробіття, що зумовлене недостатнім сукупним попитом, тобто коли на ринку праці попит на робочу силу менший, ніж її пропозиція.

Ціна – грошовий вираз цінності товарів і послуг.

Ціна рівноваги – ціна, за якої попит та пропозиція зрівноважуються.

Цінні папери – документи майнового змісту, з якими те чи інше право пов'язане так, що воно без цих документів не може бути ні здійснене, ні передане іншій особі. Цінні папери залежно від зафіксованих у них прав розподіляють на: грошові папери (облігації, векселі, чеки тощо); товарні папери, що закріплюють речові права, і папери, що закріплюють право участі в якій-небудь компанії (акції, сертифікати на акції тощо).

Швидкість обігу грошей – показник, що відображає, скільки разів за рік грошова одиниця, яка перебуває в обігу, витрачається на купівлю товарів і послуг; відношення номінального ВВП до кількості грошей в обігу (грошової маси).

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Дугієнко Наталя Олександрівна

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Облік і оподаткування»
освітньо-професійної програми «Облік і аудит»

Рецензент *Ю. О. Огренич*
Відповідальний за випуск *О. В. Гамова*
Коректор *Н. О. Дугієнко*